

(Ministru kabineta  
2010.gada \_\_.\_\_\_\_\_  
rīkojums Nr.\_\_\_\_)

# **Ģimenes valsts politikas pamatnostādnes 2011.- 2017.gadam**

Rīga, 2009

# Saturs

<b>SATURS .....</b>	<b>2</b>
<b>IZMANTOTIE SAĪSINĀJUMI .....</b>	<b>3</b>
<b>IEVADS .....</b>	<b>4</b>
<b>1. POLITIKAS MĒRĶIS UN PAMATPRINCIPI .....</b>	<b>7</b>
<b>2. SASAISTE AR CITIEM ATTĪSTĪBAS PLĀNOŠANAS DOKUMENTIEM .....</b>	<b>8</b>
<b>3. SITUĀCIJAS RAKSTUROJUMS UN PROBLĒMU FORMULĒJUMS, KURU RISINĀŠANAI NEPIECIEŠAMS ĪSTENOT NOTEIKTU POLITIKU .....</b>	<b>12</b>
3.1. Ģimenes jēdziens .....	12
3.2. Demogrāfiskā situācija valstī un demogrāfiskās prognozes .....	17
3.3. Ģimenes dzīves cikls .....	21
3.3.1. Ģimenes dibināšana un laulība .....	23
3.3.2. Ģimenes dzīves plānošana un bērna ienākšana ģimenē .....	25
3.3.2.1 Pabalsti .....	26
3.3.2.2 Ģimeņu reproduktīvā veselība un neauglības problēmas .....	27
3.3.2.3 Adopcija .....	30
3.3.2.4 Ģimenes mājoklis .....	33
3.3.3. Atbalsts vecāku pienākumu īstenošanā .....	35
3.3.3.1 Darba un ģimenes dzīves saskaņošana .....	37
3.3.3.2 Ģimenei draudzīga vide .....	40
3.3.3.3 Ģimenes un izglītības sistēmas savstarpējās sadarbības veicināšana .....	41
3.3.3.4 Daudzbērnu ģimenes .....	42
3.3.3.5 Ģimenes, kur bērnus aprūpē viens vecāks vai vecāku prombūtnes gadījumā – cita persona .....	44
3.3.4. Atbalsts ģimenes saglabāšanai .....	45
3.3.4.1 Ģimenes un laulības sarežģījumi un krīzes .....	45
3.3.4.2 Vardarbība ģimenē .....	48
3.3.4.3 Ģimenes, kurās ir personas (bērni) ar funkcionāliem traucējumiem .....	53
3.4. Ģimeniska veida ārpusģimenes aprūpes nodrošinājums .....	55
<b>4. RĪCĪBAS VIRZIENI UN PRIORITĀRIE UZDEVUMI .....</b>	<b>58</b>
<b>5. IETEKMES NOVĒRTĒJUMS UZ VALSTS UN PAŠVALDĪBU BUDŽETIEM .....</b>	<b>65</b>
<b>6. TURPMĀKĀS RĪCĪBAS PLĀNOJUMS .....</b>	<b>65</b>
<b>7. POLITIKAS PLĀNOŠANAS DOKUMENTI, KURI ATZĪSTAMI PAR SPĒKU ZAUDĒJUŠIEM .....</b>	<b>66</b>

## Izmantotie saīsinājumi

ANO	Apvienoto Nāciju Organizācija
BM	Bērnu un ģimenes lietu ministrija
CSP	Centrālās statistikas pārvalde
ES	Eiropas Savienība
ĢP	Ģenerālprokuratūra
IEM	Iekšlietu ministrija
IZM	Izglītības un zinātnes lietu ministriju
KM	Kultūras ministrija
LM	Labklājības ministrija
LPS	Latvijas Pašvaldību savienība
LR	Latvijas Republika
LU	Latvijas universitāte
MK	Ministru kabinets
NVO	Nevalstiskā organizācija
TM	Tieslietu ministrija
VBTAI	Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcija
VM	Veselības ministrija
VSAA	Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūra

## Ievads

Spēcīga, sociāli un ekonomiski neatkarīga **ģimene ir** viens no svarīgākajiem katras sabiedrības pastāvēšanas **priekšnoteikumiem**. Ģimenes ne tikai būtiski ietekmē sabiedrības un valsts labklājību, bet veic arī vairākas citas svarīgas funkcijas, piemēram, uztur demogrāfisko stabilitāti, nodrošina bērnu un jauniešu socializāciju un sagatavošanu pastāvīgai dzīvei, ģimenes locekļu aprūpi, sniedz savstarpēju atbalstu ģimenes locekļiem. Valsts uzdevums nav pārņemt ģimenes funkcijas, bet veicināt ģimeņu rašanos, noturīgumu un labklājību, kā arī sniegt atbalstu esošajām un topošajām ģimenēm sarežģītos brīžos.

Valsts ģimenes politikas īstenošanai MK 2002.gada 28.maijā akceptēja koncepciju „Valsts ģimenes politika” (MK 28.05.2002. sēdes Nr.22 protokola 50.§, grozīts ar MK 15.07.2003. sēdes Nr.40 protokola 13.§ un MK 16.12.2003. sēdes Nr.64 protokola 49.§; turpmāk – Koncepcija), kas joprojām ir spēkā. Tomēr kopš Koncepcijas apstiprināšanas ir pagājuši astoņi gadi, kā laikā gan sabiedrība, gan tautsaimniecība ir piedzīvojušas būtiskas pārmaiņas, kas rada nepieciešamību pēc aktualizēta politikas plānošanas dokumenta, kas atbilstu arī Politikas plānošanas sistēmas attīstības pamatnostādņēs (MK 18.09.2006. rīkojums Nr.705) noteiktajam. Šī iemesla dēļ ir izstrādātas **Ģimenes valsts politikas pamatnostādnes 2011.-2017.gadam** (turpmāk – Pamatnostādnes), kas līdz ar spēkā stāšanos **aizstās Koncepciju**, bet pārņemot no tās vēl joprojām aktuālos rīcības virzienus un uzdevumus. Pamatnostādņu izstrāde paredzēta saskaņā ar MK 2009.gada 12.augusta rīkojumu Nr.599 Valdības rīcības plāna deklarācijas par Valda Dombrovska vadītā MK iecerēto darbību noteikto uzdevumu izpildi 12.4.1.punktu. Pamatnoties uz Pamatnostādņēm, ir plānots izstrādāt plānu Ģimenes valsts politikas pamatnostādņu ieviešanai laika periodam 2011. – 2013.gadam un 2014. – 2017.gadam, paredzot konkrētu pasākumu kopumu Pamatnostādņu mērķa, apakšmērķu un uzdevumu īstenošanai. Pamatnostādnes izstrādātas, ņemot vērā MK 2009.gada 28.jūlija protokola Nr.50 54§ 6.punktam, izvērtējot turpmāko rīcību ar esošajiem politikas plānošanas dokumentiem un ievērojot arī valsts pārvaldē noteikto fiskālo pasākumu disciplīnu.

Pamatnostādnes ir **vidēja termiņa politikas plānošanas dokuments** turpmākajiem 7 gadiem, kur noteikts ģimenes politikas mērķis, politikas rezultāti, rezultatīvie rādītāji un darbības virzieni. Lai būtu iespējams gūt pārskatu par politikas plānošanas dokumentu kopumu, kas risina valsts ģimenes politikai svarīgus jautājumus, darbības rezultātu sadaļā ir iekļautas atsauces uz attiecīgajiem dokumentiem. Pie atsevišķām sadaļām, ja tajās iekļaujama informācija, plānotie rezultāti un rezultatīvie rādītāji, situācijas raksturojums vai problēmu analīze minēti saistītajā plānošanas dokumentā, minētas norādes uz tiem, novēršot informācijas dublēšanos.

Uzskatam par ģimenes veidošanu, lēmumam par ģimenes dibināšanu un bērnu radīšanu ir raksturīga noteikta kārtība. Šis process sākas kopš dzimšanas

ar bērna pirmo priekšstatu veidošanos par ģimeni, turpinās pusaudžu gados līdz fizioloģiska un psiholoģiska brieduma iegūšanai un ģimenes nodibināšanai. Situācijas raksturojums un problēmu formulējums Pamatnostādnēs ir veidots, balstoties uz tā saucamo **ģimenes dzīves cikla** pieeju<sup>1</sup> (skatīt shēmu Nr.1), bet rīcības virzieni ir identificēti, balstoties uz prioritāri risināmiem jautājumiem ģimenes politikas jomā, ko ietekmē arī šī attīstības plānošanas dokumenta veidam izvirzītie nosacījumi spēkā esošajos tiesību aktos. Attiecīgi situācijas raksturojumam būtu jābūt atbilstošam šai dzīvescikla pieejai. Pamatnostādnes organizētas atbilstoši tās posmiem, piešķirot svarīgāko lomu ģimenei kā sabiedrības pamatšūnai:

- Laulība, ģimenes nodibināšana
- Ģimenes plānošana
- Bērna ienākšana ģimenē
- Bērna audzināšana un aprūpe
- Fizioloģiska un psiholoģiska brieduma sasniegšana, vērtīborientēts patstāvīgas dzīves sākums.

Vienlaicīgi, ne vienmēr ģimenes dzīves cikls dažādu ārēju faktoru vai personīgu lēmumu dēļ attīstās attēlotajā veidā. Tādēļ Pamatnostādnēs tiks ietverti tādi prioritārie uzdevumi, kas šī dokumenta darbības laikā ir paveicami, lai sniegtu atbalstu ģimenes saglabāšanā, kā arī mazinātu vardarbību ģimenē un nelabvēlīgās pieredzes ietekmi uz tālāku nevardarbīgu savstarpējo attiecību veidošanu. Tomēr ne visas problēmas un šķēršļus, ar kuriem saskaras indivīdi un ģimenes, ir iespējams atrisināt Pamatnostādņu īstenošanas ietvaros, tādejādi, piemēram, nabadzības novēršana, netiks aplūkota kā Pamatnostādņu viens no rīcības virzieniem, ņemot vērā, ka tas ir sociālā drošības tīkla un nodarbinātības politikas jautājums.

Pirms Pamatnostādņu izstrādes uzsākšanas, nolūkā veikt sākotnējo (ex-ante) ietekmes novērtējumu, uzsākšanas BM 2008.gadā pasūtīja vērienīgu pētījumu, kuru veica Tirgus un sabiedriskās domas pētījumu centrs SKDS, kas ir privāta un neatkarīga pētnieciska kompānija. Tādejādi gan situācijas raksturojums, gan identificētās problēmas, kā arī piedāvātie risinājumi un rīcības virzieni izriet no šajā pētījumā konstatētajām problēmām un piedāvātajiem risinājumiem, cenšoties sabalansēt sabiedrības vēlmes ar valsts iespējām.

Pamatnostādņu izstrādē ir piedalījušās LM, IZM, KM, BM, TM, VM, Saeimas Cilvēktiesību un sabiedrisko lietu komisijas Bērnu tiesību aizsardzības apakškomisija, Valsts policijas Galvenās kārtības policijas pārvaldes Prevencijas birojs, LPS, biedrība „Asociācija Ģimene”, Latvijas daudz bērnu ģimeņu

---

<sup>1</sup> Ģimenes dzīves cikls plaši tiek izmantots ģimenes psiholoģijā un ģimenes socioloģijā, lai analizētu dažādas ģimenes attiecību problēmas, attiecību tipus. Psihologi uzsver, ka katrai ģimenei ģimenes dzīves ciklam ir savas īpatnības (attiecīgi cikla posmi var būt dažādā secībā vai izkrist pavisam). Dažādas teorijas par šo jautājumu atrodamas, piemēram, šeit: <http://hhd.csun.edu/hillwilliams/542/Family%20Developmental%20Theory.htm>; <http://family.jrank.org/pages/519/Family-Development-Theory.html>

biedrības apvienība un Latvijas profesionālo audžuģimeņu apvienība „Terēze”, kā arī Pamatnostādņu projekts ir apspriests Demogrāfisko un ģimenes lietu padomes un Bērnu tiesību aizsardzības komisijas sēdē.

# 1. Politikas mērķis un pamatprincipi

**Pamatnostādņu mērķis ir veicināt ģimeņu nodibināšanu, stabilitāti, labklājību un sekmēt dzimstību.**

Pamatprincipi;

- 1) *Ģimenes kā sociālas un ekonomiskas vērtības princips* – ģimenes būtiski ietekmē sabiedrības un valsts labklājību, veicot virkni svarīgu funkciju, piemēram, demogrāfiskās stabilitātes uzturēšana, bērnu un jauniešu socializācija, sagatavošana pastāvīgai dzīvei un iesaistei darba tirgū, ģimenes locekļu aprūpe, atbalsts ģimenes locekļiem, tādējādi dodot būtisku pieņemumu valsts spējai nodrošināt iedzīvotājiem Satversmē un citos tiesību aktos noteiktās tiesības.
- 2) *Ģimenei labvēlīgas valsts attīstības plānošanas princips* – īstenojot valsts nozaru politikas, tiek veicināta tādu sociālo un ekonomisko apstākļu veidošanās, kas atbilst ģimenes vajadzībām un interesēm un sekmē dzimstību kā valsts ilgtermiņa attīstības un stabilitātes priekšnoteikumu.
- 3) *Ģimenes vajadzībām atbilstoša atbalsta princips* – valsts un pašvaldības, veidojot ģimenes atbalsta sistēmu, nodrošina tā pieejamība visos svarīgākajos brīžos, atkarībā no ģimenes stāvokļa un vajadzībām.
- 4) *Daudzbērnu ģimene kā nozīmīga vērtība* demogrāfiskās stabilitātes uzturēšanā – ņemot vērā to, ka veicinot daudzbērnu ģimeņu –ģimeņu ar trīs un vairāk bērniem pieaugumu, ir iespējams risināt demogrāfijas problēmu, kā arī ievērojot paaugstinātos sociālekonomiskos un nabadzības riskus, valsts un pašvaldības tās īpaši atbalsta.
- 5) *Bērna tiesību un interešu prioritātes princips* – visas valsts un pašvaldību institūcijas, tiesas un citas tiesībaizsardzības iestādes, sabiedriskās organizācijas un citas juridiskās personas, fiziskās personas rīkojas atbilstoši bērna labākajām interesēm.
- 6) *Informācijas pieejamības princips* – ģimeņu un jauniešu nodrošināšana ar viņu vajadzībām un interesēm atbilstošu informāciju, sekmējot kompetentu un ilgtermiņā pareizu lēmumu pieņemšanu, īpaši, par ģimenes nodibināšanu, plānošanu, bērnu audzināšanu un ģimenes labklājību.
- 7) *Vecāku līdztiesības princips* – valsts īstenojamajā politikā un normatīvajos aktos abiem vecākiem tiek nodrošinātas vienlīdzīgas iespējas kā iesaistīties bērnu aprūpē, tā realizēt sevi profesionāli.
- 8) *Vecāku atbildības princips* – vecāku pienākums ir rūpēties par savu bērnu vai segt ar savu bērnu ārpusģimenes aprūpi saistītos izdevumus, ja vecāki savus pienākumus pret bērnu pilda nepienācīgā apmērā.

## 2. Sasaiste ar citiem attīstības plānošanas dokumentiem

Pamatnostādnes saskaņotas ar šādiem ES tiesību aktiem:

1. **Lisabonas stratēģija**, kas tika deklarēta 2000.gada martā, kad ES līderi izteica jaunu stratēģisko mērķi nākamajiem desmit gadiem: ES jāklūst par konkurētspējīgāko un dinamiskāko uz zināšanām balstīto ekonomiku pasaulē, kas nodrošinātu ilgtspējīgu ekonomisko izaugsmi, jaunas darbavietas un sociālās atstumtības mazināšanos. Lisabonas stratēģija ietver daudzveidīgus reformu pasākumus ekonomiskajā, sociālajā un vides jomā. Tā nosaka mērķus, kas līdz 2010.gadam ir jāsasniedz ekonomikas liberalizācijā, uzņēmējdarbībai un inovācijām labvēlīgas vides radīšanā, nodarbinātībā un sociālajā sfērā, kā arī ilgtspējīgas attīstības un vides aizsardzības problēmu risināšanā.

Pamatnostādnēs iekļautie uzdevumi ir īpaši cieši saistīti ar ES izvirzīto **Barselonas mērķu** īstenošanu attiecībā uz pirmškolā vecuma bērnu aprūpes pieejamību. Barselonas Eiropadomē 2002.gada martā<sup>2</sup> tika secināts, ka dalībvalstīm būtu jānovērš šķēršļi sieviešu līdzdalībai darba tirgū un, ņemot vērā prasību pēc bērnu aprūpes pakalpojumiem saskaņā ar valsts modeļiem bērnu aprūpes nodrošināšanā, jācenšas līdz 2010.gadam nodrošināt aprūpes iespējas vismaz 90% bērnu no trīs gadu vecuma līdz obligātajam skolas vecumam un vismaz 33% bērnu vecumā līdz trīs gadiem. Barselonas mērķi ir neatņemama sastāvdaļa Lisabonas stratēģijā izaugsmei un nodarbinātībai, un to mērķis ir paaugstināt jauno vecāku un jo īpaši jauno māmiņu nodarbinātības līmeni, tādējādi veicinot lielāku dzimumu līdztiesību.

2. **ES padomes 2008.gada Kopīgais ziņojums par sociālo aizsardzību un sociālo iekļaušanu** pievēršas prioritātēm un uzlabojumiem tādās jomās kā bērnu nabadzības novēršana, ilgāka darba dzīve, privāts pensijas nodrošinājums, nevienlīdzības novēršana veselības aprūpē un ilgtermiņa aprūpe. Ministri uzsver, ka viens no svarīgākajiem instrumentiem, lai panāktu ES līmeņa progresu nodarbinātības un sociālo jautājumu jomā, ir politikas virzienu koordinācija, kas ir izšķirīga gan politikas virzienu kvalitātes uzlabošanā, gan ceļā uz kopīgiem mērķiem.
3. 2006.gada jūlijā tika pieņemts ES Komisijas paziņojums par **ES stratēģiju par bērnu tiesībām** (*EU Strategy on the Rights of the Child*), kas ir daļa no plašāka, ilgtermiņa ES „Bērnu pakta”, kas iecerēts, lai veicinātu bērnu tiesības ES un tās ārējā darbībā.

Pamatnostādnes saskaņotas ar šādiem ANO tiesību aktiem:

<sup>2</sup> [http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms\\_Data/docs/pressData/en/ec/71025.pdf](http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/71025.pdf)



1. **ANO Konvencija par bērna tiesībām**, kas tika pieņemta ANO Ģenerālajā asamblejā 1989.gada 20.novembrī. Latvijā šī konvencija stājās spēkā 1992.gada 14.maijā. Konvencija aptver bērnu pilsoniskās, politiskās, sociālās, ekonomiskās un kultūras tiesības no dzimšanas līdz pilngadības sasniegšanai. Konvencija atzīst bērnu par patstāvīgu tiesību subjektu, ieviešot arī bērna interešu prioritātes principu. Tas nozīmē, ka, skatot jebkuru jautājumu, tas jāizvērtē no bērna tiesību un interešu perspektīvas, un nav pieļaujami lēmumi, kas ir pretrunā ar šo principu.
2. ANO Ģenerālās Asamblejas 27.speciālās sesijas par bērniem (2002. gada 8.-10.maijs) rezolūcija Nr. S-27/2 „**Bērniem piemērota pasaule**”. Šajā dokumentā ir apzinātas četras jomas – veselīga dzīvesveida veicināšana, cīņa ar HIV/AIDS, kvalitatīvas izglītības nodrošināšana, aizsardzība pret diskrimināciju un vardarbību, kurās ir nepieciešams uzlabot bērnu situāciju. Dokumenta mērķis ir radīt bērniem piemērotu pasauli, kurā visiem bērniem tiek nodrošināta iespējami laba bērnība, kvalitatīva izglītība un plašas iespējas attīstīt savas individuālās spējas drošā un labvēlīgā vidē. Uz šī dokumenta pamata tika izstrādātas Pamatnostādnes „Bērniem piemērota Latvija”, kas stājās spēkā 2004.gada 31.martā.
3. **Konvencija par jebkuras sievietes diskriminācijas izskaušanu**, kas tika pieņemta ANO Ģenerālajā Asamblejā 1979. gada 18.decembrī, nosakot starptautiski vienotu sievietes cilvēktiesību standartu. Latvijā stājās spēkā 1992.gada 14.maijā.

Pamatnostādnes saskaņotas ar šādiem **Eiropas Padomes** tiesību aktiem:

1. Eiropas Padomes stratēģija „**Veidojot Eiropu bērniem kopā ar bērniem**” **2009.-2011.gadam**. Stratēģijas mērķis ir veicināt starptautisko standartu ieviešanu bērnu tiesību jomā visās Eiropas Padomes dalībvalstīs, uzsverot valdību atbildību nacionālā, reģionālā un vietējā līmenī, kā arī ieviest bērnu tiesību perspektīvu visās Eiropas Padomes un tās dalībvalstu politikās un aktivitātēs.
2. Eiropas Padomes **Eiropas cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija**. Saskaņā ar šo konvenciju jebkuru likumā noteikto tiesību īstenošana tiek nodrošināta bez jebkādas diskriminācijas neatkarīgi no dzimuma, rases, ādas krāsas, valodas, reliģijas, politiskajiem vai citiem uzskatiem, nacionālās vai sociālās izcelsmes, saistības ar kādu nacionālo minoritāti, mantiskā stāvokļa, kārtas vai cita statusa. Latvijā Konvencija ir spēkā esoša kopš 1997.gada 27.jūnija.
3. Eiropas Padomes **Eiropas konvencija par ārvalstīs dzimušu bērnu juridisko statusu**. Konvencijas mērķis ir uzlabot ārvalstīs dzimušo bērnu tiesisko statusu, samazinot tās atšķirības starp šo bērnu un valstī dzimušo bērnu tiesisko statusu, kas rada pirmajiem juridiska vai sociāla rakstura grūtības. LR Konvencija ir spēkā esoša kopš 2003.gada 1.oktobra.

4. **Eiropas Sociālā Harta** stājās spēkā 1965.gada 26.februārī. Hartā ir noteikts, ka sociālo tiesību baudīšana būtu jānodrošina bez izšķirības, neatkarīgi no rases, ādas krāsas, dzimuma, reliģiskās pārliecības, politiskajiem uzskatiem, nacionālās piederības vai sociālās izcelsmes. Eiropas Padomes dalībvalstu mērķis šīs hartas ietvaros ir paaugstināt dzīves līmeni un veicināt kā pilsētu, tā lauku iedzīvotāju sociālo labklājību ar attiecīgu institūciju un darbību palīdzību. Latvijā spēkā no 2002.gada 2.marta.
5. **Ministru komitejas Ieteikums dalībvalstīm Rec (2002) 5 par sieviešu aizsardzību pret vardarbību**, kas pieņemts 2002.gada 30.aprīlī, nosaka rekomendējamus standartus dalībvalstīm vardarbības pret sievietēm un vardarbības ģimenē novēršanai.
6. **Ministru komitejas Ieteikums Nr. Rec (2006) 19 dalībvalstīm par politiku, kuras mērķis ir atbalstīt vecāku labi veiktu aprūpi**, nosakot rekomendējamās valsts darbības, lai palīdzētu vecākiem aprūpēt bērnus un radītu nepieciešamos priekšnoteikumus vecāku labi veiktai aprūpei.
7. **Ministru komitejas ieteikums Rec (2002) 8 dalībvalstīm par bērnu dienas aprūpi**, rekomendējot dalībvalstīm veikt pasākumus, lai veicinātu tādu bērnu dienas aprūpes pakalpojumu sniegšanu, kuri būtu pieejami, par pieņemamu cenu, elastīgi un labas kvalitātes.

Pamatnostādnēs iekļautie uzdevumi atbilst šādiem nacionālā līmeņa politikas plānošanas dokumentiem:

1. **Ilgtermiņa konceptuālais dokuments “Latvijas izaugsmes modelis: cilvēks pirmajā vietā”**, ko Saeima apstiprināja 2005.gada 26.oktobrī. Šis konceptuālais dokuments nosaka uz cilvēku centrētu Latvijas izaugsmes modeli. Par izaugsmes mērķi ir izvirzīta ikviena cilvēka dažādu dzīves kvalitātes aspektu paaugstināšana, un tas sasniedzams, aktīvi izmantojot valsts iedzīvotāju uzkrāto zināšanu potenciālu. Mērķa sasniegšanai koordinēti un līdzsvaroti jāattīsta visi dzīves kvalitātes aspekti, ievērojot gan veicamo darbību vienotību un izvēršanu pāri savas nozares, institūcijas, valsts formālajiem ietvariem un robežām, gan arī Latvijas sasaisti ar procesiem partnervalstīs.
2. **Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030.gadam**. Stratēģijas uzdevums ir atrast veidu, kā pārdomāti lietot Latvijas kapitālu jeb nacionālo bagātību, lai nākamajām paaudzēm to nodotu nenoplicinātu un pavairotu. Latvijas ilgtspējīgas stratēģija sniedz vērtējumu par mūsu kapitālu pašreizējo stāvokli un redzējumu, kā to likt lietā, atbildot uz globalizācijas izaicinājumiem. Tādējādi Latvijas ilgtspējīgas stratēģijas kodols ir cilvēka, ekonomiskā, sociālā un dabas kapitālu, tostarp vietas un telpas, produktivitātes kāpināšana, atbildot uz globālo tendenču izaicinājumiem.

3. **Nacionālais attīstības plāns** ir vidēja termiņa stratēģiskais plānošanas dokuments 2007. - 2013.gadam, apstiprināts MK 2006.gada 4.jūlijā, pieņemot noteikumus Nr.564. Tas ir kompass politiķiem, ierēdņiem un ikvienam Latvijas iedzīvotājam un nosaka Latvijas galvenos attīstības virzienus, parāda valsts un sabiedrības svarīgākos uzdevumus ceļā uz tālāku mērķi - pakāpenisku dzīves kvalitātes pieaugumu. Nacionālā attīstības plāna prioritāte ir izglītība un zināšanas tautsaimniecības izaugsmei un tehnoloģiskai izcilībai. Plāna izvirzītais stratēģiskais mērķis ir izglītots un radošs cilvēks, uzņēmumu tehnoloģiskā izcilība un elastība, kā arī zinātnes un pētniecības attīstība.

### 3. Situācijas raksturojums un problēmu formulējums, kuru risināšanai nepieciešams īstenot noteiktu politiku

#### 3.1. Ģimenes jēdziens

LR Satversmes 110.pants<sup>3</sup> nosaka – Valsts aizsargā un atbalsta laulību — savienību starp vīrieti un sievieti, ģimeni, vecāku un bērna tiesības. Valsts īpaši palīdz bērniem invalīdiem, bērniem, kas palikuši bez vecāku gādības vai cietuši no varmācības. Tādējādi Latvijas valstij vissvarīgākajā pamatdokumentā ir nodefinēts, kas ir valsts prioritāte un īpaši aizsargājamās personu grupas. Kā atzīmē Satversmes tiesa<sup>4</sup>, tajā lakoniski formulēts, ko valsts aizsargā, taču nav konkretizēti veidi, kā šī aizsardzība var tikt īstenota. **Tādējādi valstij ir jāaizsargā ikviena ģimene.**

Tomēr jāuzsver, ka valstij ir iespējams arī identificēt to, kāds ir visvēlamākais ģimenes modelis no valsts un sabiedrības interešu aizsardzības perspektīvas viedokļa. Kā minēts Apvienotās Karalistes Pilsoniskās Sabiedrības Pētniecības institūta 2006.gadā veiktajā apkopojumā, kur apskatīti vairāk kā 100 pētījumi, ir pierādījies apgalvojums, ka **ģimenes, kuras balstītas laulībā, vidēji ņemot, ir daudz stabilākas, fiziski un emocionāli veselākas, pakļautas mazākām riskam lietot alkoholu, narkotikas, piedzīvot nabadzību un jebkāda veida vardarbības izpausmes, nekā ģimenes, kurās pāri nedzīvo laulībā.**<sup>5</sup> Tiek izdarīts arī secinājums, ka laulībā balstīta ģimene ir labākā vide bērna audzināšanai, jo bērni ir pakļauti daudz mazākam riskam piedzīvot vardarbību ģimenē, antisociālu uzvedību, depresiju, nesaskaņas, atkarības un citas problēmas<sup>6</sup>.

Tādējādi arī Latvijai kā valstij, kas tās pamatdokumentā – Satversmē ir apņēmusies atbalstīt laulību, ir būtiski atzīmēt, ka **laulībā balstīta ģimene ir visvēlamākais ģimenes modelis**, jo tā ir tiesiski prognozējamāka – ir skaidras tiesības un pienākumi ģimenes locekļu starpā, kā arī izrietošās sekas un tādējādi arī labvēlīgāka vide bērna pilnvērtīgai un harmoniskai attīstībai, radot to par kreatīvu sabiedrības locekli. Mūsdienu sabiedrībā neregistrēta sievietes un vīrieša kopdzīve kā fenomens ir plaši sociāli akceptēta, neraugoties uz to, ka

<sup>3</sup> Likums "Grozījums Latvijas Republikas Satversmē"// Latvijas Vēstnesis Nr.1, 03.01.2006.

<sup>4</sup> Satversmes tiesas 2004.gada 11.oktobra spriedums lietā Nr.2004-02-0106 „Par Civillikuma 155.panta sestās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 110.panta pirmajam teikumam un Eiropas Konvencijas par to bērnu tiesisko statusu, kuri nav dzimuši laulībā, 4.pantam.”, publicēts [www.likumi.lv](http://www.likumi.lv)

<sup>5</sup> Patrick F.fagan and Krik A. Johnson, „Marriage: The Safest Place for Women and Children”, The Heritage Foundation Backgrounder Nr.1535, April 10, 2002, at

<http://www.heritage.org/Research/Reports/2002/04/Marriage-The-Safest-Place-for-Women-and-Children>

<sup>6</sup> Rebecca O’Nail „Does marriage matter?” <http://www.civitas.org.uk/pdf/cs31.pdf>

LMPam\_VGP\_2011-2017; Ģimenes valsts politikas pamatnostādnes 2011.-2017.gadam

cilvēkiem, kuri dzīvo neregistrētā kopdzīvē, nevajadzētu būt šķēršļiem savas attiecības nenostiprināt juridiski, uzņemoties laulāto pienākumu „būt savstarpēji uzticīgiem, kopā dzīvot, vienam par otru gādāt un kopīgi rūpēties par ģimenes labklājību”<sup>7</sup>.

Vienlaikus jāuzsver arī nepilno ģimeņu (tādu ģimeņu, kur dažādu iemeslu dēļ bērnu audzina viens no abiem bērna vecākiem, piemēram, vecāki ir šķīrušies vai ir atraitņi) nozīmi un, iespējams, viņu lielāku ievainojamību (piemēram, lielāku nabadzības risku). Aizsargājot un sniedzot atbalstu un tiesisko aizsardzību ģimenēm vai indivīdiem, nav pieļaujama nekāda diskriminācija pēc ģimenes modeļa.

Interpretējot LR Satversmes 110.pantā ietvertās pamattiesības, vienlaikus jāņem vērā starptautiskajos cilvēktiesību dokumentos ietvertās normas un to piemērošanas prakse.

Tā, piemēram, LR saistošās ANO Konvencijas par bērna tiesībām (turpmāk – konvencija) preambulā tiek uzsvērts ģimenes nozīmīgums, proti, ģimenei kā sabiedrības pamatsūniņai un visu tās locekļu un it sevišķi bērnu izaugsmes un labklājības dabiskajai videi jānodrošina nepieciešamā aizsardzība un atbalsts, lai tā varētu pilnīgi uzņemties pienākumus sabiedrības ietvaros. Tāpat konvencijā atzīts, ka bērnam, lai viņš varētu pilnīgi un harmoniski attīstīties kā personība, jāaug ģimenes vidē, laimes, mīlestības un izpratnes atmosfērā.

Vienlaikus ANO Cilvēktiesību komiteja (turpmāk – komiteja) atzīmē, ka ģimenes koncepts atsevišķos aspektos dažādās valstīs un pat vienas valsts dažādos reģionos var atšķirties un tāpēc nav iespējams sniegt standarta definīciju. Komiteja uzsver, ka, ja personu grupu uzskata par ģimeni attiecīgās valsts likumdošanā un praksē, tai ir jāsaņem atbilstoša aizsardzība. Gadījumos, kad valstī pastāv atšķirīgas ģimenes – gan nukleārās, gan paplašinātās, - koncepcijas, tas ir jānorāda izskaidrojot aizsardzības pakāpi, kāda tiek nodrošināta katrai no tām. Tāpat, ņemot vērā dažādu ģimenes formu eksistenci, kā, piemēram, nelaulāti pāri un viņu bērni, vai arī vientuļi vecāki un viņu bērni, dalībvalstīm ir jānorāda arī, vai un kādā mērā šādas ģimenes atzīst un aizsargā nacionālā likumdošana un prakse.<sup>8</sup> Tādejādi, runājot par ģimenes struktūru, konvencija to, pirmkārt, klasiski aplūko no bērna tiesību aizsardzības viedokļa, uzskatot, ka ģimene ir bērni un viņu vecāki (tā saucamā nukleārā ģimene), kā arī norāda, ka dažādās valstīs ar dažādām tradīcijām un tiesību sistēmu vienlīdz svarīgs ir paplašinātās ģimenes fenomens, ko atbilstoši Latvijas vēsturiskajiem un tiesiskajiem aspektiem varētu iztulkot kā ģimene, kas sastāv no vecākiem un viņu bērniem kā arī vecvecākiem, jo precīza definējuma tiesību aktos privāto tiesību jomā nav. Jāatzīmē, ka Latvijā šīs paplašinātās ģimenes nozīme un saites

---

<sup>7</sup> Latvijas Republikas Civillikuma 84.pants.

<sup>8</sup> Konvencijas par bērna tiesībām ieviešanas praksē rokasgrāmata. UNICEF. 2002., 89.lpp.

atspoguļojas Civillikumā caur uzturlīdzekļu došanas pienākumu, proti, tiesībās un pienākumos, kas izriet no Civillikuma 179.pantā minētā – vecāku pienākums ir samērā ar viņu mantas stāvokli uzturēt bērnu. Savukārt, ja vecāku nav vai viņi nespēj rūpēties par savu bērnu, tad šis pienākums līdzīgās daļās gulstas uz vecvecākiem. Savukārt Civillikuma 188.pantā minēts atgriezenisks pienākums, proti, pienākums apgādāt vecākus un vajadzības gadījumā arī vecvecākus gulstas uz visiem bērniem līdzīgās daļās.

Paplašinātajai (vairāku paaudžu) ģimenei var būt ļoti lielas priekšrocības, jo tajā ģimenes locekļiem ir vairāk iespēju sniegt viens otram nepieciešamo atbalstu. Vecvecāki, daloties ar savu pieredzi bērnu audzināšanā, veltot savu laiku mazbērnu pieskatīšanai vai palīdzībai saimniecības rūpēs, var sniegt ļoti būtisku atbalstu vecākiem viņu pienākumu īstenošanā, savukārt paši gūt emocionālo gandarījumu, jūtot savu nozīmi un jaunāko paaudžu cieņu pret sevi. Vecu cilvēku proporcionālais skaits iedzīvotāju vidū palielinās, vienlaikus pieaug arī iedzīvotāju vidējais mūža ilgums, un vecākās paaudzes sniegtais atbalsts jaunajām ģimenēm ar bērniem var kļūt par nozīmīgu resursu, palīdzot vecākiem saskaņot darba un ģimenes pienākumus. Vecvecāki var konstruktīvi iesaistīties gan dzīvojot kopā ar saviem bērniem, gan dzīvojot atsevišķi.

Diemžēl, bieži vien realitātē ir vērojamas nesaskaņas starp paaudzēm, kas neļauj lietderīgi un konstruktīvi izmantot paplašinātās ģimenes priekšrocības. Vecvecāki ne vienmēr redz arī savu lomu kā savu jau pieaugušo bērnu atbalstītāji, turpinot pildīt savus pienākumus pret bērniem.

Lai vecvecāku sniegtais atbalsts ģimenēm būtu kvalitatīvs, ir nepieciešams arī viņus izglītēt par jautājumiem, saistītiem ar (maz)bērnu audzināšanu. Piemēram, šie ir jautājumi par bērnu aprūpi un izglītošanu, bērnu drošību, kā arī par psiholoģiskajiem jautājumiem audzināšanā.

Būtiski atzīmēt, ka atbilstoši Civillikuma 214.pantam, kurā definēta ģimene šaurākā nozīmē, tiek atzīts, ka pie tās **pieder laulātie un viņu bērni, kamēr tie vēl atrodas nedalītā saimniecībā.**

Tomēr analizējot Satversmes tiesas praksi, termins „ģimene”, balstoties uz Eiropas cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 8.pantā ietvertā jēdziena „ģimenes dzīve” interpretāciju Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumos, nav saistīts vienīgi ar attiecībām, kas balstītas uz laulībām. Tas var ietvert arī citas de facto „ģimenes” saites gadījumos, kad puses dzīvo kopā ārpus laulības.<sup>9</sup> Tādejādi Eiropas Cilvēktiesību tiesa jēdzienu „ģimenes dzīve” interpretē plašāk par Civillikuma 214.pantā ietverto ģimenes jēdzienu, uzsverot, ka konkrēto attiecību atbilstību „ģimenes dzīvei” var būtiski ietekmēt daudzi faktori, proti: vai pāris dzīvo kopā, attiecību ilgums, vai abas puses ir uzticīgas

<sup>9</sup> ECT spriedums lietā „Keegan v. Ireland” 44.§

viena otrai, vai ir kopīgi bērni utt.<sup>10</sup> Interpretējot jēdzienu „ģimenes dzīve”, Eiropas Cilvēktiesību tiesa norāda, ka bioloģiskā un sociālā realitāte ir prioritāra salīdzinājumā ar likumisko pieņēmumu<sup>11</sup>. Eiropas Padomes Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 8.pants ģimenes neiedala „likumīgajās” un nelikumīgajās” ģimenēs. Arī Eiropas Cilvēktiesību tiesa, atsaucoties uz Eiropas padomes Ministru komitejas 1970.gada 15.maija Rezolūciju (70) 15, norāda, ka neprecēta māte kopā ar viņas bērnu ir jāuzskata par ģimeni tāpat kā pārējās ģimenes.

Līdzīgs skaidrojums izriet arī no ANO Cilvēktiesību komitejas komentāriem, kuros uzsvērts, ka ir svarīgi aizsargāt arī tādas ģimenes, kas klasiski neatbilst iepriekš minētajām definīcijām, tomēr ir aizsargājamas augstā nabadzības riska vai citu svarīgu iemeslu dēļ, piemēram, ģimenes, kurās bērnu audzina tikai viens vecāks vai vecvecāki, daudz bērnu ģimenes.

Taču atzīstot tiesisko realitāti un īstenojot tiesiskās vienlīdzības principu, kā arī to, ka cilvēktiesības tiek īstenotas bez jebkādas diskriminācijas, ko valsts ir apņēmusies garantēt ikvienam savam iedzīvotājam, piemēram, sociālo tiesību un sociālās drošības politikas jomā ģimenes jēdziens tiek piemērots atbilstoši nosauktajai starptautisko tiesību praksei, jo īpaši tajās jomās, kas attiecas uz valsts atbalsta sniegšanu noteiktās situācijās. Tā, piemēram, Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 33.panta pirmā daļa, attiecībā uz personas (ģimenes) atzīšanu par trūcīgu ir noteiks, ka MK nosaka ienākumu un materiālā stāvokļa līmeni, kuru nepārsniedzot **ģimene, kas sastāv no laulātajiem, personām, kurām ir kopēji izdevumi par uzturu un kuras mitinās vienā mājoklī**, vai atsevišķi dzīvojoša persona tiek atzīta par trūcīgu, un kārtību, kādā ģimene (persona) tiek atzīta par trūcīgu.

Latvijas tiesību sistēmā ģimenes jēdziens, tā attiecināmība, skaidrojumi un interpretācija ir atkarīgi no tiesību nozares, kuras ietvaros šis jēdziens tiek piemērots. Tā, piemēram, Civillikums ir normatīvais akts, kas regulē tiesiskās attiecības privāttiesību jomā un nav attiecināms uz tiesiskajām attiecībām publisko tiesību jomā, un jo īpaši uz sociālās palīdzības un sociālo pakalpojumu sniegšanu. Publiski tiesisko attiecību sociālās palīdzības un pakalpojumu sniegšanas jomā Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums ir speciāls normatīvs akts un tieši tajā ietvertās normas ir jāpiemēro izvērtējot, vai personai atsevišķi vai ģimenei, kā to sociāliem mērķiem definē šis likums, ir tiesības uz konkrēta veida palīdzības vai pakalpojumu saņemšanu. Un jāatzīmē, ka nevar runāt par pretrunīgām tiesību normām, kas vienā gadījumā noteic vienu, citā traktē šo pašu jēdzienu atšķirīgi, jo, pirmkārt, jāņem vērā arī konkrēto tiesību normu un normatīvā akta tiesiskā daba, proti, kurai tiesību nozarei tas ir piekritīgs, otrkārt, jāņem vērā tiesību normas mērķis, piemēram, sociālo tiesību

<sup>10</sup> ECT spriedums lietā X, Y and Z v. The United Kingdom” 36.§; lietā „Kroon and Others v. The Netherlands” 30. §

<sup>11</sup> ECT spriedums lietā „Kroon and Others v. The Netherlands” 40. §

jomā tas ietver vajadzību sniegt visefektīvāko un ekonomiski pamatotāko palīdzību konkrētai mājsaimniecībai. Latvijas normatīvajos aktos noteicšie kritēriji šajā gadījumā ir personu kopums (kas var būt un var nebūt ar radnieciskām saitēm saistītas personas) un fakts, ka personām ir kopīga mājsaimniecība, proti, personas dzīvo vienā mājoklī un viņām ir kopīgi izdevumi par uzturu.

Savukārt, citā publisko tiesību nozarē – krimināltiesībās Kriminālprocesa likuma 12.panta 5.daļā lietots ar ģimenes jēdzienu cieši saistīts jēdziens „tuvinieki”, tajā ietverot saderinātos, laulātos, vecākus, vecvecākus, bērnus, mazbērnus, brāļus un māsas, kā arī tās personas, ar kuru attiecīgā fiziskā persona dzīvo kopā un ar kuru tai ir kopīga (nedalīta) saimniecība.

Ņemot vērā minēto, Pamatnostādņu mērķa sasniegšanai īstenojamās aktivitātes tiecas uzlabot visas sabiedrības stāvokli, paredzot atbalsta veidus ģimenei atšķirīgos tās dzīves posmos.

### **Konstatētā problēma:**

- Vienotas jēdziena „ģimene” izpratnes trūkums dažādu nozaru speciālistu vidū, kas apgrūtina vienotu normatīvo dokumentu piemērošanu un pakļaujas dažādai interpretācijai.
- Paplašinātas ģimenes priekšrocības savstarpējā atbalsta nodrošināšanā netiek pietiekami izmantotas.



### 3.2. Demogrāfiskā situācija valstī un demogrāfiskās prognozes.

Pēc CSP datiem 2010.gada pirmajā ceturksnī Latvijā dzīvoja aptuveni **256 tūkstoši ģimeņu ar bērniem 0 – 17 vecumā un šajās ģimenēs bija apmēram 393 tūkstoši bērnu** norādītajā vecumā<sup>12</sup>. Saskaņā ar VSAA sniegtajiem datiem 2010.gada februārī kopumā valstī bija 74 000 ģimenes ar 1 bērnu, 80 000 ģimenes ar 2 bērniem, 27 000 ģimenes ar 3 bērniem, 7 400 ģimenes ar 4 bērniem, 2 300 ģimenes ar 5 bērniem un 2 700 ģimenes ar 6 un vairāk bērniem.<sup>13</sup>

Tabula Nr.1

DZIMUŠO SKAITS LAULĪBĀ ĪPATSVARŠ		
Gads	Dzimuši - pavisam	Reģistrētā laulībā dzimušo bērnu īpatsvars, %
2003	21 006	55,80
2004	20 334	54,70
2005	21 497	55,40
2006	22 264	56,60
2007	23 273	57,00
2008	23 948	56,90
2009	21 677	56,50

Pagājušā gadsimta 90.gados, salīdzinot ar 80.gadiem, Latvijā dzimstības līmenis strauji samazinājās.<sup>14</sup> Savukārt, sākot ar 2000.gadu, dzimstības līmenis nostabilizējās aptuveni 20 000 bērnu gadā robežās un kopš 2003.gada Latvijā bija vērojams pakāpenisks dzimstības pieaugums, kas 2008.gadā sasniedza 23 948. Tomēr, 2009.gadā atkal bija vērojams dzimstības samazinājums, iespējams ekonomiskās situācijas valstī destabilizēšanās dēļ. Vienlaikus nedaudz vairāk par pusi (2009.gadā – 56,5%) bērnu dzimst laulībā (skatīt tabulu Nr.1), kas liecina par sabiedrības

atbalstu neregistrētām attiecībām, un šis īpatsvars procentuāli pa gadiem krasi nemainās.

Lēmumu par ģimenes pieaugumu vecāki pašlaik pieņem nedaudz vēlāk nekā, piemēram, pirms 10 gadiem. To pierāda jaundzimušā mātes vidējais vecums, kas kopš 2000.gada pieaudzis gandrīz par pusotru gadu un 2009.gadā bija 28,7 gadi. Vienlaikus mātes vidējais vecums, piedzimstot pirmajam bērnam, aizvadītajā gadā bija 26 gadi vai par 1,6 gadiem vairāk nekā 2000.gadā.<sup>15</sup> Analizējot datus par bērnu skaitu ģimenē, secināms, ka no dzimušajiem pirmie bērni ģimenē 2009.gadā bija 49,5%, bet 2008.gadā – 51,3% (skatīt tabulu Nr.2).

<sup>12</sup> <http://www.csb.gov.lv/csp/content/?cat=355>

<sup>13</sup> VSAA, 2010.gada februāris. <http://www.vsaa.lv/vsaa/content/?lng=lv&cat=651>

<sup>14</sup> <http://www.csb.gov.lv/>

<sup>15</sup> Par demogrāfiskās situācijas izmaiņām Latvijā 2009. gadā, CSB, 27.05.2010., [http://www.csb.lv/csp/events/?mode=arh&period=05.2010&cc\\_cat=471&id=11992](http://www.csb.lv/csp/events/?mode=arh&period=05.2010&cc_cat=471&id=11992)

Tabula Nr.2

DZIMUŠO SADALĪJUMS PĒC DZIMŠANAS SECĪBAS											
Gads	Dzimušo bērnu skaits - kopā	Pirmais bērns ģimenē	Otrais bērns ģimenē	Trešais bērns ģimenē	Ceturtais bērns ģimenē	Piektais un vairāk bērni ģimenē	Otro un vēlāko bērnu īpatsvars dzimušo vidū	Otro bērnu īpatsvars dzimušo vidū	Daudzbērnu ģimenē dzimušo īpatsvars dzimušo vidū	trešo bērnu īpatsvars dzimušo vidū	nav uzrādīts
2003	21 006	10 803	6 591	2 238	740	632	48,56%	31,38%	17,19%	10,65%	2
2004	20 334	10 690	6 310	2 060	667	602	47,40%	31,03%	16,37%	10,13%	5
2005	21 497	10 998	6 873	2 334	720	570	48,83%	31,97%	16,86%	10,86%	2
2006	22 264	11 500	7 150	2 364	730	519	48,34%	32,11%	16,23%	10,62%	1
2007	23 273	12 136	7 641	2 361	634	500	47,85%	32,83%	15,02%	10,14%	1
2008	23 948	12 292	7 974	2 476	685	521	48,67%	33,30%	15,37%	10,34%	0
2009	21677	10 731	7 395	2 452	632	467	50,50%	34,11%	16,38%	11,31%	0

Raksturojot situāciju un plānojot ģimenes politikas pasākumus, kas palīdzētu sasniegt Pamatnostādnes izvirzīto mērķi, nepieciešams ņemt vērā pašreizējo demogrāfisko stāvokli, kā arī demogrāfiskās prognozes, kas sniedz nepieciešamo informāciju par gaidāmo iedzīvotāju skaitu un sastāvu tuvākajā un tālākajā perspektīvā.

Latvija ir viena no nedaudzajām pasaules valstīm, kurā pēdējos 15 gados vienlaicīgi atzīmēti negatīvi iedzīvotāju atražošanas un migrācijas rezultējošie raksturojumi<sup>16</sup>. Latvijas iedzīvotāju īpatsvars sarūk arī pasaules un ES valstu mērogā. Pasaules iedzīvotāju kopskaitā Latvijas iedzīvotāju īpatsvars ir sarucis no 0,08% pagājušā gadsimta vidū līdz 0,04% gadsimtu mijā un 2050.gadā tas varētu būt 0,02% līmenī. Savukārt ES valstu mērogā 1950.gadā Latvijas iedzīvotāji veidoja ap 0,56% no pašreizējo ES 27 valstu iedzīvotājiem, tagad – apmērām 0,5% un saskaņā ar prognozēm šis lielums samazināsies līdz 0,43% ap 2050.gadu<sup>17</sup>.

2004.gadā Eurostat sadarbībā ar Latvijas CSP un LU Demogrāfijas centru veica iedzīvotāju prognožu aprēķinus dažādos variantos: optimistiskākajā, pesimistiskajā un galvenajā<sup>18</sup> (skatīt tabulu Nr.3). Šajās prognozēs tika modelēta situācija līdz 2051.gadam, un izmodelētie varianti parāda šādas iespējamās demogrāfiskās situācijas izmaiņas:

1. Pesimistiskajā variantā dzimstības līmeņa un starptautiskās migrācijas būtiskās pārmaiņas nav paredzētas, toties tiek prognozēts neliels vidējā mūža

<sup>16</sup> Zvidriņš P. (2005), Vītoliņš E. Ielūkosimies nākotnē: jaunākās demogrāfiskās prognozes. 93.-114.lpp. // Zvidriņš P. (Red.), Demogrāfiskā situācija šodien un rīt. Rīga: Zinātne

<sup>17</sup> Zvidriņš P. (2005), Vītoliņš E. Ielūkosimies nākotnē: jaunākās demogrāfiskās prognozes. 93.-114.lpp. // Zvidriņš P. (Red.), Demogrāfiskā situācija šodien un rīt. Rīga: Zinātne

<sup>18</sup> Zvidriņš P. (2005), Vītoliņš E. Ielūkosimies nākotnē: jaunākās demogrāfiskās prognozes. 93.-114.lpp. // Zvidriņš P. (Red.), Demogrāfiskā situācija šodien un rīt. Rīga: Zinātne

ilguma pieaugums. Attiecīgi prognozēts, ka iedzīvotāju skaits 2051.gadā sastādīs 64,3% no iedzīvotāju skaita, kas dzīvoja Latvijā 2004.gadā;

2. Optimistiskajā variantā prognozējamā perioda beigās (pēc 2040.gada) paredzēts būtisks dzimstības pieaugums gandrīz līdz vienkāršas paaudžu nomaiņas līmenim (summārais dzimstības koeficients – 2,0) un visai ievērojami pozitīvi migrācijas saldo rādītāji. Attiecīgi iedzīvotāju skaits Latvijā varētu pat palielināties un 2051.gadā sastādīt 104,6% no iedzīvotāju skaita, kas dzīvoja Latvijā 2004.gadā;

3. Galvenajā (visvairāk ticamākā) variantā paredzēts sistemātisks iedzīvotāju skaita samazinājums, un, pat neskatoties uz paredzamo dzimstības koeficienta pieaugumu līdz 1,6 prognozējamā perioda beigās, šis pieaugums nenodrošinās vienkāršo paaudžu nomaiņu. Iedzīvotāju skaits valstī samazināsies līdz 80,4% no iedzīvotāju skaita, kas dzīvoja Latvijā 2004.gadā.

Tabula Nr.3

<b>Latvijas iedzīvotāju skaita prognožu varianti</b>						
	<b>2004.gads (fakts)</b>	<b>2011.gads (plāns)</b>	<b>2021.gads (plāns)</b>	<b>2031.gads (plāns)</b>	<b>2041.gads (plāns)</b>	<b>2051.gads (plāns)</b>
Galvenais variants, tūkst. cilv.	2319	2228	2105	2013	1935	1865
% pret 2004.g.	100,0	96,1	90,8	86,8	83,4	80,4
Optimistiskais variants, tūkst. cilv.	2319	2269	2237	2248	2309	2425
% pret 2004.g.	100,0	97,8	96,5	96,9	99,6	104,6
Pesimistiskais variants, tūkst. cilv.	2319	2188	1994	1830	1665	1491
% pret 2004.g.	100,0	94,4	86,0	78,9	71,8	64,3

Arī jaunākie aprēķini<sup>19</sup> kā visvairāk ticamo variantu izvirza depopulācijas turpināšanos Latvijā, kur 2030.gadā būs ap 2,033 miljoniem iedzīvotāju un dzimstības koeficients varētu sasniegt 1,43; savukārt kopējais ES iedzīvotāju skaits pieaugs par 5%.

Ja Latvijā iedzīvotāju skaitā izmaiņās būs vērojamas tendences, kas nospraustas galvenajā vai pesimistiskajā iedzīvotāju skaita prognožu variantā, tad sagaidāmas arī šādas sekas:

1) dzimstības līmenis būtiski atšķirsies no līmeņa, kas nepieciešams depopulācijas pārvarēšanai. Neliels dzimstības pieaugums varētu notikt pēc 2011.gada, jo aktīvākās fertilitātes vecumu sasniegs relatīvi daudzskaitlīgākās

<sup>19</sup> Eurostat. Population and social conditions. [http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY\\_OFFPUB/KS-SF-10-001/EN/KS-SF-10-001-EN.PDF](http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-SF-10-001/EN/KS-SF-10-001-EN.PDF)

pagājušā gadsimta 80.gadu otrajā pusē dzimušās paaudzes. Tomēr Latvija tuvākajā un vidēji tālā perspektīvā turpināsies strauja iedzīvotāju skaita un apdzīvojuma blīvuma samazināšanās, depopulācijas tempi būs vieni no augstākajiem Eiropā un pasaulē<sup>20</sup>. Iedzīvotāju skata samazināšanās perspektīvā ir sagaidāma visos valsts reģionos, novados un lielākajās pilsētās, izņemot Pierīgas reģionu un Rīgas novadu;

2) turpināsies iedzīvotāju novecošanās un pieaugs to vidējais vecums, pieaugs gados veco iedzīvotāju skaits un vēl straujāk – to īpatsvars, kas izraisīs demogrāfiskās slodzes pieaugumu un, iespējams, izsauks nepieciešamību paaugstināt vecuma pensijas minimālo vecumu (2000.gadā Latvijas iedzīvotāju mediānais vecums bija 37,8 gadi un sagaidāms, ka 2050.gadā tas būs pieaudzis līdz 49,8 gadiem; salīdzinājumam – vidēji pasaulē tas būs 36,2 gadi). Nepieciešamība maksimāli iesaistīt iedzīvotājus darba tirgū un uzturēt augstu darba spēka produktivitāti palielinās spriedzi darba un ģimenes dzīves līdzsvarošanā;

3) ļoti zemas dzimstības dēļ, kura Latvijā bija vērojama pagājušā gadsimta 90.gados un šā gadsimta sākumā, jau pašlaik bērnu skaits un īpatsvars iedzīvotāju sastāvā ir viens no zemākajiem Eiropā (ap 15%). Bērnu skaits turpinās viļņveidīgi kristies, to īpatsvaram būtiski nemainoties, jo samazināsies arī kopējais iedzīvotāju skaits. Pēc 2020.gada vecu iedzīvotāju (65 un vairāk) būs vairāk nekā jauniešu līdz 18 gadu vecumam;

4) Latvijā sāks sarukt darbspējas vecuma iedzīvotāju skaits, vislielākais darbspējas vecuma iedzīvotāju samazinājums ir gaidāms laika posmā starp 2015. un 2025.gadu un tālākā perspektīvā pēc 2040.gada;

5) pašreiz starptautiskās migrācijas bilance ir negatīva, un tuvākajā perspektīvā emigrācijas apjomi tāpat pārsniegs imigrācijas apjomus, tomēr migrācijas procesiem valsts demogrāfiskajā attīstībā nebūs noteicošā loma; savukārt prognozējamā perioda otrajā pusē migrācijas saldo visticamāk kļūs pozitīvs.

To, kāds no prognozējamajiem variantiem reāli īstenosies Latvijā, ir atkarīgs no daudziem apstākļiem. Kaut gan reālākais Latvijas demogrāfiskās attīstības scenārijs ir depopulācijas saglabāšanas ar visām augstākminētajām sekām, ir liels potenciāls virzīties arī pa optimistisko variantu, kas ir iespējams ļoti labvēlīgos ekonomiskās izaugsmes apstākļos un tā priekšnosacījums ir arī pārdomātās ģimenes politikas īstenošana.

### **Konstatētās problēmas:**

- Nepieciešams palielināt dzimstību un nodrošināt demogrāfiskai stabilitātei un sociālās apdrošināšanas sistēmas uzturēšanai

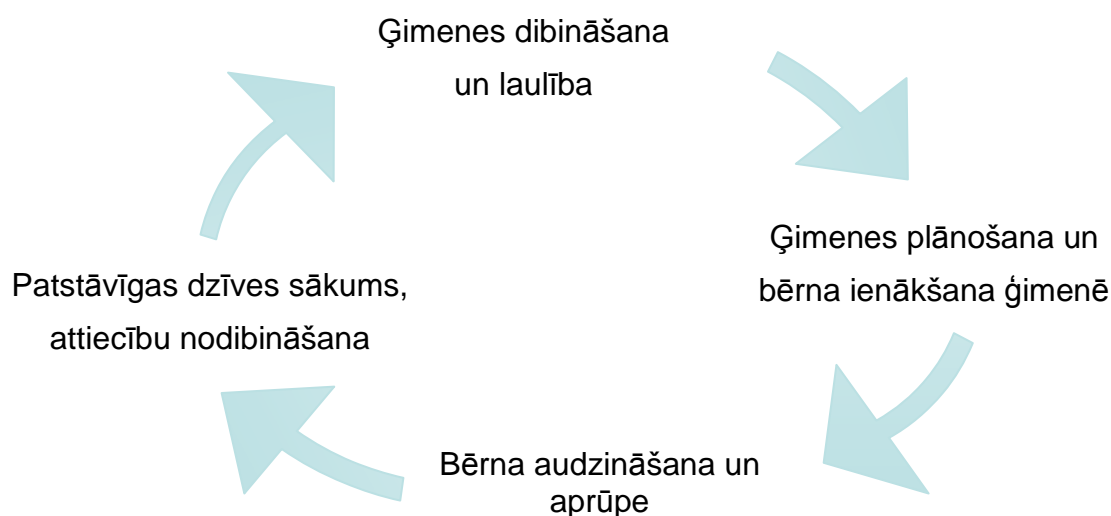
<sup>20</sup> Vītoliņš E. (2007). Atšķirīgais un saistītais dzimstības raksturojošo rādītāju un ģimenes politikas izmaiņās Latvijā: situācija un nākotnes vīzijas. P.Zvidriņš (Red.), Paaudžu nomaīņa un migrācija Latvijā. Rīga: Zinātne LMPam\_VGP\_2011-2017; Ģimenes valsts politikas pamatnostādnes 2011.-2017.gadam

nepieciešamo summāro dzimstības koeficientu (2,1 – 2,2), ko iespējams nodrošināt tikai tādā gadījumā, ja Latvijā būtiski pieaug trešā un nākamo bērnu dzimstība.

### 3.3. Ģimenes dzīves cikls

Uzskatam par ģimenes veidošanu, lēmumam par ģimenes dibināšanu un bērnu radīšanu ir raksturīga noteikta kārtība. Šis process sākas kopš dzimšanas ar bērna pirmo priekšstatu veidošanos par ģimeni, turpinās pusaudžu gados līdz fizioloģiska un psiholoģiska brieduma iegūšanai un savas ģimenes nodibināšanai. Vienkāršoti šo ģimenes cikla modeli var attēlot šādā shēmā:

Shēma Nr.1



2004.<sup>21</sup> un 2005.<sup>22</sup> un 2008.gadā<sup>23</sup> tika veikti pētījumi, lai izpētītu ģimenes nozīmi cilvēku vērtību sistēmā un tos faktoros, kas veicina laulību slēgšanu un to noturību, dzimstību un pozitīvas vecāku un bērnu savstarpējās attiecības. Pētījumus caurvija atziņa, ka viens no būtiskākajiem faktoriem, kas nosaka cilvēku lēmumu par ģimenes modeļa izvēli, ir vērtības. Pētījumu rezultātā ir izdarāmi šādi secinājumi:

1) Ģimene un bērni ieņem vienu no pirmajām vietām individuālajā vērtību skalā. Respondentiem bērnu un ģimenes kā vērtības nozīmība palielinās līdz ar gadu skaitu un kopdzīves stāžu.

2) Laulība, ģimenes veidošana un bērnu radīšana ir cieši savstarpēji saistītas. Uzskati par laulību ir saistīti ar ģimeniskām vērtībām, attiecību

<sup>21</sup> S.Sebre u.c. „Laulību, dzimstības un pozitīvu bērnu un vecāku attiecību vecinošo faktoru izpēte”, 2004 <http://www.lm.gov.lv/text/1107>

<sup>22</sup> G.Berga u.c. „Laulību, šķiršanas, laulību noturības un dzimstības veicinošo faktoru izpēte”, 2005 <http://www.lm.gov.lv/text/1107>

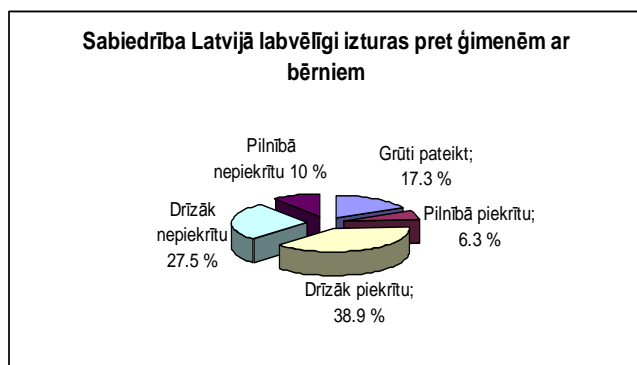
<sup>23</sup> Demogrāfija un ģimenes stāvoklis Latvijā, SKDS, 2008 <http://www.lm.gov.lv/text/1107>

juridisku sakārtošanu un mīlestību, laulība ir vairāk intīms process, nevis izpatikšana vecākiem vai sabiedrībai. Piemēram, respondentu visaugstāk novērtētais apgalvojums bija: „Laulība ir vēlama, lai veidotu ģimeni, būtu bērni”. Pretējam apgalvojumam: „Laulība ir formāla procedūra, kas nav nepieciešama kopdzīvei un bērnu radīšanai” piekrita gandrīz divas reizes mazāk aptaujāto. Domājams, ka ir ļoti liels potenciāls veicināt to, lai cilvēki nedzīvotu neregistrētajā kopdzīvē, bet gan laulātos, jo laulība lielākoties ir cilvēkiem nozīmīga vērtība.

3) Laulības pozitīva novērtējuma līmenis ir augstāks tiem cilvēkiem, kuri paši ir laulībā (arī atkārtotajā laulībā), bet zemāks tiem respondentiem, kuri ir partnerattiecībās. Bet kopumā sabiedrības uzskati par laulību un tās nozīmi ir neviennozīmīgi. Partneru kopdzīvi bez laulības par pieņemamu uzskata 72% iedzīvotāju, bet tai pašā laikā 68% neatbalsta viedokli, ka laulība ir novecojusi institūcija. Jo jaunāki respondenti un jo mazāks to laulības stāžs, jo salīdzinoši vairāk viņi uzskata, ka laulība ir formāla procedūra. Tajā pat laikā, jauniešu vidū (vecumā no 15 līdz 18 gadiem) laulība netiek uzskatīta par novecojušu institūtu, un vairākums atzīst to par stabilas ģimenes pamatu, kas nozīmē, ka ir nepieciešama gan bērnu, gan sabiedrības izglītošana saistībā ar laulību un ģimenes dibināšanu. Vienlaikus respondenti norādīja, ka, pēc viņu pieredzes, ģimenes funkcionalitāte vai disfunkcionalitāte nav tieši saistīta ar ģimenes juridisko statusu. Jāpiebilst, ka par vienu no iemesliem, kāpēc laulības netiek reģistrētas, tika atzīta arī ekonomiskā situācija valstī, kas būtiski ietekmē ģimenes attīstību un sabiedrību kopumā.

4) Runājot par bērniem, respondentu attieksme demonstrē pozitīvu, emocionālu attieksmi. Bez tam, cilvēkiem, kas noslēguši laulību, bērni, viņuprāt, daudz mazāk traucē profesionālo karjeru un daudz mazāk ierobežo brīvību, kas, visticamāk ir saistīts ar atšķirīgu vērtību sistēmu un prioritātēm.

Shēma Nr.2



Arī sabiedrībā ģimene tiek uzskatīta par sabiedrības pamatu; sabiedrība kopumā uzskata, ka Latvijā labvēlīgi izturas pret ģimenēm ar bērniem. Šādam viedoklim piekrīt 45% aptaujāto, bet 37% atzīmēja, ka tam nepiekrīt (sk. shēmu Nr.2). Tādejādi ir skaidri parādīta nostāja, ka ģimene ir īpaša institūcija

sabiedrībā, kurai ir nepieciešams atbalsts no valsts un pašvaldību puses. Vienlaikus sabiedrībā pastāv diezgan skaidrs viedoklis, ka, lai bērns spētu pilnvērtīgi attīstīties, viņam ir nepieciešami abi vecāki (82% no aptaujātajiem).

5) Respondenti par vēlamo modeli lielākoties uzskata ģimeni ar 2 bērniem, vienlaikus plānoto bērnu skaits ir mazāks nekā vēlamais. Šīs atšķirības parāda disonansi starp reāliem plāniem un vēlamo situāciju, kas no realitātes



atšķirtos (pēc respondentu teiktā) ar labu finansiālo stāvokli, labām bērnu uzraudzības iespējām un labām personīgajām attiecībām. Salīdzinoši maz tiek plānots 1 vai neviens bērns; salīdzinoši vairāk kā citās grupās 1 bērnu plāno respondenti ar drīzāk vidēju, nevis sliktu materiālo pašnovērtējumu. Izvērtējot plānoto un vēlamu bērnu skaitu, redzams, ka statistiski nozīmīgi vairāk bērnu plāno respondenti ar augstu apmierinātību ar attiecībām (2,28 un 2,10), arī vēlamais bērnu skaits respondentiem ar augstu apmierinātības līmeni ar attiecībām ir lielāks (taču šīs atšķirības nav statistiski nozīmīgas).

No psiholoģiskā viedokļa šādas atšķirības būtu vērtējamas kā pozitīvas: ja vecāki izvērtē savas attiecības kā ne pārāk apmierinošas, tad arī bērna piedzimšana ir papildus stress, kas attiecības ģimenē var saasināt, nevis atrisināt.

Aplūkojot plānoto un vēlamu bērnu skaitu ģimenēs valsts demogrāfiskās situācijas uzlabošanas kontekstā, kā pozitīvu faktoru var atzīmēt to, ka cilvēki domā par lielāku, nevis vēl mazāku vai tādu pašu bērnu skaitu. Materiālais stāvoklis varētu iespaidot dzimstību, taču tam nav izšķirošas nozīmes bērnu skaita plānošanā ģimenē un uzskatos par vēlamu ģimenes modeli. Vienlaikus plašāka psiholoģiska un psihoterapeitiska palīdzība ģimenēm problēmsituāciju gadījumos, veicinot ģimeņu augstāku apmierinātību ar attiecībām, varētu sekmēt to, ka ģimenēs būs arī vairāk bērnu.

Bez tam, aptaujās, kurās tika pētīta vērtību skala, dalībnieki kopumā visaugstāk novērtēja vērtību “ģimenes drošība”; otra nozīmīgākā vērtība bija “veselība” un trešajā vietā “bērni un ģimene”. Detalizētāk izpētot, apliecinājies, ka ģimenēm ar bērniem un bez bērniem ir atšķirīgas prioritāras vērtības. Tiem respondentiem, kam ir lielākas ģimenes un/vai plāno ģimeni ar vairākiem bērniem, lielāka nozīme ir šādām vērtībām: „bērni un ģimene”, „godīgums (patiesums)”, „piedotspēja (gatavība piedot citiem)”, „ticība (reliģiska pārliecība)”. Tie respondenti, kas ir iecerējuši ģimenes bez bērniem vai ar vienu bērnu, augstāk vērtē šādas vērtības: „bagātība (materiālie labumi, nauda)”, „publiska tēla saglabāšana”, „vara sabiedrībā (kontrolē par citiem, dominēšana)”, „veselība”.

### 3.3.1. Ģimenes dibināšana un laulība

Ļoti bieži par ģimenes dibināšanu un sākumu tiek uzskatīta laulība, tomēr saskaņā ar LR Civillikuma 26.pantu<sup>24</sup> saderināšanās ir uzskatāma par sākuma posmu ģimenes dibināšanai un izveidei, kas ietver sevī savstarpēju solījumu savienoties laulībā. Tādēļ svarīgi ir akcentēt arī saderināšanās nozīmi ģimenes dzīvē, jo tas ir laiks, kad saderinātajiem tiek dota iespēja pārliecināties par savu lēmumu un novērtēt ģimenes nozīmīgumu. Būtībā saderināšanās posms ir pats

<sup>24</sup> Latvijas Republikas Civillikums. Pirmā daļa. Ģimenes tiesības. <http://www.likumi.lv/doc.php?id=90223>. LMPam\_VGP\_2011-2017; Ģimenes valsts politikas pamatnostādnes 2011.-2017.gadam

ģimenes pamats, kad saderinātie īpašu uzmanību pievērš savstarpējai uzticībai, mācai sadzīvot ikdienā un pieņemt otru tādu, kāds viņš ir.

Neskatoties uz to, ka daudziem cilvēkiem laulība un ģimene ir nozīmīga vērtība, Latvijā ir vērojama negatīva tendence attiecībā uz laulību reģistrēšanu. 2009.gadā salīdzinājumā ar 2007.gadu par aptuveni 35% samazinājās reģistrēto laulību īpatsvars. 2007.gadā kopumā bija 15 486 reģistrēto laulību, kas bijis augstākais pēdējos 15 gados skaits, turpretī 2009.gadā kopumā tika noslēgtas 9 925 laulības.<sup>25</sup> Kā vienu no esošās situācijas uzlabojuma variantiem nozares eksperti uzsver nepieciešamību pēc informatīvajiem pasākumiem, ģimenes vērtību popularizēšanu sabiedrībā, uzverot, ka ekonomiskie un citi apsvērumi nereti ir sekundāri.

Tostarp jāatzīmē, ka 2009.gadā no visiem jaundzimušajiem 1513 dzimtsarakstu reģistrā ierakstīti bez tēva, tātad lielumam bērnu, kas veido 7% no jaundzimušajiem konkrētajā gadā, nav noteikta paternitāte.<sup>26</sup> Tāpat 2009.gadā dzimtsarakstu reģistrā ierakstīti 8377 bērni ar paternitātes atzīšanu, tas nozīmē, ka uz šādu bērnu skaitu nebija iespējams piemērot paternitātes pieņēmumu, jo šo bērnu vecāki nesastāvēja reģistrētā laulībā.

Lai palīdzētu vecākiem, īpaši jaunajiem vecākiem, iegūt nepieciešamās zināšanas un prasmes, lai varētu pilnvērtīgi uzņemt rūpes par saviem bērniem un veidot stabilu un laimīgu ģimeni, ir nepieciešams īstenot izglītojošus un informatīvus pasākumus, kas domāti vecāku izglītošanai par savu lomu (un to, kā tā mainās), par bērnu tiesībām un par savu atbildību un pienākumiem, kas no tām izriet, kā arī par savām tiesībām ilgtermiņā. Svarīgi ir jauniešiem – potenciāliem ģimenes dibinātājiem – jau laicīgi skaidrot ģimenes stabilitātes un laulības nepieciešamību un nozīmīgumu. Tādejādi kā viens no risinājumiem situācijas uzlabošanai ir izglītības programmas iespējamā maiņa attiecībā uz ģimenes mācību. Ir nepieciešams preventīvais darbs sabiedrībā attiecībā uz ģimeņu veidošanu reģistrētā laulībā, kas vienlaikus sekmētu ģimeņu stabilitāti, kuras dzīvo reģistrētā laulībā, palielināšanos un šķirto laulību īpatsvara samazināšanos.

### **Konstatētās problēmas:**

- Būtiski samazinās noslēgto laulību skaits un palielinās šķirto laulību īpatsvars. Ģimenes nodibināšana un laulība ir svarīga ikviena bērna attīstībā, jo ir pierādījies, ka šādā ģimenē bērni aug un attīstās pilnvērtīgāk kā tas ir ģimenēs, kuras nedzīvo laulībā.<sup>27</sup> Tādejādi ir nepieciešama vienota valsts politika attiecībā uz laulības veicināšanas politiku.

<sup>25</sup> [http://www.lm.gov.lv/upload/sociala\\_aizsardziba/sociala\\_ieklausana/report\\_lv.doc](http://www.lm.gov.lv/upload/sociala_aizsardziba/sociala_ieklausana/report_lv.doc).

<sup>26</sup> Tieslietu ministrijas Dzimtsarakstu departamenta sniegtā informācija, 2010.gads.

<sup>27</sup> Patrick F.fagan and Krik A. Johnson, „Marriage: The Safest Place for Women and Children”, The Heritage Foundation Backgrounder Nr.1535, April 10, 2002, at

<http://www.heritage.org/Research/Reports/2002/04/Marriage-The-Safest-Place-for-Women-and-Children>  
LMPam\_VGP\_2011-2017; Ģimenes valsts politikas pamatnostādnes 2011.-2017.gadam



- Sabiedrībā nepastāv vienotas izpratnes par laulības un ģimenes nozīmīgumu. Tādejādi arvien vairāk palielinās šķirto ģimeņu skaits. Kopš 2008.gada Latvijā 15.maijā tiek atzīmēta Starptautiskā ģimenes diena, kā ietvaros tiek popularizētas ģimenes vērtības un ģimenes nozīmīgums valsts attīstībā un nākotnē, tādejādi cenšoties parādīt sabiedrībai, ka ģimene ir valsts pamats. Tomēr, ja netiks risinātas sabiedrībā pastāvošās problēmas ar laulības vērtības straujo mazināšanos, pastāv risks, ka nākotnē ģimeņu īpatsvars, kuras veidotas laulībā, būs ievērojami mazāks.
- Ik gadu 7% no jaundzimušajiem dzimtsarakstu reģistrā netiek ierakstītas ziņas par tēvu, tomēr, atbilstoši tai informācijai, kas pieejama Tiesu informācijas sistēmā, katru gadu tikai par 3% bērnu no piedzimušo skaita tiek tiesā iesniegti pieteikumi par bērna izcelšanās (paternitātes) noteikšanu.<sup>28</sup> Sekmējot bērnu dzimstību laulībā, šī problēma tiktu risināta, jo atbilstoši likumam bērnam tiktu noteikti abi vecāki, kuriem saskaņā ar Latvijas valsts likumdošanu ir gan tiesības, gan pienākumi attiecībā uz bērnu audzināšanu un ģimeni.

### 3.3.2. Ģimenes dzīves plānošana un bērna ienākšana ģimenē

Bērna gaidīšana un ienākšana ģimenē ir viens no svarīgākajiem ģimenes dzīves posmiem, kas nes līdzīgi daudz laimes un prieka brīžu, vienlaikus tas saistās ar pilnīgi jaunas dzīves sākumu, kad sieva kļūst par māti, bet vīrs par tēvu. Tomēr neskatoties uz salīdzinoši ilgo laika posmu no bērniņa ieņemšanas līdz dzimšanai, kur vecākiem ir iespēja iegūt informāciju par bērna attīstību un audzināšanu, daļai vecāku, īpaši jauno vecāku, trūkst nepieciešamo zināšanu un izpratnes par bērna attīstību un audzināšanu, kā arī par nepieciešamību bērnam nodrošināt drošu un veselīgu vidi. Tā rezultātā rodas vienpusīgi priekšstati par bērna audzināšanas principiem un tādejādi nereti netiek veicināta pozitīva bērnu emocionālā un fiziskā attīstība, vājinās bērnu psiholoģiskā saikne ar vecākiem, ģimenēs pieaug vardarbība pret bērnu un jaunieci, palielinās bērnu un jauniešu sadzīves traumatisms un nelaiemes gadījumu skaits.

Pētījuma „Demogrāfija un ģimenes stāvoklis Latvijā” dati parāda to, ka visbiežāk aptaujātie cilvēki vēlētos 2 bērnus ģimenē (43% aptaujāto), ja tiktu nodrošināti nepieciešamie materiālie apstākļi. To, ka savā ģimenē pie nepieciešamā materiālā stāvokļa vēlētos 3 bērnus, minēja 23% aptaujāto.<sup>29</sup> Tas parāda, ka sabiedrība bērnu ienākšanu ģimenē vērtē galvenokārt pēc materiāliem aspektiem, nevis pēc vēlmes radīt bērnus. Tādejādi ļoti svarīgi ir nodrošināt

<sup>28</sup> TIS statistika, Statistikas pārskats par civillietām pirmajā instancē (50), [https://tis.lursoft.lv/tisreal?Form=TIS\\_STAT\\_O&SessionId=49088465](https://tis.lursoft.lv/tisreal?Form=TIS_STAT_O&SessionId=49088465)

<sup>29</sup> SKDS. Latvijas iedzīvotāju aptauja „Demogrāfija un ģimenes stāvoklis Latvijā”. Rīga, 2008.gada jūlijs. [http://www.bm.gov.lv/lat/informacija\\_jums/petijumi/?doc=11023](http://www.bm.gov.lv/lat/informacija_jums/petijumi/?doc=11023).

nepieciešamos resursus bērnu radīšanai, kas sevī ietver gan finansiālos, gan emocionālos aspektus.

### 3.3.2.1 Pabalsti.

Gan valsts, gan pašvaldību sniegtie pabalsti ģimenēm, ir vieni no galvenajiem ģimeņu sociālā atbalsta pasākumu veidiem. Protams, tieši šis atbalsts daudzkārt ir izšķirošais faktors jautājumā par ģimenes dibināšanu un bērna radīšanu. Jau iepriekš Pamatnostādņēs tika aprakstīts, ka materiālais nodrošinājums ir viens no svarīgākajiem jautājumiem, ko apskata vecāki, plānojot radīt bērnus. Arī pētījumā „Demogrāfijas un ģimenes stāvoklis Latvijā” aptaujātie respondenti atzīst, ka izvēlētos radīt bērnus (pirmo vai nākamos), ja valstī būtu pietiekami droša sociālā atbalsta sistēma un droša vide ģimenei – mazinātos risks straujam ģimenes ienākumu samazinājumam<sup>30</sup>.

Valstī, lai atbalstītu jaunās ģimenes, viens no pabalsta veidiem, ir vienreizējais bērna piedzimšanas pabalsts. To piešķir vienam no bērna vecākiem vai cilvēkam, kurš paņēmis aizbildnībā bērnu. Tāpat piešķir bērna kopšanas pabalstu nenodarbinātiem vecākiem par bērna kopšanu līdz 1 gadam un par bērna kopšanu no 1 līdz 2 gadu personai, kura kopj bērnu.<sup>31</sup>

Lai kompensētu darbā negūtos ienākumus, kad sieviete aiziet grūtniecības un dzemdību atvaļinājumā, valsts ikvienai sociāli apdrošinātai sievietei piešķir maternitātes pabalstu. Savukārt, lai tēvi varētu iesaistīties savu jaundzimušo bērnu aprūpē, viņiem ir iespēja līdz bērna divu mēnešu vecumam izmantot 10 dienu ilgu paternitātes atvaļinājumu. Sociāli apdrošinātie tēvi, kuri šo atvaļinājumu izmanto, saņem paternitātes pabalstu.

Viens no veidiem, kā valsts nodrošinātu pastāvīgu atbalstu ģimenēm, kurās aug bērni, ir ģimenēm līdz bērna 15 gadu vecumam izmaksāt ģimenes valsts pabalstu.

Nodarbinātie (sociāli apdrošinātie) vecāki kopš 2008.gada sākuma var saņemt vecāku pabalstu, ko ir iespējams saņemt bērna pirmajā dzīves gadā. Detalizēta informācija par visiem minētajiem pabalstiem pieejama VSAA interneta lapas sadaļā Pabalsti<sup>32</sup> un LM interneta lapas sadaļā Sociālā aizsardzība<sup>33</sup>.

Papildus valsts atbalstam ģimenēm ar bērniem dažādu pabalstu veidā, ir noteikts arī Iedzīvotāju ienākuma nodokļa atvieglojuma apmērs par apgādībā esošām personām. Nodarbinātība ir galvenais faktors, kas nodrošina ģimenes sociālo un ekonomisko integrāciju sabiedrībā un novērš sociālo atstumtību. Tāpēc īpašs atbalsts ģimenēm nepieciešams bezdarba gadījumā, īpaši, ja bez darba ir abi vecāki, jo tas apdraud ne tikai pieaugušos ģimenes locekļus, bet

<sup>30</sup> SKDS. Latvijas iedzīvotāju aptauja „Demogrāfija un ģimenes stāvoklis Latvijā”. Rīga, 2008.gada jūlijs. [http://www.bm.gov.lv/lat/informacija\\_jums/petijumi/?doc=11023](http://www.bm.gov.lv/lat/informacija_jums/petijumi/?doc=11023).

<sup>31</sup> LM mājas lapa, sadaļa „Sociālā aizsardzība/Valsts sociālie pabalsti/Pabalstu veidi”, <http://www.lm.gov.lv/text/222>

<sup>32</sup> <http://www.vsa.gov.lv/vsaa/content/?lng=lv&cat=613>.

<sup>33</sup> <http://www.lm.gov.lv/text/145>.

atstāj paliekošu iespaidu uz bērnu nākotni un viņu pielāgošanās spējām darba tirgum. Ir svarīgi nodrošināt iespējas abiem vecākiem savienot darbu ar ģimenes dzīvi. Īpaša uzmanība būtu jāvērs uz vienādu iespēju nodrošināšanu abiem vecākiem iesaistīties gan algotā darbā, gan bērna audzināšanā.

### 3.3.2.2 Ģimeņu reproduktīvā veselība un neauglības problēmas

Dibinot ģimeni, lielākā daļa cilvēku vēlas, lai tajā ienāktu arī bērni. Tomēr ģimenes var saskarties ar dažādām grūtībām šajā sfērā. Tā var būt neplānota grūtniecība, grūtniecības pārtraukšana (spontāna vai plānota), negatīva dzemdību pieredze, pāragrs bērna zaudējums, neauglības problēmas.

Viens no faktoriem, kas var ietekmēt lēmumu par to, cik ģimenē būs bērnu, ir pirmo dzemdību pieredze. Ja dzemdības ir noritējušas normāli, bez sarežģījumiem, tad būs vieglāk pieņemt lēmumu arī par nākamo bērnu radīšanu. Normālas dzemdības sekmē mātes un jaundzimušā turpmāko pozitīvu attiecību veidošanos, kas savukārt arī ietekmē lēmumu par nākamo bērnu radīšanu. Lai veicinātu to, ka ģimenēm būtu tik daudz bērnu, cik tās vēlētos, ir nepieciešams veicināt arī to, lai dzemdību pieredze būtu pozitīva, kā arī mazināt dzemdību sarežģījumus, kas savukārt ietekmē reproduktīvo veselību.

Jaundzimušo reģistra sniegtie dati liecina par to, ka aptuveni katras trešās dzemdības notiek ar sarežģījumiem (no visām dzemdībām aptuveni 23% gadījumos tiek veikts ķeizargrieziena, 5% ir priekšlaicīgas dzemdības, dzemdību sarežģījumi ir vismaz 12% gadījumos). Pēdējos gados ķeizargrieziena skaits pieaudzis ne tikai nozīmīgu indikāciju dēļ, ko varētu vērtēt kā papildus satraucošu faktoru, jo ķeizargrieziena operācija atstāj negatīvu ietekmi uz mātes reproduktīvo veselību un bērna veselību. Gandrīz puse no ķeizargriezieniem ir plānotie (2009.gadā – 12,5% neatliekamie, 10,9% - izvēles; 2008.gadā – 12,0% neatliekamie, 10,7% - izvēles) un šo skaitu būtu vēlams mazināt, uzsverot dabisko dzemdību priekšrocības.

Spontāna grūtniecības pārtraukšana un bērna pāragrs zaudējums lielākoties ir neprognozējami. Perinatālās, neonatālās un postneonatālās mirstības rādītājus, tāpat kā pārējos reproduktīvās veselības rādītājus, var ietekmēt gan mātes attieksme pret grūtniecību, mātes dzīvesveids, mātes un bērna veselības stāvoklis, gan attiecīgo veselības aprūpes dienestu darba kvalitāte. Bērna zaudēšana ļoti agra vecumā var būt ļoti traumatiska ģimenei, atstāt iespaidu uz pāra attiecībām un viņu lēmumu par turpmāko ģimenes plānošanu. Latvijā zīdaiņu mirstības rādītāji un spontāno abortu skaits ir ļoti augsti, kaut gan kopumā tiem ir tendence nedaudz samazināties (spontānie aborti 1995.gadā – 5391; 2000.gadā – 4961; 2005.gadā – 4553; 2008.gadā – 4516)<sup>34</sup>. Salīdzinot ar citu ES valstu rādītājiem, Latvijā īpaši negatīvi vērtējama agrīna neonatālā mirstība (bērnu mirstība pirmajā dzīves nedēļā), jo augstāki mirstības rādītāji ir vēl tikai Bulgārijā un Rumānijā. 65-70% no visiem pirmajā

<sup>34</sup> Bērni Latvijā, CSP, Rīga, 2009

dzīves gadā mirušajiem bērniem mirst neonatālajā periodā – vecumā līdz 27 dienām<sup>35</sup>. (Zīdaiņu mirstība 2005.gadā – 161; 2008.gadā – 161; tai skaitā pirmajā dzīves nedēļā 2005.gadā – 81; 2008.gadā – 70)<sup>36</sup>.

Grūtniecības plānota pārtraukšana (aborts) iespaido kopējās demogrāfiskās izmaiņas valstī. Aborta individuālas sekas var būt dažādas dzimumorgānu infekcijas, hroniskas saslimšanas, kas var veicināt gan ārpusdzemdes grūtniecību, gan sarežģījumus grūtniecības un dzemdību laikā vai pat sievietes neauglību, kā arī psiholoģiskas problēmas. Kaut gan pēdējos gados mākslīgo abortu skaitam ir tendence samazināties, tas vēl joprojām ir ļoti augsts. Tā, 2009.gadā tika veikti 410 mākslīgie aborti uz 1000 dzīvi dzimušajiem bērniem (8881 aborti), 2008.gadā tie bija 435 (10425 aborti), 2007.gadā – 508 mākslīgie aborti uz 1000 dzīvi dzimušajiem (11814 aborti). Visvairāk – ap 5500 abortu – ir veikušas sievietes vecumā no 20 līdz 29 gadiem. Tai pat laikā astoņi aborti pērn veikti arī meitenēm līdz 14 gadu vecumam. Pāri par 4000 abortu ir veikušas arī sievietes vecumā no 30 līdz 39 gadiem. 2009.gadā 312 aborti veikti 15 līdz 17 gadus vecām meitenēm, bet vairāk nekā 700 aborti – 18 līdz 19 gadus vecām meitenēm.<sup>37</sup>

Atbalsta politika sievietēm, kuras plāno veikt abortu, pēc iespējas veicinot aborta neizdarīšanu, ir ļoti nozīmīgs faktors demogrāfiskās situācijas uzlabošanai, kam ir nepieciešama valsts iesaistīšanās. Jau tagad Seksuālās un reproduktīvās veselības likums paredz, ka ārsts informē „sievieti par grūtniecības pārtraukšanas būtību, iespējamiem medicīniskajiem sarežģījumiem, kā arī par iespēju saglabāt topošajam bērnam dzīvību”, atvēlot arī 72 stundas pārdomām un galēja lēmuma pieņemšanai<sup>38</sup>. Tomēr šādās situācijās ir nepieciešams rast iespēju saņemt ne tikai informāciju no ārsta, bet piedāvāt plašāku atbalstu, piemēram, iespēju konsultēties ar psihologu.

Pēdējos gados aktualizējas jautājums par neauglības problēmām, kas īpaši skāris cilvēkus attīstītajās valstīs. Samērā liela daļa ģimeņu, kuras gribētu dzemdēt un audzināt bērnu, veselības problēmu dēļ to nevar izdarīt. Šī problēma ir ļoti sāpīga katrai ģimenei individuāli un tā kļūst arī par visas sabiedrības problēmu uz kopējā demogrāfiskās krīzes fona.

Statistikas un pētījumu dati par neauglības cēloņiem un tās skartajiem cilvēkiem ir nepietiekoši un pretrunīgi. Piemēram, nav skaidrības, vai tā ir saasinājusies tikai pēdējo gadu laikā attīstītajās valstīs, vai tā ir saistīta, piemēram, ar vides ietekmi uz cilvēku veselību, tai skaitā reproduktīvo, ar moderno cilvēku dzīvesveidu, ar dzimstības regulēšanas metožu plašāko pielietojumu, no kurām lielākā daļa atstāj iespaidu arī uz reproduktīvo veselību.

<sup>35</sup> Mātes un bērna veselība perinatālajā periodā, valsts aģentūra „Sabiedrības veselības aģentūra”, Rīga, 2009 <http://www.vec.gov.lv/docs/new2009/2009.11.16-04.pdf>

<sup>36</sup> Bērni Latvijā, CSP, Rīga, 2009

<sup>37</sup> Pērn sarucis Latvijā veikto abortu skaits, 05.05.2010., LETA, <http://www.apollo.lv/portal/sieviete/articles/202185>

<sup>38</sup> Seksuālās un reproduktīvās veselības likuma 25.panta otrā un trešā daļa.

Neauglība var būt arī iepriekšējo pārtraukto vai neveiksmīgo (piemēram, ārpusdzemdes) grūtniecību rezultāts.

Mūsdienu tehnoloģijas ir ļoti attīstījušās šajā medicīnas jomā. Tiek piedāvātas dažādas iespējas neauglības problēmu ārstēšanai (piemēram, Amerikā patentēta *NaPro Technology*, kura uzrāda ļoti augstus neauglības ārstēšanas rezultātus). Arvien plašāk tiek pielietotas arī no ētikas viedokļa neviennozīmīgi vērtējamas procedūras seku, saistītu ar neauglību, pārvarēšanai (piemēram, donoru dzimumšūnu izmantošana, apaugļotās olšūnas implantēšana citas sievietes ķermenī, ārpusķermeņa apaugļošana).

Daļa no jautājumiem, saistītiem ar neauglības problēmām, ir regulēta Latvijas normatīvajos aktos. Tā, Seksuālās un reproduktīvās veselības likums reglamentē medicīnisko apaugļošanu, kas ir vīrieša un sievietes dzimumšūnu mākslīga sapludināšana. Tiek izšķirti šādi medicīniskās apaugļošanas veidi: vīrieša spermās instrumentāla ievadīšana sievietes dzimumorgānos un ārpusķermeņa apaugļošana.

Latvijā ārpusķermeņa apaugļošanas cikliem gadu gaitā ir tendences pieaugt. Tā ir samērā dārga procedūra, kuras efektivitāte nav prognozējama, jo katrs gadījums ir individuāls. Pieejamie dati liecina, ka pēdējos gados tiek izdarītas ap 1 100 ārpusķermeņa apaugļošanas procedūru gadā. Savukārt Jaundzimušo reģistra sniegtie dati apliecina, ka mākslīgās apaugļošanas rezultātā katru gadu dzimst vidēji 200 bērni, bet statistika rāda:

- 2007.gadā – 167 bērni;
- 2008.gadā – 227 bērni;
- 2009.gadā – 212 bērni.

Vairākās valstīs vismaz daļēji ārpusķermeņa apaugļošanas procedūru izmaksas sedz no valsts budžeta. Tā, piemēram, Igaunijā ārpusķermeņa apaugļošana tiek daļēji apmaksāta kopš 2004.gada (ne vairāk, kā trīs ārpusķermeņa apaugļošanas procedūras, sievietēm jaunākām par 40 gadiem). Šādas politikas mērķis ir gan atbalstīt tās ģimenes, kurām bērnu nevar būt medicīnisku iemeslu dēļ, gan palielināt dzimstību. 2007.gadā 2% procenti jaundzimušo jeb 316 mazuļi šajā valstī bija dzimuši ārpusķermeņa apaugļošanas rezultātā; 2006.gadā izstrādātajā plānā „Atbalsts ārpusķermeņa apaugļošanai 2007.-2010.gadam” nospraustais mērķis ir 500 bērni gadā.

Tomēr jāuzsver, ka cilvēkiem, kas saskaras ar neauglības problēmām, ir nepieciešams komplekss atbalsts, kas ietver gan valsts finansējuma nodrošināšanu medicīniskās procedūru veikšanai, gan arī psiholoģisko palīdzību un ārstu informētību, delikātu attieksmi un izpratni. Bez tam, pārus var aicināt izvērtēt adopcijas iespēju, iespējams, piedāvājot psiholoģisko atbalstu, lai palīdzētu pārvarēt grūtības, kas saistītas ar šo domu. Vienlaikus ir nepieciešams veikt arī plašākus pasākumus iedzīvotāju reproduktīvas veselības saglabāšanai,

kas iekļauj gan veselīgo dzīves veidu, gan informēšanu par reproduktīvas veselības apdraudējumiem un riskiem, kas palielina neauglību.

### **Konstatētās problēmas:**

- Raksturojot situāciju kopumā, ir nepieciešams uzsvērt valstī pastāvošās ekonomiskās grūtības, nestabilitāti, kas sabiedrības locekļiem traucē radīt un izaudzināt pilnvērtīgus pēcnācējus. Ekonomiskās grūtības rada ierobežotu pieeju dažādiem resursiem – izglītībai, veselībai, darbam, kas savukārt veicina šo grupu nokļūšanu ekonomiskās grūtībās, veidojot apburto loku. Tādejādi ir nepieciešama konstruktīva pieeja un vides sakārtošana, kas sekmētu dzimstību.
- Kā viens no galvenajiem dzimstības samazinājumiem ir nabadzības riska straujais pieaugums - mazinās iespējas iegūt labu izglītību, strādāt labā darba vietā, strādāt vispār, vecākiem ir slikts veselības stāvoklis, piemērota partnera trūkums un sadzīves apstākļi.
- Netiek īstenoti pietiekami efektīvi atbalsta pasākumi sievietēm un ģimenēm neauglības, neplānotas grūtniecības gadījumā, pēc aborta vai spontāna aborta vai pāragra bērna zaudējuma gadījumos. Tādejādi lielais abortu skaits, īpaši jaunu sieviešu vidū, būtiski ietekmē demogrāfisko situāciju un var radīt problēmas sieviešu reproduktīvai veselībai, kas var radīt būtiskas demogrāfiskās izmaiņas ilgtermiņā. Tām ģimenēm, kurās pastāv reproduktīvās veselības problēmas, ir nepieciešams sniegt valsts atbalstu, jo tādejādi tiek sekmēta dzimstība un veicināta ģimenes stabilitāte.
- Bērnu un pusaudžu nepietiekama izglītošana par personiskās veselības un veselīga dzīves veida ietekmi uz turpmāko dzīvi, tostarp, ģimenes veidošanu.

### ***3.3.2.3 Adopcija***

Latvijā adopcijas tiesisko regulējumu nosaka Civillikums un MK 2003.gada 11.marta noteikumi Nr.111 „Adopcijas kārtība”. Adopcija ir visvēlamākā forma bāreņiem un bez vecāku gādības palikušajiem bērniem, tādā veidā nodrošinot iespēju bērnam iegūt nepieciešamo ģimenisko vidi, kas ir pamats bērna pilnvērtīgai attīstībai, ilgtermiņā nevis tikai līdz pilngadības sasniegšanai, kas tā dažkārt ir aizbildnības un ievietošanas audžuģimenē gadījumos.

Normatīvie akti nosaka, ka adoptētājiem Latvijā ir jābūt vismaz 25 gadus vecam, rīcībspējīgam un vismaz 18 gadus vecākam par adoptējamo bērnu.<sup>39</sup> Kā viens no izņēmumiem tiek minēti gadījumi, kuros tiek atļauts samazināt šo vecuma starpību līdz 16 gadiem gadījumos, ja tiek adoptēts otra laulātā bērns vai brālis/māsa.

<sup>39</sup> Civillikuma 163.panta pirmā daļa. <http://www.likumi.lv/doc.php?id=90223>



Gan pirms, gan pēc adopcijas apstiprināšanas tiesā adoptētāji ir tiesīgi saņemt dažāda veida atlīdzību. No valsts budžeta adoptētājiem tiek maksāta atlīdzība par adoptējamā bērna aprūpi, kas šobrīd ir 35 LVL mēnesī. Atlīdzību piešķir vienam no adoptētājiem, ja tie ir ģimene, neatkarīgi no aprūpē nodoto bērnu skaitu. Kārtību, kādā piešķir un izmaksā atlīdzību par adoptējamā bērna aprūpi, nosaka MK 2009.gada 22.decembra noteikumi Nr.1534 „Kārtība, kādā piešķir un izmaksā atlīdzību par adoptējamā bērna aprūpi”. No bērna ārpusģimenes aprūpes iestādes adoptētājiem tiek izmaksāti uzturlīdzekļi vai pabalsts bērna uzturam un aprūpei (vidēji 30 LVL par katru adoptējamo bērnu) – šo naudu izmaksā bāriņtiesas noteiktā laikā atbilstoši laika posmam, kurā bērns atrodas adoptētāja aprūpē.<sup>40</sup> No valsts budžeta vienam no adoptētājiem (vietējās adopcijas gadījumos) ir tiesības saņemt vienreizējo atlīdzību par bērna adopciju, kuras apmērs ir 1 000 LVL par katru adoptēto bērnu.<sup>41</sup> Pēc VSAA datiem līdz 2010.gada maijam atlīdzību par adoptētā bērna aprūpi saņēma 35 personas un atlīdzību par bērna adopciju 25 personas<sup>42</sup> (2009.gadā šādā pašā laika periodā atlīdzību par bērna adopciju saņēma 33 personas).<sup>43</sup>

2009.gada 18.novembrī stājās spēkā grozījumi Bērnu tiesību aizsardzības likumā, kas paredz, ka no Latvijas bērnu var adoptēt tikai uz tādu ārvalsti, kurai ir saistoša 1993.gada 29.maija Hāgas konvencija par bērnu aizsardzību un sadarbību starpvalstu adopcijas jautājumos vai ja Latvija ar attiecīgo valsti ir noslēgusi divpusēju līgumu, kas nosaka tiesisko sadarbību adopcijas jomā (sīkāka informācija atrodama LM mājas lapā <http://www.lm.gov.lv/text/1457>).

Neskatoties uz ekonomisko situāciju Latvijā, Latvijā adoptēto bērnu skaits nav samazinājies, tas ir pat nedaudz pieaudzis – 2009.gadā kopumā tika adoptēti 105 bērni, salīdzinot – 2008.gadā – 103 bērni (skatīt shēmu Nr.3). Vienlaikus pieaudzis uz ārvalstīm adoptēto bērnu skaits – 2009.gadā adoptēts 141 bērns, bet 2008.gadā – 83 bērni. Šāda situācija skaidrojama ar to, ka vairāk adoptēti pusaudži un 3 un vairāk brāļu/māsu grupas. Kopumā 2009.gadā no iestādēm adoptēti 146 bērni, no audžuģimenēm 65, no aizbildnības 35 bērni.<sup>44</sup> Pakāpeniski samazinājies to bērnu skaits, kuri atgriezušies pie vecākiem vai nodoti aizbildnībā, bet palielinājies adoptēto bērnu skaits. Vienlaikus jānorāda, ka kopš 2001.gada būtiski ir pieaudzis kopējo adoptēto bērnu skaits.

<sup>40</sup> MK 2003.gada 11.marta noteikumu Nr.111 „Adopcijas kārtība” 28.punkts, <http://www.likumi.lv/doc.php?id=72987>

<sup>41</sup> MK 2009.gada 22.decembra noteikumi Nr.1533 „Kārtība, kādā piešķir un izmaksā atlīdzību par bērna adopciju” 2.punkts, <http://www.likumi.lv/doc.php?id=202682&from=off>

<sup>42</sup> VSAA dati par 2010.gada aprīli,

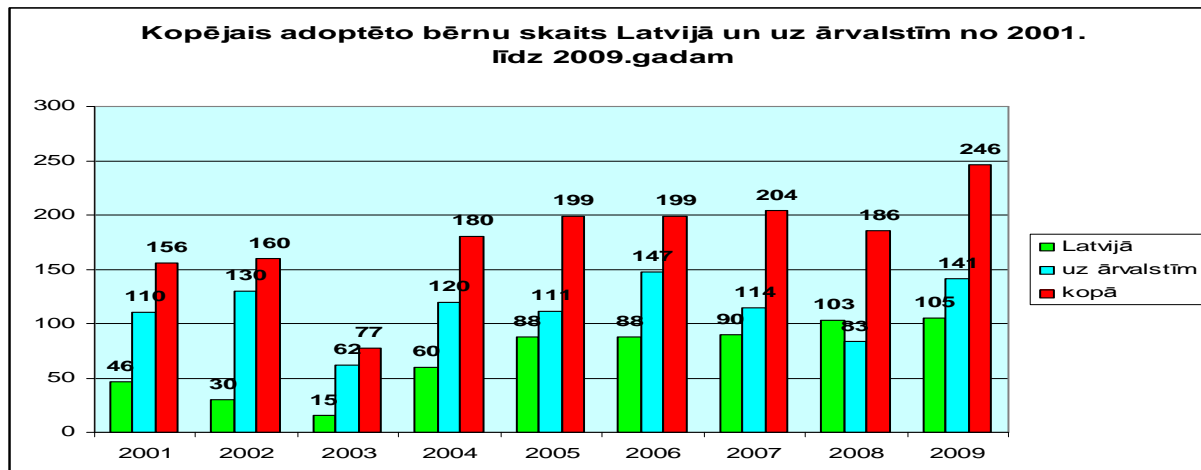
<http://www.vsaa.lv/vsaa/reportspopup/?selt=76&actionrep=process&lang=lv&rId=3&sely=2010&sel=76>

<sup>43</sup> Labklājības ministrijas statistika, [Uz 2009. gada 1. maiju Adopcijas reģistrā esošās ziņas par adoptējamiem bērniem un vietējiem adoptētājiem](http://www.lm.gov.lv/upload/berns_gimene/adopcija/adopcija_atskaite_2009.pdf)

<sup>44</sup> Adopcijas tendences 2009.gadā,

[http://www.lm.gov.lv/upload/berns\\_gimene/adopcija/adopcija\\_atskaite\\_2009.pdf](http://www.lm.gov.lv/upload/berns_gimene/adopcija/adopcija_atskaite_2009.pdf)

Shēma Nr.3



Pētījumā „Ārpusģimenes aprūpes (ārpusģimenes aprūpes iestādes, audžuģimenes, aizbildnība) un adopcijas sistēmas izpēte un ieteikumi tās pilnveidošanai” aptaujātie adoptētāju norādījuši, ka viņiem ļoti nepieciešama psiholoģiska palīdzība, psihologu konsultācijas, morālais atbalsts.<sup>45</sup> Tāpat norādīts, ka ļoti noderīga būtu citu adoptētāju pieredze. Tieši tādēļ BM (pēc 2009.gada 1.jūlija LM) kopš 2006.gada Valsts programmas bērna un ģimenes stāvokļa uzlabošanai ietvaros nodrošina adoptētājiem, audžuģimenēm, aizbildņiem un ģimenēm, kurās ir krīzes situācija, bezmaksas psihologa konsultācijas un kopš 2007.gada iepriekšminētajām grupām tiek veidotas atbalsta grupas.

Vienlaikus kopš 2004.gada Valsts programmas bērna un ģimenes stāvokļa uzlabošanai ietvaros organizē kampaņu „Palīdzi bērnam izaugt!”, kā ietvaros notiek sabiedrības informēšana par ārpusģimenes aprūpi, t.sk., audžuģimenēm un adopciju, kā arī par vardarbību ģimenē.

### **Konstatētās problēmas:**

- Lai gan nepārtraukti sabiedrībā notiek informēšanas kampaņas par bērna adopciju, vairums sabiedrības nejūtas gatavi kļūt par adoptētājiem (kopumā 70% Latvijas iedzīvotāji uzskata, ka bez vecāku gādības palikušo bērnu problēma ir jārisina valstij un pašvaldībai, nevis sabiedrībai)<sup>46</sup> un atzīst, ka ir ļoti vāji informēti par iespējām ģimenē pieņemt bez vecāku gādības palikušu bērnu.
- Sabiedrība kopumā ir neiecietīga, tai ir negatīva attieksme pret ģimenēm, kuras pieņem bez vecāku gādības palikušus bērnus un

<sup>45</sup> Pētījums „Ārpusģimenes aprūpes (ārpusģimenes aprūpes iestādes, audžuģimenes, aizbildnība) un adopcijas sistēmas izpēte un ieteikumi tās pilnveidošanai”, 21. un 275.lpp., [http://www.bti.gov.lv/lat/arpusgimenes\\_aprupe/statistika\\_un\\_petijumi/?doc=1877&page=](http://www.bti.gov.lv/lat/arpusgimenes_aprupe/statistika_un_petijumi/?doc=1877&page=)

<sup>46</sup> Pētījums „Ārpusģimenes aprūpes (ārpusģimenes aprūpes iestādes, audžuģimenes, aizbildnība) un adopcijas sistēmas izpēte un ieteikumi tās pilnveidošanai”, 21. un 275.lpp., [http://www.bti.gov.lv/lat/arpusgimenes\\_aprupe/statistika\\_un\\_petijumi/?doc=1877&page=](http://www.bti.gov.lv/lat/arpusgimenes_aprupe/statistika_un_petijumi/?doc=1877&page=)



pastāv dažāda veida aizspriedumi un stereotipi par ārpusģimenes aprūpē esošajiem bērniem (piemēram, bērnam ir iedzimti slikti gēni).

### 3.3.2.4 Ģimenes mājoklis

Nepieciešamība pēc mājokļa ir viena no cilvēku pamatvajadzībām. ES ir izveidojies noteikts mājsaimniecību dzīves ciklu modelis, saskaņā ar kuru var noteikt un prognozēt mājsaimniecību mājokļu izvēli un pieprasījumu pēc dažāda tipa mājokļiem, kas ir atkarīgs tieši no mājsaimniecību vecuma. Vispārēji ir atzīti četri mājokļa dzīves cikli:

- Pirmais cikls ir „pirmais mājoklis”. Šajā ciklā dominē gados jauni cilvēki (no 18-20 līdz 25-30 gadiem), kuri sāk dzīvot patstāvīgi. Tā kā to rīcībā nav būtisku finanšu uzkrājumu un augstu ienākumu, viņi parasti izvēlas lētu un nelielu īres mājokli vai arī īrē mājokli kopīgi ar citiem. Šajā ciklā ietilpst 18% no Latvijas iedzīvotājiem (no 18-20 gadu un no 25-30 gadu vecuma grupas).
- Otrais cikls – „pirmais iegādātais mājoklis”. Šajā ciklā ietilpst cilvēki vecumā no 25/30 līdz 30/35 gadiem, kuri ir izlēmuši uzsākt ģimenes dzīvi un tiem ir nelieli uzkrājumi, lai iegūtu savā īpašumā vajadzībām un finanšu līdzekļiem atbilstošu pirmo mājokli. Šajā ciklā ietilpst 14% no Latvijas iedzīvotājiem (25 – 35 gadu vecuma grupa). Vadoties pēc iedzīvotāju vecuma piramīdas, ir prognozējams, ka šis procents turpmākajos gados pieaugs.
- Trešais cikls – „pārmaiņas”. Šajā ciklā ietilpst cilvēki vidēji no 30/35 līdz 55/60 gadiem, kuri ir sasnieguši savas profesionālās karjeras maksimumu, kuriem ir iekrājumi un stabili ienākumi. Šajā ciklā cilvēks var atļauties pārdot savu pirmo mājokli un iegādāties citu – plašāku, dārgāku, turklāt brīvi izvēloties tā atrašanās vietu. Šajā ciklā ietilpst 40% no Latvijas iedzīvotājiem (30/35 - 40/45 gadu vecuma grupa). Vadoties pēc iedzīvotāju vecuma piramīdas, ir prognozējams, ka šis procents turpmākajos gados nemainīsies.
- Ceturtais cikls – „tukšie mājokļi”. Šajā ciklā ietilpst cilvēki no 55/60 gadiem un vecāki. To nepieciešamība pēc lielas dzīvojamās platības ir samazinājusies, tādēļ bieži vien šai cilā tiek dota priekšroka pāriešanai uz mazāku, galvenokārt īrētu, mājokli. Šajā ciklā ietilpst 27% no Latvijas iedzīvotājiem (iedzīvotāji no 55 gadiem un vecāki). Vadoties pēc iedzīvotāju vecuma piramīdas, ir prognozējams, ka šis procents turpmākajos gados pieaugs.<sup>47</sup>

<sup>47</sup>Jaunatnes politikas pamatnostādnes 2009. – 2018.gadam, Ministru kabineta 2009.gada 20.aprīļa rīkojums Nr.246; [http://izm.izm.gov.lv/upload\\_file/Normativie\\_akti/IZMpamn\\_021009.pdf](http://izm.izm.gov.lv/upload_file/Normativie_akti/IZMpamn_021009.pdf).

Pieejamais valsts un pašvaldības atbalsts neaptver visas ģimenes, kurām šāds atbalsts ir nepieciešams. Ja ģimene ieguvusi maznodrošinātas ģimenes statusu, tad tā ir tiesīga pretendēt uz pašvaldības nodrošināto atbalstu dzīvokļa jautājumu risināšanai (likums „Par palīdzību dzīvokļa jautājumu risināšanā”) kā personas, kuras ar dzīvojamo telpu nodrošināmas pirmām kārtām. Savukārt attiecībā uz jaunajām ģimenēm, kuru ienākumi pārsniedz maznodrošinātai personai noteikto minimumu, bet kurām nav pietiekamu uzkrājumu mājokļu apstākļu uzlabošanai t.i. mājokļa iegādei vai īrei, valsts un pašvaldības pieejamais atbalsts ir ierobežots. Šādas ģimenes ar dzīvojamo telpu tiek nodrošinātas vispārīgā kārtībā.

Valsts noteiktam skaitam jauno ģimeņu sniedz atbalstu mājokļa iegādei vai celtniecībai. Kopš 2006.gada aprīļa darbojas programma „*Altum*”, kas sniedz galvojumus programmā iesaistītajām komercbankām, ja tās piešķirušas aizdevumu programmas mērķgrupas klientam, tajā skaitā jaunajām ģimenēm ar bērniem. Programma paredz pilnveidot mājokļu kreditēšanas sistēmu, sniedzot valsts atbalstu (galvojuma veidā) kredītu pieejamības palielināšanai atsevišķām iedzīvotāju kategorijām mājokļa iegādei un veicinot daudzdzīvokļu māju renovāciju. Galvojumu var saņemt mājokļa iegādei vai būvniecībai.<sup>48</sup> 2006. gadā šādi tika sniegts atbalsts 61 ģimenei, bet 2007. gadā izsniegti 90 galvojumi, kas ir par 29 galvojumiem jeb 32% vairāk nekā 2006.gadā. 2008.gadā Latvijas Hipotēku un zemes banka ģimenēm ar bērniem hipotekāro kredītu saņemšanai mājokļa iegādei vai būvniecībai piešķīra 75 galvojumus, kuru summa – 764 869,19 Ls (2008.gadā bija plānots piešķirt 130 galvojumus ģimenēm ar bērniem hipotekāro kredītu saņemšanai mājokļa iegādei vai būvniecībai). Salīdzinot ar mērķa grupas apmēriem, piedāvātais atbalsts faktiski atrisinājis mājokļa pieejamības problēmu nelielai daļai ģimeņu.<sup>49</sup> Ņemot vērā, ka valsts budžetā 2009.gadā nebija paredzēts finansējums galvojumiem hipotekāro kredītu saņemšanai mājokļa iegādei vai būvniecībai ģimenēm ar bērniem, tad šādi galvojumi pagājušajā gadā netika izsniegti. MK noteikumos Nr.1253 „Noteikumi par valsts palīdzību dzīvojamās telpas iegādei vai būvniecībai” kā viena no personu kategorijām, kurām ir tiesības saņemt galvojumu hipotekārajam aizdevumam mājokļa iegādei vai būvniecībai, ir personas, ar kurām kopā dzīvo un kuru apgādībā ir vismaz viens nepilngadīgs bērns.

Citi mājokļa atbalsta pasākumi, ko nodrošina valsts, piemēram, Daudzdzīvokļu dzīvojamo māju renovācijas veicināšanas valsts atbalsta programmas 2007. – 2010. gadam ietvaros, netiek mērķēti speciāli uz jaunajām ģimenēm.

---

<sup>48</sup> Mājokļu attīstības kreditēšanas programma, <http://www.altum.lv/public/29224.html>, skat. 03.06.2008.

<sup>49</sup> Ministru kabineta informatīvais ziņojums par Mājokļu attīstības kreditēšanas programmas (II posms) īstenošanu un valsts akciju sabiedrības „Latvijas Hipotēku un zemes banka” darbību, izsniedzot galvojumus mājokļu kredītiem; <http://polsis.mk.gov.lv/LoadAtt/file27402.doc>.

### **Konstatētās problēmas:**

- Pašreiz, ņemot vērā jauno ģimeņu zemos ienākumus, uzkrājumu trūkumu, kā arī īres tirgus vājo attīstību, tām nav iespēju izvēlēties piemērotu mājokli;
- Nav izstrādāta vienota programma jauniešu un jauno ģimeņu atbalstam pirmā mājokļa iegādei;
- Ģimenēm ar bērniem sniegtais atbalsts mājokļu iegādei vai būvniecībai aptver niecīgu daļu ģimeņu, kurām šāds atbalsts faktiski būtu nepieciešams.

### **3.3.3. Atbalsts vecāku pienākumu īstenošanā**

Vecākiem ir pienākums līdz pilngadības sasniegšanai rūpēties par bērnu un viņa mantu un pārstāvēt bērnu viņa personiskajās un mantiskajās attiecībās. Rūpes par bērnu nozīmē viņa aprūpi, uzraudzību un tiesības noteikt viņa dzīvesvietu. Bērna aprūpe nozīmē viņa uzturēšanu, t.i., ēdiena, apģērba, mājokļa un veselības aprūpes nodrošināšanu, bērna kopšanu un viņa izglītošanu un audzināšanu (garīgās un fiziskās attīstības nodrošināšana, pēc iespējas ievērojot viņa individualitāti, spējas un intereses un sagatavojot bērnu sabiedriski derīgam darbam).<sup>50</sup>

Pirmajos dzīves gados bērnam ir nepieciešama jo īpaši liela vecāku uzmanība un gādība, kas ir priekšnosacījums labvēlīgai bērna attīstībai vēlākos gados. Šajā laikā veidojas attiecības, kas visā cilvēka dzīves garumā ietekmē priekšstatus un attieksmi pret cilvēkiem un pasauli, šajā laikā sāk attīstīties bērna pašapziņa. Vecumā no 4 līdz 7 gadiem norit tālāka cilvēcisko attiecību apgūšana. Bērns ģimenē mācās uzvedības normas no savu vecāku parauga. Šajā vecumā (vai bieži vien vēl ātrāk) norit bērna adaptācija ārpus ģimenes vidē (bērnodārzā, interešu izglītības pulciņā u.c.) Līdz šim vecumam notiek nozīmīgākie bērna personas attīstības procesi. Uzsākot skolas gaitas (jaunākajā skolas vecumā), bērnu audzināšanā nozīmīgs ir pedagogu īstenotais bērna audzināšanas darbs. Sākot jau no obligātā pirmsskolas vecuma, bērns aizvien vairāk laika pavada ārpus savas ģimenes – citu vienaudžu un audzinātāju lokā. Lielu daļa laika bērns pavada tieši izglītības iestādē. Šī iemesla dēļ paralēli vecākiem par bērna audzināšanas darbu liela atbildība ir arī izglītības iestādei, kur bērns mācās. Saistībā ar skolas gaitu uzsākšanu bērnam mainās pasaules izzināšanas veids – spēle reducējas uz mācībām, mainās bērna vērtību hierarhija. Šajā vecumā bērni ir īpaši kustīgi, līdz ar to pieaug traumatisma risks.

Pusaudzū vecumā savukārt notiek nozīmīgas izmaiņas bērna pašapziņā, arī personības struktūrā, veidojas pusaudzū paštēls. Šajā vecuma posma vecāku galvenais uzdevums ir radīt drošu pamatu, lai bērns varētu doties pasaulē un arī

<sup>50</sup> Civillikuma 177.panta otrā, trešā, ceturta daļa

atgriezties, droši zinot, ka viņu gaidīs, atbalstīs gan fiziski, gan emocionāli.<sup>51</sup> Ģimene var sniegt atbalstu situācijā, kad pusaudzim ir grūti atrast dzīves jēgu. Ģimenei jābūt spējīgai palīdzēt, attīstot personas brīvās izvēles spējas, kā arī spējas pieņemt lēmumus un mācīties no savām kļūdām. Šādā veidā iespējams efektīvi izvairīties no mūsdienu sabiedrību ietekmējošiem draudiem – narkotikām, alkohola, tabakas un destruktīvām sektām. Periods, kad bērni kļūst pastāvīgi, tai pašā laikā fiziski dzīvo ģimenē, rada interešu konfliktu – no vienas puses vecāki vēl aizvien ir atbildīgi par pusaudzi, kas no otras puses – kļūst pieaudzis un gatavs attiecīgi arī uzņemties atbildību. Arī mūsdienu tehnoloģijas progress būtiski ietekmē bērnu un vecāku lomas – bērni kļūst par skolotājiem, vecāki – par mācāmajiem. Sabiedrības un vecāku tolerance pret pusaudžiem var radīt savstarpēju uzticēšanos, lai pusaudži būtu spējīgi adekvāti veidot savu dzīvi.

Visi šie bērna vecuma posmi ir jāņem vērā, izvērtējot, kāda veida atbalsts vecākiem nepieciešams bērna audzināšanā. Valstij un pašvaldībām ir pienākums atbalstīt ģimeni, it īpaši daudz bērnu ģimeni, un sniegt tai palīdzību. Atkarībā no bērna vecuma pašvaldībai ir pienākums palīdzēt ģimenei, it īpaši trūcīgai ģimenei, bērna audzināšanā un izglītošanā, arodapmācībā, darba un dzīvokļa meklējumos. Valsts un pašvaldība sniedz atbalstu ģimenes un bērnu izglītības, veselības nostiprināšanas, kultūras un sporta, kā arī atpūtas iestādēm un organizācijām, lai sekmētu bērna fizisko attīstību un radošo darbību, gādā par bērna brīvā laika pavadīšanas iespējām un sniedz citus pakalpojumus, kuri veicina bērna pilnveidošanos un palīdz ģimenei bērna audzināšanā (Bērnu tiesību aizsardzības likuma 26.panta pirmā, trešā un ceturtā daļa).

Nozīmīgs ir valsts nodrošinātais finansiālais atbalsts ģimenēm, kuras aprūpē bērnu, bērna pirmajā dzīves gadā (ģimenēm tiesības pretendēt uz sociālās apdrošināšanas pabalstiem, kā arī universālajiem pabalstiem, kas paredzēti bērna aprūpei). Lai nodrošinātu iespēju vecākiem pietiekami daudz laika un rūpes, katram vecākam tiek nodrošināta tiesības uz bērna kopšanas atvaļinājumu (1,5 gadi – katram vecākam) līdz bērns sasniedz 8 gadu vecumu. Bērna mātei ir tiesības uz grūtniecības un pēcdzemdību atvaļinājumu, savukārt jaundzimušā tēvam ir tiesības izmantot paternitātes atvaļinājumu. Ģimenēm, kurās bērna uzturēšanu nodrošina tikai viens vecāks, valsts sniedz papildu materiālu atbalstu valsts garantēto uzturēlīdzekļu veidā. Īpašs atbalsts tiek nodrošināts ģimenēm, kuras audzina bērnu, kuram noteikta invaliditāte. Bērniem tiek nodrošināta no valsts budžeta finansēta veselības aprūpe, kā arī tiesības iegūt no valsts vai pašvaldības budžeta finansētu pirmsskolas, pamatizglītības un vidējo izglītību. Bērniem pēc iespējas tiek nodrošināta iespēja apgūt dažādas interešu izglītības programmas un iesaistīties neformālās izglītības pasākumos. Pašvaldības sociālais dienests sniedz ģimenēm atbalstu un konsultācijas par jautājumiem, kas saistīti ar bērna audzināšanu, ja nepieciešams, nodrošinot iespēju saņemt dažādus sociālos pakalpojumus un sociālo palīdzību. Ģimenes, kuras pakļautas

<sup>51</sup> [http://www.bti.gov.lv/lat/metodiska\\_palidziba/metodiskie\\_ieteikumi\\_darba\\_ar\\_berniem/?doc=818&page=](http://www.bti.gov.lv/lat/metodiska_palidziba/metodiskie_ieteikumi_darba_ar_berniem/?doc=818&page=). LMPam\_VGP\_2011-2017; Ģimenes valsts politikas pamatnostādnes 2011.-2017.gadam

nabadzības riskam, ir tiesīgas pretendēt uz pašvaldības garantēto sociālo palīdzību, kā arī atbalstu dzīvokļa jautājumu risināšanā. Svarīga loma bērnu un jauniešu attīstībā, brīvā laika pavadīšanā, veselīga dzīves veida ieaudzinašanā, ir bērnu, jauniešu un ģimeņu organizācijām, kas paralēli vecākiem veic nozīmīgu darbu palīdzībai kā atsevišķiem ģimenes locekļiem, tā arī ģimenei kopumā.

Kā liecina pētījumu rezultāti ģimenes politikas jomā, nozīmīgākie jautājumi, kur vecāki sagaida papildu atbalstu ir: bērnu uzraudzības pakalpojumu pieejamība, vides pieejamība un ģimenēm paredzētu pakalpojumu un pasākumu pieejamība, izglītības iestāžu atbalsts bērna audzināšanā, ģimenei piemērota mājokļa pieejamība.<sup>52</sup>

### 3.3.3.1 Darba un ģimenes dzīves saskaņošana

Lai vecāki varētu veiksmīgāk saskaņot bērna audzināšanu ar darbu, pašvaldības nodrošina dažāda veida pieskatīšanas pakalpojumus bērniem (pirmsskolas izglītības iestādes, alternatīvie bērnu uzraudzības pakalpojumi, interešu izglītības programmas, nometnes, darbs vasarā<sup>53</sup>). Saskaņā ar CSP sniegto informāciju pēdējos trijos gados ir vērojama bērnu skaita, kuri uzņemti pirmsskolas izglītības iestādēs, pieaugums (2009.gads – 83 237 bērni, 2008.gadā – 82 169, 2007.gadā – 79 253 bērni). 2007.gadā bērnu skaits, kuri izmantoja alternatīvos bērna pieskatīšanas pakalpojumus, bija 3 419, kas ir par 991 bērniem jeb 40% vairāk kā 2006.gadā. Šis rādītājs turpināja pieaugt arī 2008.gadā (3 866 bērni, kas ir par 447 jeb 13% vairāk).<sup>54</sup> Latvijā ar valsts finansiālu atbalstu ir izveidoti vairāk nekā 44 bērnu rotaļu un attīstības centri. 2007.gadā Liepājā ieviests tika īstenots pilotprojekts aukļu dienesta izveidei, kura ietvaros tika apmācītas 60 aukles, izveidota interneta vietne, iekārtota aukļu dienesta telpa un nodrošināta materiāltehniskā bāze. Saskaņā ar Liepājas pašvaldības sniegto informāciju pilna laika aukļu pakalpojumus izmanto 25 ģimenes, nepilna laika aukļu pakalpojumus izmanto 5 – 7 ģimenes. Galvenā aukļu dienesta mērķa grupa ir ģimenes ar 1 – 2 gadus veciem bērniem.

Viens no iemesliem, kādēļ vecāki, kuri aprūpē mazus bērnus, pēc bērnu kopšanas atvaļinājuma nestrādā ir tas, ka vecākiem nav pieejams bērnu pieskatīšanas pakalpojums. Atbilstoši Nodarbinātības valsts aģentūras datiem 2009.gadā 2% no bezdarbniekiem bija personas pēc bērna kopšanas atvaļinājuma, absolūtos skaitļos tās ir 3529 personas, tajā skaitā 3447 sievietes

<sup>52</sup> Latvijas iedzīvotāju aptauja „Demogrāfija un ģimenes stāvoklis Latvijā”;

[http://www.lm.gov.lv/upload/berns\\_gimene/bernu\\_tiesibas/demogr\\_gim\\_lv.pdf](http://www.lm.gov.lv/upload/berns_gimene/bernu_tiesibas/demogr_gim_lv.pdf)

pētījums „Laulības šķiršanas, laulību noturības un dzimstības veicinošos faktoru izpēte”

[http://www.lm.gov.lv/upload/berns\\_gimene/bernu\\_tiesibas/petijums\\_lauliliba.pdf](http://www.lm.gov.lv/upload/berns_gimene/bernu_tiesibas/petijums_lauliliba.pdf);

pētījums „Laulību, dzimstības un pozitīvu bērnu un vecāku attiecību veicinošo faktoru izpēte”

[http://www.lm.gov.lv/upload/berns\\_gimene/bernu\\_tiesibas/petijums\\_veicinosi\\_faktori.pdf](http://www.lm.gov.lv/upload/berns_gimene/bernu_tiesibas/petijums_veicinosi_faktori.pdf).

<sup>53</sup> Pētījums „Par pirmsskolas izglītības iestāžu un alternatīvu bērnu pieskatīšanas pakalpojumu attīstību Latvijas plānošanas reģionos”;

[http://www.vraa.gov.lv/uploads/petnieciba/petijumi/PII\\_attistiba\\_GALA\\_zinojums.pdf](http://www.vraa.gov.lv/uploads/petnieciba/petijumi/PII_attistiba_GALA_zinojums.pdf)

<sup>54</sup> Pētījums „Par pirmsskolas izglītības iestāžu un alternatīvu bērnu pieskatīšanas pakalpojumu attīstību Latvijas plānošanas reģionos”;

[http://www.vraa.gov.lv/uploads/petnieciba/petijumi/PII\\_attistiba\\_GALA\\_zinojums.pdf](http://www.vraa.gov.lv/uploads/petnieciba/petijumi/PII_attistiba_GALA_zinojums.pdf).

LMPam\_VGP\_2011-2017; Ģimenes valsts politikas pamatnostādnes 2011.-2017.gadam

un 82 vīrieši.<sup>55</sup> Tomēr no Nodarbinātības valsts aģentūras statistikas datiem nav iespējams iegūt informāciju par to, cik no reģistrētajiem bezdarbniekiem ir tādu, kuriem ir apgādībā esoši bērni.

Katram reģistrētajam bezdarbniekam Nodarbinātības valsts aģentūrā tiek sastādīts Individuālais darba meklēšanas plāns, iekļaujot tajā, sadarbībā ar Nodarbinātības valsts aģentūras inspektoru izvēlētos, personas spējām un prasmēm piemērotus darba tirgus politikas pasākumus. Izveidojot Individuālo darba meklēšanas plānu, tiek izvērtēta bezdarbnieka konkurētspēja darba tirgū, bezdarbnieks tiek iepazīstināts ar Aģentūras pakalpojumiem, tiesībām un pienākumiem, kā arī notiek vienošanās ar bezdarbnieku par viņam nepieciešamajiem aģentūras pakalpojumiem, veicamajām aktivitātēm, izpildes termiņiem, un citiem būtiskiem nosacījumiem. Izstrādājot Individuālo darba meklēšanas plānu ir īpaši svarīgi ņemt vērā to, ka tāda bezdarbnieka, kurš vienlaikus ir arī apgādnieks vismaz vienam nepilngadīgam bērnam, iespējami ātra atgriešana darba tirgū, dodot tam iespēju pašam, bez pašvaldības sociālā dienesta palīdzības, gūt patstāvīgu ienākumus, ir prioritāra. Tāpēc nepieciešams attīstīt Nodarbinātības valsts aģentūras inspektoru prasmes un iemaņas īstenot individuālu pieeju darba meklētājiem, izvērtējot riska faktoros un izstrādājot Individuālos darba meklēšanas plānus, lai pēc iespējas nodrošinātu maksimāli īsu bezdarba periodu ģimeņu apgādniekiem.

Vienlaikus, lai atvieglotu ģimenes un darba dzīves līdzsvarošanu pēc bērna piedzimšanas ir būtiski izmantot elastīgāku pieeju darba tiesisko attiecību kontekstā, piemēram, piedāvājot un izmantojot iespējas strādāt nepilnu darba laiku, darbu mājās – e-darbu, jomās, kur tas ir iespējams). Darba likums neizslēdz iespēju darbiniekam un darba devējam vienoties par individuālu risinājuma darba pienākumu izpildīšanā, piemēram, gadījumā, ja darbiniekam ir piedzimis bērns un viņam nav iespējams vai nav piemēroti izmantot bērna pieskatīšanas pakalpojumus, bet viņš ir darbaspējīgs un darba specifika pieļauj veikt darba pienākumus mājās ar elektronisku sakaru līdzekļu starpniecību vai citādi. Darba devējam kopīgi ar darbinieku ir iespējams meklēt efektīvāko un abām pusēm pieņemamāko risinājumu. Vienlaikus arī Latvijas Darba devēju konfederācija, atzīstot nepieciešamību veicināt elastīgu darba tiesisko attiecību normatīvā ietvara izveidi nacionālā, Eiropas Savienības un starptautiskā mērogā, nodrošinot darba devējiem iespējas efektīvi reaģēt uz pastāvīgajām izmaiņām darba tirgū ir pievienojusies ETUC (*European Trade Union Confederation – Eiropas arodbiedrību konfederācija*) pamatnolīgumam par teledarbu<sup>56</sup>. Statistikas datu par to, cik patlaban darbinieku izmanto formāli vai neformāli šādu teledarba iespēju nav pieejami, tomēr teledarbs, kur vien tas būtu iespējams un samērīgs, būtu popularizējams tieši ar mērķi veicināt ģimenēm ar maziem

<sup>55</sup> <http://www.nva.gov.lv/index.php?cid=6&mid=272&txt=284&t=stat>

<sup>56</sup> Ar dokumenta tekstu latviešu valodā iespējams iepazīties šeit: <http://www.lddk.lv/index.php?main=77&c=82> LMPam\_VGP\_2011-2017; Ģimenes valsts politikas pamatnostādnes 2011.-2017.gadam



bērniem iespēju efektīvāk saskaņot darba un ģimenes dzīvi, vienlaikus mazinot arī nabadzības risku.<sup>57</sup>

Pēdējos gados īstenotas valsts un pašvaldību politikas dēļ, kā arī citu faktori dēļ 2009.gadā, salīdzinot ar iepriekšējiem gadiem, samazinājies dzimušo bērnu skaits. Pakāpeniski tiek sabalansēts pieprasījuma un piedāvājuma samērs pēc vietām pirmsskolas izglītības iestādēs, galvenokārt vecāko pirmsskolas vecuma bērnu grupā. Tomēr, kā liecina veiktā situācijas izpēte, vēl aizvien vietu skaits nav pietiekams, jo īpaši bērniem vecuma grupā no 1 līdz 2 gadiem, nav pietiekami plaši attīstīti alternatīvi pakalpojumi (bērnu rotaļu un attīstības centri, aukļu dienesti u.c.).<sup>58</sup> Savukārt saskaņā ar pašvaldību sniegto informāciju par jaunākiem bērniem statistiskā informācija netiek apkopota. Vienlaikus jāņem vērā arī ilgtermiņā prognozes attiecībā uz bērnu dzimstības jautājumiem, kas liecina, ka pieprasījums pēc pirmsskolas izglītības iestādēm saglabāsies vai pat pieaugs.<sup>59</sup>

### **Konstatētās problēmas:**

- Ne visiem bērniem, kam tas nepieciešams, tiek nodrošināti pakalpojumi, lai veicinātu vecākiem iespēju saskaņot darba un ģimenes dzīvi – pirmsskolas izglītības iestādes, alternatīvie bērnu uzraudzības pakalpojumi, interešu izglītības programmas, vasaras nometnes, nodarbinātības pasākumi vasaras brīvlaikā.
- Saturīgas, personību attīstošas, daudzējādas un pieejamas brīvā laika pavadīšanas iespējas personām, kuras iegūst izglītību vispārējās, speciālās vai profesionālās izglītības iestādēs.
- Nepietiekama individualizēta pieeja bezdarbniekiem – ģimenes apgādniekiem, nolūkā nodrošināt iespējami īsu bezdarba periodu.
- Elastīga darba laiks nav pietiekami populārs kā alternatīva pieeja darba un ģimenes dzīves saskaņošanai.
- Neliels uzņēmumu atbalsts darba un ģimenes dzīves pasākumu ieviešanā:
  - a. ģimenei draudzīgu komersantu kustībā iesaistīts salīdzinoši neliels komersantu skaits;
  - b. darba elastīgums (iespēja strādāt nepilnu darba dienu, nepilnu darba nedēļu, darbs mājās u.c.).
- Sabiedrībā izveidojušies stereotipi par vīrieša un sievietes lomām – vīrieši pārāk maz iesaistīti bērnu aprūpē, turpina pastāvēt tradicionālais bērnu aprūpes modelis.<sup>60</sup>

<sup>57</sup> Kā liecina Centrālās statistikas pārvaldes dati nepilnas ģimenes ar vismaz vienu apgādībā esošu bērnu un ģimenes, kurās ir 2 pieaugušie ar 3 un vairāk apgādībā esošiem bērniem ir visvairāk pakļauti nabadzības riskam.

<sup>58</sup> Pētījums „Par pirmsskolas izglītības iestāžu un alternatīvu bērnu pieskatīšanas pakalpojumu attīstību Latvijas plānošanas reģionos”;

[http://www.vraa.gov.lv/uploads/petnieciba/petijumi/PII\\_attistiba\\_GALA\\_zinojums.pdf](http://www.vraa.gov.lv/uploads/petnieciba/petijumi/PII_attistiba_GALA_zinojums.pdf).

<sup>59</sup> Informatīvais ziņojums par pasākumu plānu jaunu pirmsskolas izglītības iestāžu būvniecībai.

<sup>60</sup> Pētījums „Men in Latvian Public Environment: Policy, Social and Economic Aspects”;

[http://www.lm.gov.lv/upload/berns\\_gimene/bernu\\_tiesibas/projekti/reports.doc#\\_Toc138152599](http://www.lm.gov.lv/upload/berns_gimene/bernu_tiesibas/projekti/reports.doc#_Toc138152599).

### 3.3.3.2 Ģimenei draudzīga vide

Bērna audzināšanā būtiska ietekme personas audzināšanā ir videi, kurā tas aug, kas māca attieksmi pret apkārtējiem cilvēkiem, apgūst kultūras mantojumu un ļauj bērnam attīstīties saskaņā ar viņu individuālajām vajadzībām un vēlmēm. Svarīgi nodrošināt, lai apkārtējā vide un infrastruktūra ap dzīvesvietu būtu atbilstoša ģimenes vajadzībām un veicinātu atbildības uzņemšanos par šīs vides kvalitāti.

Lai radītu labvēlīgus apstākļus bērnu audzināšanā valsts un pašvaldības īsteno dažādus pasākumus, lai padarītu ģimenes dzīves vidi piemērotāku visas ģimenes vajadzībām – tiek veidotas atpūtas vietas, sporta un rotaļu laukumi, tiek organizēti ģimenēm domāti kultūras pasākumi un organizētas dažādas izklaides iespējas. Pašvaldības pēc iespējas veido savā teritorijā esošo infrastruktūru tā, lai tā būtu pieejama ģimenēm ar bērniem. Ģimenēm labvēlīgas vides iniciatīvas veidošanā aktīvi iesaistās arī dažādas NVO un komersanti. Uzlabojot dzīves apstākļus ģimenēm un veidojot ģimenēm piemērotu vidi, Latvijā ar valsts finansiālu atbalstu ir izveidoti vairāk nekā 400 rotaļu un sporta laukumi. Tiek organizēta komersantu vērtēšana, lai noteiktu, vai tie atbilst ģimenei draudzīga statusa iegūšanai noteiktajiem kritērijiem<sup>61</sup> (telpu un aprīkojuma atbilstība bērna vajadzībām, t.sk. bērnam ar īpašām vajadzībām un ģimenes ar bērniem vajadzībām, nodarbināto veselības aizsardzība darba vietā, uz klientu orientēta pakalpojumu sniegšana, atbalsts bērniem un ģimenēm veltītiem pasākumiem, labdarība, komersanta politikas orientācija uz darbinieku efektīvu darba un ģimenes dzīves saskaņošanu). Līdz šim ģimenei draudzīga komersanta statuss piešķirts valsts SIA „Latvijas Leļļu teātris, SIA „TNS Latvia”, A/S „Swedbank”, viesu namam „Straumēni”, A/S „SEB Latvijas Unibanka”, A/S „Latvijas Finieris” ražotne Troja, A/S „Laima”, VAS „Latvijas Valsts meži” un valsts bezpeļņas SIA „Latvijas Televīzija”. Īstenota arī ģimenei draudzīgu atpūtas vietu iniciatīva, kuras ietvaros tiek noskaidrotas ģimenēm draudzīgākās atpūtas vietas Latvijā, balstoties uz sabiedrības aptauju. Ar valsts finansiālu atbalstu kopumā ir izveidoti 18 ģimenes atbalsta centri Latvijas reģionos<sup>62</sup>, kuri piedāvā gan pakalpojumus, gan nodarbības ģimenes locekļiem, gan bērniem, gan sievietēm, piemēram.

#### **Konstatētās problēmas:**

- Ievērojams skaits bērnu cieš no dažādām traumām, kuru cēlonis bieži vien ir bērniem nedroša vide (publiskā vide).<sup>63</sup>
- Pakalpojumu sniedzēju piedāvātie pakalpojumi ne vienmēr piemēroti ģimenēm (jo īpaši ģimenēm ar maziem bērniem, piemēram, bērnu

<sup>61</sup> <http://www.lm.gov.lv/text/1322>.

<sup>62</sup> Valsts programmas bērna un ģimenes stāvokļa uzlabošanai 2008.gadam rezultāti, [http://www.lm.gov.lv/upload/berns\\_gimene/bernu\\_tiesibas/projekti/vp\\_2008g\\_rezultati.pdf](http://www.lm.gov.lv/upload/berns_gimene/bernu_tiesibas/projekti/vp_2008g_rezultati.pdf)

<sup>63</sup> Veselības ekonomikas centrs, <http://www.vec.gov.lv/docs/new2009/2009.11.19-07.pdf>.



uzraudzības pakalpojumi, zīdaiņu pārtīšanas telpas, drošas tirdzniecības, atpūtas un izklaides vietas), jo tikai nelielam skaitam komersantu piešķirts ģimenei draudzīga komersanta statuss.

- Daudzi pakalpojumu sniedzēji nenodrošina atlaides ģimenēm ar bērniem kultūras pasākumu, muzeju apmeklēšanai.<sup>64</sup>

### ***3.3.3.3 Ģimenes un izglītības sistēmas savstarpējās sadarbības veicināšana.***

Dažādu sociālo, ekonomisko un citu faktoru ietekmē daudzas ģimenes saskaras ar grūtībām bērna audzināšanā. Bērns tiek pakļauts vardarbībai ģimenē vai arī kļūst par šādas vardarbības liecinieku, vai arī kļūst par vecāku nolaidības upuri. Skolotājs un audzinātājs nereti ir pirmais, kam mācību un audzināšanas procesā ir iespējams saskatīt konkrētā bērna problēmas ģimenē un no kura savlaicīgas rīcības ir atkarīga problēmas atrisināšana un novēršana.

Valsts un pašvaldības institūcijas pastāvīgi īsteno dažādus pasākumus, lai veicinātu skolas un vecāku sadarbību bērna audzināšanā. Tiek attīstītas informācijas sistēmas (elektroniskie žurnāli), kuras veicina efektīvāku informācijas apmaiņu starp dažādām bērna audzināšanā iesaistītajām personām, kā arī uzlabo skolēnu uzvedības uzskaiti (ar valsts finansiālu atbalstu laikā no 2008.gada līdz 2010.gadam tiek īstenots pilotprojekts Cēsu pašvaldībā „Roku rokā bērnu atbalstam!”). Tāpat arī tiek īstenots IEM Informācijas centra projekts „Nepilngadīgo personu atbalsta informācijas sistēmas” attīstīšanai, kas veidots ar mērķi operatīvi veikt informācijas apmaiņu un sadarbību starp iesaistītajām tiesību aizsardzības, sociālajām un izglītības iestādēm, lai veiktu agrīno nepilngadīgo personu noziedzības un viktimizācijas prevenciju. Tiek īstenots vecāku un pedagogu informēšanas un izglītošanas darbs – īstenota vecāku apmācības programma „Bērna emocionālā audzināšana”, tiek īstenots regulārs speciālistu informēšanas un izglītošanas darbs par bērnu audzināšanas un disciplinēšanas jautājumiem. Tiek īstenots projekts „Bērniem draudzīga skola”, kura ietvaros apmācīti pedagogi un bērni par nevardarbīgiem konfliktu risināšanas paņēmieniem. Lai uzlabotu vecāku un skolas sadarbību bērnu audzināšanu, regulāri tiek rīkotas vecāku sapulces, vecāku pārstāvji iesaistīti izglītības iestāžu pašpārvaldē.

Lai bērnu sagatavotu patstāvīgai dzīvei tiek īstenoti dažādi pusaudžu prasmes un iemaņas attīstoši pasākumi. Izglītības programmu ietvaros tiek nodrošināta iespēja apgūt iemaņas, kuras būtu nozīmīgas, lai persona varētu uzsākt patstāvīgu dzīvi, nodibināt pati savu ģimeni un audzināt bērnus. Bērns tiek izglītots par dažādiem jautājumiem, kas uzlabotu iespējas atrast nodarbošanos, profesiju, ar ko persona spētu nopelnīt sev iztiku un uzturēt ģimeni. Bērns tiek izglītots arī par jautājumiem, kas svarīgi mājas darbu veikšanai. Bērni tiek izglītoti par veselības jautājumiem, arī jautājumiem, kas

<sup>64</sup> Demogrāfija un ģimenes stāvoklis Latvijā;

[http://www.lm.gov.lv/upload/berns\\_gimene/bernu\\_tiesibas/demogr\\_gim\\_lv.pdf](http://www.lm.gov.lv/upload/berns_gimene/bernu_tiesibas/demogr_gim_lv.pdf)

LMPam\_VGP\_2011-2017; Ģimenes valsts politikas pamatnostādnes 2011.-2017.gadam

saistīti ar ģimenes plānošanu, izvairīšanos no dažādu slimību riskiem, veselīgu dzīvesveidu.

### **Konstatētās problēmas:**

- Pedagogiem sarežģītās situācijās, kad bērnam nepieciešams atbalsts, pietrūkst zināšanu un izpratnes par piemērotāko rīcību, lai novērstu radušos krīzes situāciju.
- Nepastāv vienots sadarbības tīkls starp dažādiem dienestiem, kuri iesaistīti ģimenei nepieciešamā atbalsta sniegšanā, līdz ar to attiecīgas problēmas risināšana atsevišķos gadījumos var noritēt ļoti lēni.
- Pusaudžiem pietrūkst izpratnes par jautājumiem, kas saistītas ar ģimeni un bērniem.
- Dzīves prasmju apguve ģimenē un skolā ir saistīta ar dažādu stereotipu veidošanos par indivīda lomu sabiedrībā un ģimenē.<sup>65</sup>
- Sasniedzot pilngadīgu, personas nav apguvušas nepieciešamās prasmes un iemaņas, lai atrastu nodarbošanos, lai nopelnītu sev iztiku.
- Pusaudžiem pieejamās profesionālo iemaņu apguves iespējas izglītības sistēmas ietvaros un praktiskā darbā ir ierobežotas.

#### ***3.3.3.4 Daudzbērnu ģimenes***

Daudzbērnu ģimenēm galvenais sociālās atstumtības iemesls ir materiālā atstumtība, kas veidojas gadījumos, kad vecāku ienākumi nav pietiekami, lai nodrošinātu atbilstošu dzīves līmeni bērniem. Ja ģimenē ir vairāki bērni, tad ģimenes budžeta izdevumi uzturam, transportam, apģērbam un apaviem, mājoklim utt. proporcionāli pieaug, līdz ar to vecākiem bieži vien ir grūtības nodrošināt tādus dzīves apstākļus, kas sekmētu bērna pilnvērtīgu fizisko un intelektuālo attīstību. Pēc CSP datiem 2008.gadā nabadzības riska indekss mājsaimniecībās, kurās ir 2 pieaugušie un 3 un vairāk apgādībā esoši bērni, ir trīs reizes augstāks salīdzinājumā ar mājsaimniecībām, kurās ir 2 pieaugušie un 1 bērns (nabadzības riska indekss 2 pieaugušu personu mājsaimniecībā, ja tajā ir 1 bērns bija 15%, 2 bērni – 22%, 3 un vairāk bērni – 45%).<sup>66</sup>

Izdevumi dažādiem mērķiem samazinās mājsaimniecībās, kurās ir 2 bērni, 3 un vairāk bērni un krasi atšķiras no izdevumiem mājsaimniecībās bez bērniem (skatīt tabulu Nr.4)<sup>67</sup>, kur tie ir apmēram vienu reizi lielāki. Šie dati liecina, ka jau iepriekš minētais nabadzības risks ģimenēs, kurās ir vairāk par vienu bērnu ģimenē, ir lielāks kā tas ir ģimenēs ar vienu bērnu vai bez bērniem.

<sup>65</sup> Pētījums „Men in Latvian Public Environment: Policy, Social and Economic Aspects” [http://www.lm.gov.lv/upload/berns\\_gimene/bernu\\_tiesibas/projekti/reports.doc](http://www.lm.gov.lv/upload/berns_gimene/bernu_tiesibas/projekti/reports.doc).

<sup>66</sup> Centrālās Statistikas pārvaldes dati, skatīti 17.06.2010. <http://www.csb.gov.lv/csp/content/?cat=355>

<sup>67</sup> Centrālās Statistikas pārvaldes dati, skatīti 17.06.2010. <http://www.csb.gov.lv/csp/content/?cat=355>

Tabula Nr.4

PATĒRIŅA IZDEVUMU SASTĀVS UN STRUKTŪRA ATKARĪBĀ NO BĒRŅU SKAITA VIDĒJI UZ VIENU MĀJSAIMNIECĪBAS LOCEKLI MĒNESĪ (Ls; %)						
	PAVISAM					
	Latos					
	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Mājsaimniecības ar 1 bērnu	97.51	115.47	125.75	160.74	200.53	225.44
Mājsaimniecības ar 2 bērniem	86.02	96.83	111.17	125.63	170.45	190.44
Mājsaimniecības ar 3 un vairāk bērniem	56.79	63.98	69.74	90.24	129.14	150.66
Mājsaimniecības bez bērniem	113.19	125.63	141.51	167.90	216.51	260.53
Piezīmes: Patēriņa izdevumi ir uzrādīti kopā naudā un natūrā.						

2009.gada 18.novembrī stājās spēkā grozījumi Bērnu tiesību aizsardzības likumā, kas nosaka, ka daudz bērnu ģimene ir ģimene ar trīs un vairāk bērniem.<sup>68</sup> Šādas definīcijas ieviešana ir nozīmīgs solis attiecībā uz atbalsta sistēmas izveidi un pilnveidošanu attiecībā uz daudz bērnu ģimenēm. Likumā noteikts, ka valstij un pašvaldībām ir jāatbalsta ģimenes, it īpaši daudz bērnu ģimenes, un jāsniedz tai palīdzība.<sup>69</sup> Tādejādi valsts un pašvaldību mērogā ir īpaši jāizvērtē atbalsts daudz bērnu ģimenēm un jāveido pēc iespējas tāda politika, kas būtu labvēlīga attiecībā uz ģimenēm, īpaši daudz bērnu, mazinot augsto nabadzības riska pakāpi šai mērķgrupai.

Vienlaikus arī Darba likuma 151.panta pirmās daļas pirmajā punktā teikts, ka ikgadējo apmaksāto papildatvaļinājumu piešķir darbiniekiem, kuriem ir trīs vai vairāki bērni vecumā līdz 16 gadiem vai bērns invalīds līdz 18 gadu vecumam un kopumā tiek piešķirtas trīs darba dienas.<sup>70</sup> Tādejādi ļaujot kaut nedaudz darbiniekiem, kuri atbilst daudz bērnu ģimenes statusam, pavadīt laiku kopā ar bērniem, turklāt jāatzīmē, ka nav noteikti ierobežojumi attiecībā uz šā papildus atvaļinājuma izmantošanu. Vienlaikus arī likuma „Par valsts pensijām” 11.panta ceturtajā daļā ir noteikts, ka personām, kuru apdrošināšanas stāžs nav mazāks par 30 gadiem un kuras aprūpējušas līdz astoņu gadu vecuma sasniegšanai piecus vai vairāk bērnus vai bērnu invalīdu, ir tiesības pieprasīt vecuma pensiju piecus gadus pirms šā panta pirmajā daļā noteiktā vecuma sasniegšanas, vienlaikus paredzot atrunu, ka šādu tiesību nav personām, kurām atņemtas aprūpes vai aizgādības tiesības.

Pēc daudz bērnu ģimenes definīcijas ieviešanas daudzas pašvaldības savos iekšējos normatīvajos aktos paredzēja dažāda veida atbalstu daudz bērnu ģimenēm. Piemēram, Rīgā, kur pēc VSAA datiem 2009.gada augustā daudz bērnu ģimenēs tiek audzināti 9 662 bērni<sup>71</sup>, sabiedriskajā transportā viens no daudz bērnu ģimenes vecākiem drīkst braukt bez maksas. Arī citās pašvaldībās ir noteikti dažāda veida atvieglojumi daudz bērnu ģimenēm. Pozitīviem piemēriem daudz bērnu ģimeņu atbalstīšanā būtu aicināmas sekot ne tikai pašvaldības, bet arī komersanti.

<sup>68</sup> Bērnu tiesību aizsardzības likuma 1.panta 16.punkts, <http://www.likumi.lv/doc.php?id=49096>

<sup>69</sup> Bērnu tiesību aizsardzības likuma 26.panta pirmā daļa, <http://www.likumi.lv/doc.php?id=49096>

<sup>70</sup> Darba likuma 151.panta pirmās daļas 1.punkts, <http://www.likumi.lv/doc.php?id=26019>

<sup>71</sup> Pēc VSAA sniegtajiem datiem, 2009.gada septembris.

### **Konstatētā problēma:**

- Lai arī normatīvajos aktos ir iekļauta daudz bērnu ģimenes jēdziena definīcija, vēl arvien izstrādājot valsts un pašvaldību mēroga politikas plānošanas dokumentus trūkst atbalsta pasākumi, kas orientēti tieši uz daudz bērnu ģimeņu situācijas uzlabošanu (nabadzības riska prevenci).
- Saskaņā ar 2009.gada 1.jūlijā spēkā stājušos likumu „Par valsts pabalstu izmaksu laika periodā no 2009.gada līdz 2012.gadam” ģimenes valsts pabalsts līdz 2012.gada 31.decembrim par katru bērnu ir 8 LVL mēnesī, kā rezultātā vislielāko finansiālo ietekmi tas ir atstājis tieši uz daudz bērnu ģimeņu budžetiem.

#### ***3.3.3.5 Ģimenes, kur bērnus aprūpē viens vecāks vai vecāku prombūtnes gadījumā – cita persona***

Daudzās ģimenēs ikdienā bērnu aprūpe balstīta tikai uz vienu no vecākiem.<sup>72</sup> Pēdējos gados bieži vien iemesls tam ir nodarbinātības problēmas, kuru dēļ viens vai abi vecāki darba meklējumos uz dzīvi ārvalstīs. Saskaņā ar CSP sniegto informāciju kopš 2006.gada vērojams emigrējušo personu skaita pieaugums (2009.gadā izbraukušas 7 388 personas, 2005.gadā – 2 450). Ģimenēs, kurās bērnu aprūpē tikai viens vecāks, otra vecāka līdzdalība bērna audzināšanā aprobežojas tikai ar saskarsmes tiesību īstenošanu, bērna uzturēšanai nepieciešamo līdzekļu nodrošināšanu. Nereti šādās ģimenēs par bērna uzturu gādā tikai viens vecāks. Šādos gadījumos valsts garantē ģimenei otra vecāka nesamaksātos uzturlīdzekļus. Ģimenēm, kur tikai viens vecāks vai cita persona audzina bērnu, bērniem mēdz būt dažādas uzvedības problēmas, grūtības mācībās, bērnam arī ir ierobežotas iespējas no abiem saviem vecākiem apgūt uzvedības modeļus ģimenē. Šādās ģimenēs bērni nesaņem no abiem vecākiem bērna attīstībai nepieciešamo emocionālo atbalstu, uzmanību, iespēja iemācīties jaunas iemaņas un prasmes. Gadījumos, kad vecāki darba dēļ ilgstoši ir spiesti atstāt bērnu citas personas aprūpē, pašvaldības sociālais dienests, klašu audzinātāji, sociālie pedagogi, bāriņtiesu darbinieki pēc iespējas sniedz ģimenei nepieciešamo atbalstu.

Lai kopumā risinātu problēmas, kas saistītas ar sociālās atstumtības risku bērniem, kuru vecāki ekonomisku apstākļu spiesti nedzīvo kopā ar bērnu, bet devušies peļņā ārpus Latvijas robežām. MK tika atbalstīts plāns to bērnu stāvokļa uzlabošanai, kuru vecāki devušies uz ārvalstīm, un sociālās atstumtības izplatīšanās ierobežošanai 2006. – 2009.gadam (MK 30.08.2006. rīk.Nr.655).<sup>73</sup> Īstenoti situācijas izpētes pasākumi:

<sup>72</sup> Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācijas (OECD) Ģimenes politikas datubāze <http://www.oecd.org/dataoecd/62/22/41919509.pdf>.

<sup>73</sup> Informatīvais ziņojums par plāna to bērnu stāvokļa uzlabošanai, kuru vecāki devušies uz ārvalstīm, un sociālās atstumtības izplatīšanās ierobežošanai 2006.-2009.gadam pasākumu izpildi 2008.gadā; <http://polsis.mk.gov.lv/LoadAtt/file47783.doc>.

1. tiek apkopota informācija par skolas vecuma bērniem, kuri kopā ar ģimeni izbraukuši uz ārvalstīm;
2. izstrādāti metodiskie ieteikumi ģimenei atbalsta nodrošināšanā iesaistīto institūciju sadarbības pilnveidošanai;
3. izglītības jomā īstenota pedagogu apmācības;
4. īstenoti konkurētspējas paaugstināšanas pasākumi darbiniekiem;
5. kā arī nodrošinātas apmācības bezdarbniekiem;
6. nodrošināts finansiālais atbalsts sociālā darba speciālistiem, kuri strādā ar ģimenēm;
7. nodrošināts valsts apmaksāta psihologa pakalpojumu sniegšana ģimenēm ar bērniem krīzes situācijā, kā arī apmācīts šo pakalpojumu sniegšanā iesaistītais personāls;
8. attīstīta ģimenes atbalsta pakalpojumu infrastruktūra.

Tā kā plāna izpildes termiņš ir beidzies, nepieciešams plānot turpmāko rīcību šajā jomā, pirmām kārtām, nodrošinot to plāna pasākumu ieviešanu, kuri Pamatnostādņu plānošanas termiņā ir aktuāli, bet finansiālu vai citu iemeslu dēļ nav tikuši līdz šim ieviesti: metodisko ieteikumu izstrāde bāriņtiesām par starpvalstu sadarbību bērnu tiesību aizsardzības jautājumos, ieviest pedagoga palīgus pedagogiskās likmes atbalsta nodrošināšanai skolēniem, kuriem ir grūtības iekļauties kopējā mācību procesā; palielināt psihologu lomu mācību un audzināšanas procesā.

### **Konstatētā problēma:**

- Pašvaldības speciālisti un skola ne vienmēr laikus pamana to, ka ģimenei nepieciešams papildu atbalsts bērna audzināšanā un nepieciešamā uztura nodrošināšanā bērnam.
- Bāriņtiesu speciālistu, psihologu, pedagogu nepietiekami attīstītas sadarbības prasmes, iesaistoties pirmskrīzes un krīzes situāciju risināšanā attiecībā uz nepilngadīgajiem.

### **3.3.4. Atbalsts ģimenes saglabāšanai**

#### ***3.3.4.1 Ģimenes un laulības sarežģījumi un krīzes***

Šķirto ģimeņu skaita pieaugums ir kļuvis par ikdienišķu parādību. Konflikts ģimenes locekļu starpā nereti beidzas ar šķiršanos, kas izraisa daudzas problēmas gan ģimenes izjukšanas vaininiekiem, gan tās upuriem: bērniem, vecākiem un vecvecākiem. Kā rāda statistika, vidējais Latvijas iedzīvotāju laulību ilgums ir 14,2 gadi, bet visbiežāk ģimenes tiek šķirtas pēc divdesmit kopā nodzīvotiem gadiem, liecina CSP 2009.gadā apkopotie dati.

Kopumā 2008.gadā Latvijā šķirtas 6214 laulības (skatīt tabulu Nr.5) un nedaudz vairāk kā ceturtdaļa no tām jeb 1657 bija ilgākas par 20 gadiem. Tālāk šķirto laulību skaitā seko piecus līdz deviņus gadus ilgās – tādu pērn bijis 1271.

Tabula Nr.5

Noslēgtās un šķirtās laulības					
	Noslēgto laulību skaits, kopā	Noslēgto laulību skaits uz 1 000 iedzīvotājiem	Šķirto laulību skaits, kopā	Šķirto laulību skaits uz 1 000 iedzīvotājiem	Šķirto laulību skaits uz 1 000 reģistrētām laulībām
2003	9 989	4.3	4 828	2.1	483
2004	10 370	4.5	5 271	2.3	508
2005	12 544	5.5	6 341	2.8	506
2006	14 616	6.4	7 249	3.2	496
2007	15 486	6.8	7 403	3.3	478
2008	12 946	5.7	6 214	2.7	480

Piezīmes:  
Avots: LR Centrālā statistikas pārvalde

Šķirot laulību mainās ne tikai abu laulāto tiesiskais statuss, bet tas būtiski ietekmē gan laulāto savstarpējās personiskās un mantiskās attiecības, gan arī attiecības, kas saistītas ar bērnu aprūpi, tālāku audzināšanu un bērna pilnvērtīgai attīstībai nozīmīgu lēmumu pieņemšanu.

Civillikuma 89.pants noteic, ka ģimenes kopdzīves kārtošanā abiem laulātajiem ir vienādas tiesības. Domstarpību gadījumā laulātajiem jācenšas vienoties. Strīda izšķiršanai laulātie var griezties tiesā. Šādās krīzes situācijās nereti ir nepieciešamas padomdevēja atbalsts un psiholoģiska palīdzība, lai konfliktiem tiktu rasts saprātīgāks risinājums – saglabāta ģimene vai nedestruktīva šķiršanās. Sniedzot šāda veida pakalpojumus jāņem vērā iesaistīto bērnu intereses.

Kā rāda prakse, ne ikkatra radusies domstarpība laulāto starpā būtu risināma tiesas ceļā, radot tiesiskas sekas – laulības šķiršanu. Tādēļ būtu svarīgi radīt tādas priekšnosacījumus domstarpību risināšanai, lai patiešām izšķirtas tiktu tikai tās laulības, kuras objektīvi nav iespējams saglabāt, bet pārējām – tiktu sniegts atbalsts izejai no krīzes situācijas. Tādejādi tiktu gan samazināts izšķirto laulību skaits, gan stiprinātas ģimenes un sabiedrība kopumā.

BM Valsts programmas bērnu un ģimenes stāvokļa uzlabošanai 2006.gadam ietvaros uzsāka mediācijas pilotprojektu ģimenes konfliktu risināšanai. Ņemot vērā minētā pilotprojekta rezultātus un lielo interesentu skaitu mediācijas projekts Valsts programmā bērnu un ģimenes stāvokļa uzlabošanai 2007.gadam tika ietverts jau kā patstāvīgs pasākums.

Projekta ietvaros ģimenēm tiek piedāvāti bezmaksas mediācijas pakalpojumi, kurus nodrošina kvalificētu speciālistu komanda – jurists kā mediators un psihologs kā līdzmediators. Pašlaik pusēm pieejamas ir piecas mediācijas sesijas, katra no tām divu stundu garumā.

No 2006. gada jūnija līdz decembrim mediācijas pakalpojumu izmantojuši 23 pāri, apmeklējot no vienas līdz desmit tikšanās reizes. 2007.gadā sniegta 101 mediācijas konsultācija un šo pakalpojumu izmantojuši 32 pāri, savukārt



2008.gadā kopumā sniegtas 214 mediācijas konsultācijas (Rīgā, Aizkrauklē, Daugavpilī, Talsos).

2009.gada 18.februārī MK akceptēja koncepciju „Mediācijas ieviešana civiltiesisku strīdu risināšanā” tajā atzīstot, ka mediācijas kā alternatīva domstarpību risināšanas metodes izmantošana uzsākama pakāpeniski, kā vienu no sākotnēji attiecināmajām lietu kategorijām uzsverot lietas, kas izriet no ģimenes tiesiskajām attiecībām. Savukārt šīs koncepcijas ieviešanas pasākumu plānā<sup>74</sup> minēts, ka no NVO, kas patlaban Latvijā aktīvi darbojas mediācijas jomā, datiem izriet, ka mediatori mediāciju lielākoties veic strīdos, kas izriet no civiltiesiskajām attiecībām, galvenokārt ģimenes strīdos. Attiecībā uz mediācijas procesa iznākumu civiltiesiskajos strīdos norādāms, ka atbilstoši biedrību iesniegtajai vidējai statistikai vienošanās tikusi panākta 65 – 75% no mediācijas lietām. Un tas būtu vērtējams kā augsts rādītājs un būtisks ieguvums strīdos, kas izriet no ģimenes tiesiskajām attiecībām. Ja ņem vērā statistiku, kas apliecina pirmās instances tiesā iesniegto lietu skaitu par laulības šķiršanu vai neesamību, tad no Tiesu informācijas sistēmā iegūstamajiem datiem ir redzams, ka 2007.gadā tiesā iesniegtas 8533 šādas prasības, 2008.gadā – 7491, 2009.gadā – 5636, bet 2010.gada 1.ceturksnī – 1303, prognozējot, ja šāda tendence saglabātos arī pārējos ceturkšņos, tad iesniegto pieteikumu skaits par laulības šķiršanu samazinātos salīdzinot ar iepriekšējo gadu.

Atbilstoši plānā minētajiem pasākumiem, plānots jau tuvākajā laikā izdarīt grozījumus Civilprocesa likumā ar nolūku veicināt alternatīvās domstarpību risināšanas metodes izmantošanu – gan veikt tiesnešu apmācību par mediāciju, apmācot 200 civillietu tiesnešus viena gada laikā, gan izstrādāt Mediācijas likumprojektu un gan informēt sabiedrību par mediāciju.

Tomēr jāuzsver, ka vispusīga alternatīvu domstarpību risināšanas metožu iedzīvināšana ir cieši saistīta arī ar sabiedrības domāšanas veida maiņu, kas nodrošināms jau krietni pirms tam, kad strīds ir eskalēts līdz tādai pakāpei, kad vienīgais risinājums ir vēršanās tiesā strīda izšķiršanai. Vispārēja sabiedrības informēšana, par konkrētām mērķgrupām izraugoties gan bērnus un jauniešus, gan speciālistus, kas strādā izglītības un sociālajā jomā, ir nopietns izaicinājums tam, lai bērni tiktu audzināti laikus izmantot dzīvē miermīlīgus un konstruktīvus domstarpību risināšanas variantus, kur ieguvēji ir abas domstarpībās iesaistītās puses. Tādēļ viens no izaicinājumiem Pamatnostādņu ietvaros ir veicināt gan bāriņtiesu, gan izglītības iestāžu un sociālo dienestu kompetenču celšanu attiecībā uz mediācijas izmantošanu ikdienā, kā arī šīs prasmes attīstīt jau agrīni bērniem izglītības iestādēs. Ar šādu nolūku, lai nodrošinātu miermīlīgas strīdu risināšanas iespējas skolās, BM atbilstoši Valsts programmā bērnu un ģimenes stāvokļa uzlabošanai gan 2007., gan 2008.gadā, gan 2009.gadā ilgtermiņa projekta „Bērniem draudzīga skola” ietvaros nodrošināja mācību materiāla „Mediācija skolā” izdošanu un izglītības speciālistu un bērnu apmācību

<sup>74</sup> Pasākumu plāns koncepcijas „Mediācijas ieviešana civiltiesisku strīdu risināšanā” īstenošanai (2010. – 2012.gadam), apstiprināts Ministru kabinetā 2010.gada 6.maijā ar rīkojumu Nr.253. [www.polsis.mk.gov.lv](http://www.polsis.mk.gov.lv)  
LMPam\_VGP\_2011-2017; Ģimenes valsts politikas pamatnostādnes 2011.-2017.gadam

mediācijas izmantošanai konfliktu risināšanā skolā. 2010.gadā izglītošana ar valsts atbalstu izglītības iestādēs netika īstenota, tomēr uzsāktā prakse būtu atbalstāma un turpināma ilgtermiņā, attīstot skolu mediācijas programmu un atstājot ilgtermiņa ietekmi uz sabiedrības prasmi miermīlīgā un konstruktīvā veidā pieiet problēmu risināšanai gan mijiedarboties izglītojamajiem ar viņu vecākiem, gan veidojot patstāvīgas attiecības un nākotnē – savu ģimeni.

### **Konstatētās problēmas:**

- Visaptverošas pieejas trūkums mediācijas kā alternatīvas strīdu risināšanas metodes izpratnes veidošanā – rīcības virzieni, pasākumi varētu būt bāriņtiesas, sociālā darba speciālistu informēšana par mediācijas izmantošanu, izglītības iestādes, izglītojamie (t.sk. arī pirmsskolas izglītības iestādēs atbilstoši vecumam), izglītības standartos ietverts, ne tikai fakultatīvi, bet arī obligāti.
- Nepietiekama mediācijas izmantošana ģimenes strīdu risināšanā.
- Pēctecības trūkums esošo politikas iniciatīvu novērtēšanai un mediācijas pakalpojuma pilnveidošanai un attīstīšanai.

#### ***3.3.4.2 Vardarbība ģimenē***

Vardarbība ģimenē ir viena no nopietnākajām problēmām, kas apdraud ģimeņu stabilitāti un labklājību, kas var izjaukt ģimeņu dzīves ciklu un no paaudzes paaudzē atražot izkropļotas attiecības ģimenē. Vardarbība ģimenē būtiski ietekmē gan atsevišķus indivīdus, gan sabiedrību kopumā, tā atstāj negatīvas sekas arī uz tautsaimniecību.

No vardarbības ģimenē var ciest jebkurš ģimenes loceklis – gan bērni, gan sievietes, gan vīrieši, gan vecvecāki, tomēr visbiežāk cietušie ir sievietes un bērni (tai skaitā bērni, kas redz vardarbību pret savu māti vai kādu citu tuvu cilvēku). Vardarbības ģimenē noteicošā pazīme – ģimeniskā, tuvības vai emocionāla saikne starp upuri un vardarbības veicēju, kas pastāv patlaban vai ir pastāvējusi iepriekš un kas var nebūt saistīta ar pāra tiesisko statusu. Vardarbības ģimenē apstākļi atšķiras no citiem vardarbības veidiem – visbiežāk tā izpaužas kā maznozīmīgi vai viegli miesas bojājumi, tomēr tā ir atkārtota vardarbība, tai ir raksturīga varmākas un upura lomas nemainīšanās. Starp upuri un varmāku bieži vien veidojas atkarības attiecības. Vardarbības ģimenē gadījumā upuri mājās nejūtas droši, jo mājvieta, kur patvērumu meklē vairums cilvēku, pieder vai tajā uzturas vardarbības veicējs un cietušo iespējas pamest savu dzīvesvietu ir ierobežotas. Arvien biežāk vardarbības ģimenē kontekstā tiek runāts ne tikai par fizisko vai seksuālo, bet arī par psiholoģisko (emocionālo) un ekonomisko vardarbību.

Ja vēl pirms dažiem gadu desmitiem vardarbība ģimenē – īpaši vardarbība pret sievietēm un bērniem – tika uztverta kā ģimenes „iekšēja, privāta lieta”, tad pēdējā laikā tiek atzīts, ka šī ir problēma, ar kuru jācinās valsts līmenī.



Nobriestot tiesiskai apziņai, vardarbība ģimenē tiek skatīta cilvēktiesību paradigmas gaismā – kā katra indivīda tiesības dzīvot brīvi no vardarbības. Vardarbība ir cilvēktiesību, īpaši tiesību uz dzīvību, drošību, cieņu un fizisko un garīgo integritāti vispārējs pārkāpums. Tiek arī uzsvērts, ka vainīgās personas tiesības nedrīkst dominēt pār cietušā tiesībām uz dzīvību, fizisku un garīgu integritāti un, ka tad, kad valsts iestādēm esošā apdraudošā situācija ir zināma, tās nevar atsaukties uz cietušā attieksmi pret to un neveikt atbilstošus pasākumus, kas varētu novērst agresora radīto apdraudējumu personas fiziskajai integritātei.<sup>75</sup>

Vardarbības cēloņus skaidro dažādas teorijas. Eiropas Padomes dokumentos vardarbība ģimenē un vardarbība pret sievietēm tiek vērtēta kā patriarhālas sabiedrības strukturāla problēma. Tajos ir uzsvērts, ka vardarbības ģimenē iemesls ir sabiedrībā pastāvoša dzimumu nelīdztiesība un vēsturiski izveidojušās varas attiecību starp vīriešiem un sievietēm izpausme, kas noveda pie viena dzimuma dominēšanas un otra dzimuma lielākas diskriminācijas<sup>76</sup>.

Vienlaikus nepieciešams atzīmēt, ka būtiskas pārmaiņas vai krīzes ģimenes dzīvē un ģimenes nespēja tās pārvarēt vai atbalsta trūkums to risināšanā var novest pie vardarbības izpausmēm pret vājākiem vai mazāk aizsargātiem ģimenes locekļiem. Tādas izmaiņas var būt bērna piedzimšana, darba zaudēšana, krasa ekonomiskās situācijas pasliktināšanās. Nereti par vardarbības ģimenē iemesliem tiek uzskatīti arī alkohols. Daļēji tas atbilst patiesībai, tomēr ir jāuzsver, ka tas ir mīts, ka vardarbība notiek tikai riska, maznodrošināto vai alkoholiķu ģimenēs. Alkohols un citas atkarības var būt vardarbību pastiprinošs apstāklis, bet ļoti reti tas ir vardarbības patiesais cēlonis. Vienlīdz izplatīta, tomēr daudz latentāka, ir vardarbība labi nodrošinātajās ģimenēs.

Sabiedrībā pastāvošie stereotipi par vīriešu un sieviešu lomu sabiedrībā arī lielā mērā ietekmē attiecību modeli ģimenē. Tie ir uzskati par vīriešu un sieviešu vēlamās uzvedības, nodarbošanās, emociju paušanas, attiecību veidošanas un konfliktu risināšanas modeļiem. Stereotipi ietekmē bērnu audzināšanu jau no pašas dzimšanas – gan uzvedības modeļu mācīšanā, gan bērna dzimumam „atbilstošo” rotaļlietu vai nodarbību izvēlē. Atšķirīga attieksme ir iesakņota arī izglītības sistēmā, kur, piemēram, mājturībā tiek mācītas atšķirīgas prasmes (meitenēm visbiežāk tradicionālās tekstiltehnikas – adīšana, šūšana, savukārt zēniem darbs ar cietajiem materiāliem – koku un metālu).<sup>77</sup> Tālāk stereotipi var ietekmēt darba izvēli (vai izvēli nestrādāt algotu darbu)<sup>78</sup> un lomu sadalījumu ģimenē. Ģimenē, kur vīrietis ir vienīgais vai lielākais pelnītājs, sievietei

<sup>75</sup> Eiropas Cilvēktiesību Tiesas 2009.gada 9.jūlija spriedums lietā Opuz v. Turkey

<sup>76</sup> Ministru komitejas Ieteikums dalībvalstīm Nr. Rec (2002) 5 par sieviešu aizsardzību pret vardarbību [http://www.lm.gov.lv/upload/dzimumu\\_lidztiesiba/dokumenti\\_un\\_tiesibu\\_akti/lv\\_protection\\_of\\_women\\_against\\_violence.doc](http://www.lm.gov.lv/upload/dzimumu_lidztiesiba/dokumenti_un_tiesibu_akti/lv_protection_of_women_against_violence.doc)

<sup>77</sup> MK 2006.gada 19.decembra noteikumi Nr.1027 par valsts standartu pamatizglītībā un pamatizglītības mācību priekšmetu standartiem <http://www.likumi.lv/doc.php?id=150407&from=off>;

<sup>78</sup> <http://www.politika.lv/index.php?id=12313>

vardarbības gadījumā būs daudz grūtāk mainīt situāciju un aiziet no varmākas, uzsākot patstāvīgu dzīvi.

Līdz ar to, risinot problēmas saistītas ar vardarbību ģimenē, nepieciešams mazināt arī sabiedrībā pastāvošos stereotipus. Ir nepieciešami arī daudzveidīgie ģimenes atbalsta instrumenti, kas vērsti uz komunikācijas uzlabošanu starp ģimenes locekļiem, piemēram, vecāku izglītošana par nevardarbīgo bērnu audzināšanu vai dusmu menedžmenta kursi pieaugušajiem.

Atzīstot nepieciešamību pasargāt ģimenes locekļus no vardarbības un tajā paša laikā nosargāt ģimeni kā tuvu cilvēku kopumu, pasaulē tiek izmantotas daudzveidīgas rehabilitējošās programmas vardarbības veicējiem. Šo programmu saturs un forma var atšķirties, tomēr to galvenais nosacījums ir tas, ka vardarbības veicējs uzņemas vainu par nodarīto un neaizbildinās, piemēram, ar cietušā provokatīvo uzvedību vai dusmu lēkmēm. Vienlaikus ir atzīts, ka mediācija vardarbības ģimenē gadījumos nav pieļaujama, jo ģimenei kā kopumam nav jāuzņemas par to atbildība – tā ir viena konkrēta cilvēka problēma un viņam ir jāmaina sava uzvedība.

2008.gada 18.jūnijā MK apstiprināja BM izstrādāto Programmu vardarbības ģimenē mazināšanai 2008. – 2011.gadam (turpmāk – vardarbības ģimenē mazināšanas programma), savukārt kopš 2009.gada 30.jūnija (pēc BM reorganizācijas) šīs programmas izpildi koordinē LM. Šī programma kļuva par pirmo politikas plānošanas dokumentu, kuras mērķis ir veikt ar vardarbību ģimenē saistīto nodarījumu novēršanu, panākot to skaita un izraisītās negatīvās ietekmes mazināšanu. Tika noteiktas trīs galvenās jomas, kurās nepieciešams aktīvi darboties, lai sasniegtu izvirzīto mērķi, tās ir: **profilakse**, vardarbības **atpazīšana** un atklāšana, kā arī institūciju **sadarbība** palīdzības un **rehabilitācijas** pakalpojumu sniegšanā.

Vardarbības ģimenē **atpazīšanas jomā** ir nepieciešams apzināt situāciju par vardarbības ģimenē izplatību Latvijā, nodrošināt problēmas risināšanā iesaistīto speciālistu pietiekamu zināšanu līmeni, kā arī pilnveidot tiesisko regulējumu efektīvai vardarbības ģimenē mazināšanas politikas īstenošanai.

Vairāki Latvijā un starptautiskajā mērogā veiktie pētījumi<sup>79</sup> apliecina, ka no vardarbības ģimenē cieš katrs trešais ģimenes loceklis, tomēr statistiski ir ļoti grūti izvērtēt šīs problēmas apmērus Latvijā. Lai apzinātu situāciju, ir nepieciešams izvērtēt tos kritērijus, kas visprecīzāk raksturo vardarbības ģimenē fenomenu, un ikgadēji apkopot un kvalitatīvi analizēt pieejamo informāciju.

Neskatoties uz to, ka vardarbība ģimenē kvalitatīvi atšķiras no citiem vardarbības gadījumiem, Latvijas normatīvajos aktos tā nav atsevišķi izdalīta. Vardarbības ģimenē gadījumi tiek risināti vispārējo normu ietvaros, kuras tik

---

<sup>79</sup> Putniņa, A. Ziņojums par situāciju Latvijā „Vardarbība un veselība”, Rīga, 2007; “Laulību, dzimstības un pozitīvu bērnu un vecāku attiecību veicinošo faktoru izpēte”, Bērnu un ģimenes lietu ministra sekretariāts, Centrs pret vardarbību „Dardedze”, Rīga, 2004 <http://www.lm.gov.lv/text/1107>; Vardarbība ģimenē, Sabiedriskās domas aptauja, „Latvijas Fakti”, 2006 <http://www.lm.gov.lv/text/297>.

specifiskajos gadījumos bieži vien grūti efektīvi piemērot. Nepieciešams kompleksi izvērtēt normatīvo aktu piemērošanas problēmas vardarbības ģimenē gadījumos, kā arī izvērtēt iespēju iekļaut normatīvajos aktos īpašas tiesību normas, kas attiecas uz vardarbību ģimenē. Piemēram, praksē ir bijušas situācijas, kad vardarbības ģimenē gadījumos cietušie tika diskriminēti atkarībā no viņu ģimenes modeļa. Kriminālprocesa likuma 7.pantā otrajā daļā ir noteikts, ka publiskās apsūdzības kriminālprocesi uzsāk par miesas bojājumu nodarīšanu (Krimināllikuma 130.pants) ar vardarbību ģimenē saistītajos gadījumos. Šauri saprotot „vardarbības ģimenē” jēdzienu, tiesībsargājošās iestādes atsakās ierosināt publiskās apsūdzības kriminālprocesi, ja varmāka un cietušais dzīvo neregistrētajā kopdzīvē un tādejādi neveido „ģimeni” tajā nozīmē, kā tas ir ierakstīts Civillikuma 214.pantā.

Attiecībā uz apmācībām, līdz šim speciālisti (sociālie darbinieki, bāriņtiesu speciālisti, policisti, prokurori) lielākoties tika apmācīti par jautājumiem, saistītiem ar vardarbību pret bērniem, tai skaitā vardarbību ģimenēs, kurās ir bērni, un šīs apmācības ir bijušas neregulāras. Nepieciešams nodrošināt vienoti augstu visu speciālistu zināšanu līmeni, kā arī to, lai rīcība vardarbības ģimenē gadījumos būtu standartizēta, nevis atkarīga no iesaistīto speciālistu individuālām īpašībām, izpratnes vai vēlmes palīdzēt.

Vardarbības ģimenē **profilakses jomā** ir nepieciešams aktualizēt vardarbības ģimenē problēmu, informējot sabiedrību par tās novēršanas iespējām un iespējām ziņot par šiem nodarījumiem, kā arī mācīt ģimeņu locekļus par konfliktu risināšanas nevardarbīgiem veidiem.

Vēl joprojām daudzu cilvēku uztverē vardarbība, kas notiek ģimenē, tiek vērtēta kā pieļaujama (vai pat normāla) parādība. Ir pieļaujams fiziski sodīt bērnus, ir pieļaujams vardarbīgi risināt konfliktus starp ģimenes locekļiem. Lielā mērā tas ir saistīts ar zināšanu trūkumu par citiem, nevardarbīgiem konfliktu risināšanas un bērnu audzināšanas veidiem. Piemēram, pieaugušo bērības pieredze par attiecību veidošanu ģimenē lielā mērā ietekmē, kādu modeli viņi atražos savās ģimenēs. Līdz ar to, nepieciešams, izmantojot visus iespējamus informācijas izplatīšanas veidus (gan sabiedrības informēšanas kampaņas, gan izglītības sistēmas satura pilnveidošanu, gan pieaugušo izglītošanu, gan psihologa pakalpojumus krīzē nonākušajām ģimenēm), sniegt zināšanas, kas samazinātu gan vardarbības tolerances līmeni, gan arī iemācītu rīkoties nevardarbīgi.

Sabiedrībā iesakņojusies tolerance pret vardarbību privātajā sfērā ir saistīta arī ar neiejaukšanās kultūru. Pat zinot konkrētus vardarbības gadījumus, līdzcilvēki bieži vien tajos neiejauksies. Neiejauksies tāpēc, ka pašiem trūkst informācijas par palīdzības iespējām, par to, kā rīkoties un kam ziņot, ja kaimiņos vardarbīgi izturas pret bērniem vai māti. Neiejauksies arī tāpēc, ka neticēs, ka atbildīgie dienesti (tiesībsargājošās iestādes vai sociālais dienests vai bāriņtiesa) savlaicīgi un adekvāti reaģēs uz problēmu. Līdz ar to, nepieciešams, izplatīt informāciju par to, kā palīdzēt no vardarbības cietušajiem un kādām iestādēm ziņot.

Institūciju **sadarbības un rehabilitācijas pakalpojumu sniegšanas jomā** ir nepieciešams izveidot vienotu palīdzības un rehabilitācijas sistēmu no vardarbības ģimenē cietušajiem un vardarbības veicējiem, kā arī koordinēt iesaistīto institūciju sadarbību vardarbības ģimenē profilaksē, konstatēšanā un rīcībā pēc vardarbības konstatēšanas.

No vardarbības ģimenē cietušajiem ir nepieciešama kompleksā palīdzība, kas iekļauj gan psiholoģisko atbalstu un rehabilitāciju, gan juridisko palīdzību, gan, finansiālās atkarības no varmākas gadījumos, atbalstu nodarbinātībā un dzīvokļa jautājumu risināšanā. Līdz šim šādi pakalpojumi ir pieejami ļoti ierobežoti, bieži vien atsevišķo īslaicīgo projektu ietvaros. Nepieciešams nodrošināt valsts apmaksāto rehabilitāciju, psiholoģisko un juridisko palīdzību (piemēram, krīzes tālruņa līniju) un sociālo dienestu aktīvāko iesaisti.

Būs gadījumi, kad ar apmācībām, kas vērstas uz konfliktu nevardarbīgo risināšanu un cieņpilnu attiecību veidošanu nepietiks, lai mainītu cilvēku vardarbīgo uzvedību. Šādos gadījumos ir nepieciešamas īpašas rehabilitējošas programmas (piemēram, piespriestas ar tiesas lēmumu vai izmantojot citas sankcijas), kas palīdzētu vardarbības veicējiem mainīt savu uzvedību.

Attīstot palīdzības un rehabilitācijas pakalpojumus, nepieciešams stiprināt arī institūciju sadarbību, kas līdz šim ir bijis viens no vājākajiem vardarbības novēršanas politikas īstenošanas posmiem, jo gadījumu risināšanā var būt iesaistītas daudzas institūcijas, kuru sadarbība ir vāji koordinēta. Piemēram, netiek nodrošināta pietiekama informācijas aprīte starp pašvaldību institūcijām (sociālais aprūpes dienests un bāriņtiesa) un policiju par vardarbības ģimenē gadījumiem, nav pietiekama sadarbība ar ārstniecības iestādēm un NVO, ne vienmēr informācija tiek operatīvi nodota visām iesaistītajām institūcijām.

Ļoti būtiska ir arī kompleksās starpsektorālās palīdzības nodrošināšana cietušajiem pēc tam, kad viņi jau ir saņēmuši rehabilitācijas pakalpojumus. Piemēram, tā ir nepieciešama tajos gadījumos, kad cietušais pēc rehabilitācijas kursa ir spiests atgriezties mājās, kur dzīvo arī varmāka. Vienlaikus attiecībā uz vardarbībā cietušajiem bērniem kompleksi būtu vērtējams jautājums par tiem gadījumiem, kad bērna aprūpes tiesības tiek atņemtas, ja konstatēta vecāku vardarbība pret bērnu vai ir pamatotas aizdomas par vardarbību pret bērnu. Pašreiz normatīvie akti neparedz to, ka, šādos gadījumos atņemot vecākiem aprūpes tiesības, varmākam būtu obligāti nosākams arī aizliegums kontaktēties ar bērnu vai uzturēties tajā pašā dzīves vietā. Pieejamie dati par bērniem sniegtajiem rehabilitācijas pakalpojumiem 2007.gadā liecina, ka no 538 bērniem, kas saņēma rehabilitācijas pakalpojumu dzīvesvietā, 13 bērniem bija nepieciešama atkārtota rehabilitācija (no tiem 5 bērniem pēc 6 mēnešiem, 5 bērniem pēc gada, 3 bērniem pēc 2 gadiem), savukārt no 719 bērniem, kas saņēma rehabilitāciju institūcijās, 28 bērniem bija nepieciešama atkārtota (no tiem 20 bērniem pēc 6 mēnešiem, 5 bērniem pēc gada, 3 bērniem pēc 2 gadiem).

Kopumā nepieciešams radīt tādu sistēmu, kad vardarbības ģimenē konstatēšanas gadījumā tiek īstenots šāds darbību kopums:

1. ja cietušais pats nevēršas pēc palīdzības, ar ģimeni sazinās sociālais dienests un piedāvā palīdzību – proaktīvā pieeja;
2. cietušo informē par viņa tiesībām (arī ar izdales materiālu palīdzību);
3. ģimenei tiek nodrošināts pakalpojumu kopums:
  - cietušajam: sociālā rehabilitācija; juridiskā un psiholoģiskā palīdzība; drošība (vardarbības veicējam tiek piemērots aizliegums tuvoties vai cietušajam nodrošināts patvērumš krīzes centrā);
  - vardarbības veicējam: sociālā rehabilitācija vai probācijas uzraudzība; samērīgs sods, kas nepasliktina citu ģimenes locekļu materiālo stāvokli; nepieciešamības gadījumā - rehabilitācija no atkarībām;
  - bērnam – cietušajam vai vardarbības lieciniekam: sociālā rehabilitācija; drošība (piemēram, iespēja atrasties krīzes centrā kopā ar cietušo pieaugušo); situācijas ģimenē izvērtēšana.

### **Konstatētās problēmas:**

- Nav vienotas „vardarbības ģimenē” definīcijas.
- Nav apzināta situācija par vardarbības ģimenē izplatību. Dažādu iestāžu datu vākšanas metodoloģija atšķiras un šie dati nav salīdzināmi.
- Speciālistu zināšanas par problēmām, saistītām ar vardarbību ģimenē, ir nepietiekamas.
- Normatīvie akti netiek efektīvi piemēroti vardarbības ģimenē gadījumos.
- Nav kritēriju psiholoģiskās vardarbības ietekmes un seku izvērtēšanai.
- Sabiedrībā ir diezgan augsts tolerances līmenis pret vardarbību, kas notiek privātajā (ģimenes) sfērā.
- Trūkst informācijas par palīdzības iespējam no vardarbības ģimenē cietušajiem.
- Palīdzības un rehabilitācijas pakalpojumu trūkums no vardarbības ģimenē cietušajiem.
- Rehabilitācijas pakalpojumu trūkums vardarbības veicējiem.
- Vāja starpinstitucionālā sadarbība.
- Nav izstrādāts modelis institūciju rīcībai vardarbības ģimenē gadījumos.

### ***3.3.4.3 Ģimenes, kurās ir personas (bērni) ar funkcionāliem traucējumiem***

Ģimenes, kurās ir persona ar funkcionāliem traucējumiem, lai aprūpētu šo personu bieži vien velta ievērojami vairāk laika un pūļu nekā tas ir ģimenēs, kur šādu personu nav, kas savukārt nereti ierobežo iespēju personas aprūpētājiem veiksmīgi saskaņot darbu ar ģimenes dzīvi. Darba un ģimenes dzīves saskaņošanas iespējām šajā gadījumā ir cēloņsakars ar ģimenes ienākumu apmēru un iespējām nodrošināt visas svarīgākās personas vajadzības (izglītības, veselības, nodarbinātības jomā).

Ģimenēm, kurās ir persona ar funkcionāliem traucējumiem, tiek sniegti dažādi atbalsta pasākumi, lai palīdzētu personu aprūpes nodrošināšanā. Pienākumu palīdzēt šādām ģimenēm nosaka arī Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums (23.panta otrā daļa): ja personas aprūpi nodrošina ģimenes locekļi, pašvaldība šos ģimenes locekļus atbalsta psiholoģiski, viņus konsultējot un apmācot, un, ja nepieciešams, arī materiāli. Ģimenēm un pašām personām tiek sniegts finansiāls atbalsts – sociālie pabalsti, ienākumu kompensācija invaliditātes gadījumā – invaliditātes pensija, iedzīvotāju ienākuma nodokļa atvieglojumi, atbalsta pasākumi nodarbinātības jomā, sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas pakalpojumi, no valsts budžeta līdzekļiem nodrošināti veselības aprūpes pakalpojumi, tiek veicināta iekļaujošas izglītības pieejamība visos Latvijas reģionos, īstenoti pasākumi, lai attīstītu personām ar funkcionāliem traucējumiem pieejamu vidi.

Nozīmīgākās aktivitātes, lai atbalstītu ģimenes, kuras aprūpē personas ar funkcionāliem traucējumiem ir ANO 2006.gada 13.decembra Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām ratifikācija (konvencija Latvijai saistoša no 2010.gada 31.marta). 2010.gadā uzsākta Pamatnostādņu izstrāde minētās konvencijas ieviešanai 2013. – 2019.gadā. 2010.gada 20.maijā pieņemts jauns Invaliditātes likums. Atbilstoši šim likumam plānots pakāpeniski attīstīt pasākumus, lai pēc iespējas mazinātu prognozējamās invaliditātes riskus. Paredzēts pakāpeniski paplašināt personām ar invaliditāti pieejamo atbalsta pasākumu loku – ieviest asistenta pakalpojumu, kas sniedz atbalstu personai ar ļoti smagas vai smagas pakāpes funkcionēšanas ierobežojumu veikt darbības ārpus mājokļa (nokļūt vietā, kur persona strādā, mācās, saņem pakalpojumus u.c.), nodrošināt arī surdotulka pakalpojumu un psihologa konsultācijas ģimenēm, kurās bērnam pirmreizēji noteikta invaliditāte. Vienlaikus minētais likums paredz arī personām, kurām noteikta invaliditāte, tiesības par valsts budžeta līdzekļiem bez maksas izmantot LR teritorijā visu veidu sabiedrisko transportu, kā arī saņemt atbalstu sava mājokļa pielāgošanai.

### **Konstatētās problēmas:**

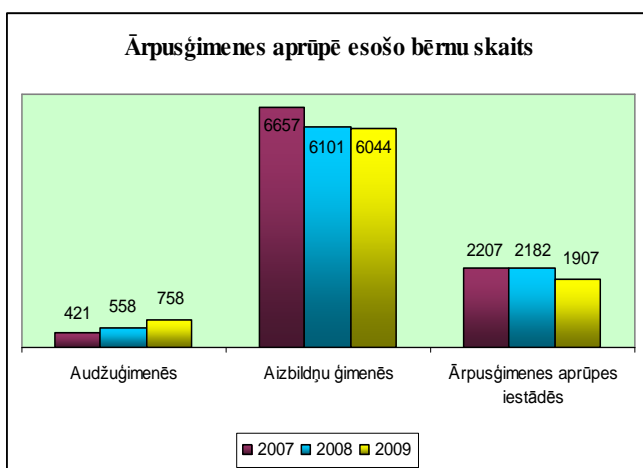
- Attīstot dažādus pakalpojumus, piemēram, bērna pieskatīšanas pakalpojumus, netiek pievērsta pietiekama uzmanība tam, vai pakalpojums ir pieejams (infrastruktūra, fiziskā vide, personāla kvalifikācija u.c.) arī bērnam ar funkcionāliem traucējumiem.
- Atbilstošu pakalpojumu trūkumu dēļ (jo īpaši ārpus lielajām pilsētām), daudzi bērni ar funkcionāliem traucējumiem ir spiesti ilgstoši dzīvot prom no ģimenes (internātskolā, bērnu aprūpēs iestādē, ārstniecības iestādē u.c.).

### 3.4. Ģimeniska veida ārpusģimenes aprūpes nodrošinājums

Priekšnosacījums pilnvērtīgai ikviena bērna attīstībai ir aprūpe ģimenē, kur bērnam ir iespējams saņemt nepieciešamo psihoemocionālo atbalstu. Latvijā spēkā esošais vecāku un bērnu attiecību tiesiskais regulējums ir vērsts uz to, lai nodrošinātu bērnam ģimenes jeb vecāku aprūpi. Tomēr, gadījumos, kad dažādu apstākļu dēļ vecāki nevar nodrošināt bērnam nepieciešamo aprūpi, valsts un pašvaldība nodrošina bērnam ārpusģimenes aprūpi, kas pielīdzināma kā iepriekšējās ģimenes alternatīva vide, kur pēc iespējas bērns saņemtu visu to pašu audzināšanu un aprūpi, kādu viņam būtu vajadzējis saņemt no saviem vecākiem. Gadījumi, kad bērnam ir jānodibina ārpusģimenes aprūpe, ir noteikti Civillikumā, Bāriņtiesu likumā un Bērnu tiesību aizsardzības likumā.

ANO 1989.gada 20.novembra Konvencijas par bērnu tiesībām 20.panta pirmajā daļā teikts, ka bērnam, kuram uz laiku vai pastāvīgi nav savas ģimenes vides vai kuru, lai vislabāk ievērotu viņa paša intereses, nedrīkst atstāt šajā vidē, ir tiesības uz īpašu valsts aizsardzību un palīdzību.<sup>80</sup> Latvijā alternatīvas vecāku aprūpei (aprūpei ģimenē) līdz brīdim, kad bērns varēs atgriezties pie saviem vecākiem, tiks adoptēts vai sasniegs pilngadību, ir aprūpe audžuģimenē, pie aizbildņa, ārpusģimenes aprūpes iestādē, kā arī īslaicīga citas personas (viesģimenes) aprūpe. Rokasgrāmatā „Konvencijas par bērna tiesībām ieviešana praksē” minēts, ka bērnam, kas uz laiku vai pastāvīgi šķirts no ģimenes ir nepieciešams nodrošināt ārpusģimenes aprūpi hierarhijā – vispirms ģimenes radnieki, tad aizvietojošā ģimene ar audžuvecākiem vai adopcijas kārtā un tikai treškārt pieļaujama bērna kopšana iestādē.<sup>81</sup>

Shēma Nr.4



Saskaņā ar bāriņtiesu darbības pārskatiem<sup>82</sup> 2009.gadā Latvijā ārpusģimenes aprūpē kopumā atradās 8709 bērni, no tiem audžuģimenē 758, aizbildnībā 6044 un ārpusģimenes aprūpes iestādē 1907. Salīdzinot ar iepriekšējiem gadiem (skatīt shēmu Nr.4), kopējais bērnu skaits ārpusģimenes aprūpē samazinās. Tas skaidrojams, galvenokārt, ar dzimstības samazinājumu valstī laika posmā no 1994. līdz 2003.gadam, tomēr vienlaikus pozitīvā tendence ir, ka samazinās ievietoto bērnu skaits ārpusģimenes aprūpes

<sup>80</sup> Konvencija par bērnu tiesībām, 20.11.1989., <http://www.likumi.lv/doc.php?id=85620&from=off>

<sup>81</sup> Rokasgrāmata „Konvencijas par bērna tiesībām ieviešana praksē”, Apvienoto Nāciju Bērnu fonds, 2002, 281.lpp.

<sup>82</sup> Bāriņtiesu pārskats par darbu 2009. gadā, [http://www.bti.gov.lv/lat/barintiesas/statistika/?doc=2007&page=LMPam\\_VGP\\_2011-2017](http://www.bti.gov.lv/lat/barintiesas/statistika/?doc=2007&page=LMPam_VGP_2011-2017); Ģimenes valsts politikas pamatnostādnes 2011.-2017.gadam



iestādē un aizbildņu ģimenēs un pieaug audžuģimenēs ievietoto un adoptēto bērnu skaits. 2009.gadā kopumā adoptēti 246 bērni, no tiem 105 Latvijā un 141 uz ārvalstīm.<sup>83</sup>

Lai veicinātu to, ka ikvienam bērnam iespējams augt ģimenē pašvaldību sociālie dienestiem jāveic darbs ar vecākiem, kuriem atņemtas aprūpes tiesības, lai rastu iespēju risināt ar bērnu aprūpi ģimenē saistītas problēmas. Tiek īstenoti sabiedrības informēšanas un izglītošanas pasākumi, aicinot ģimenes iesaistīties audžuģimeņu kustībā un pieņemt aprūpē bērnus, tiek īstenots informatīvs un izglītojošs darbs aizbildņiem un audžuģimenēm saistībā ar aprūpē vai aizbildnībā nodotā bērna audzināšanu.

Vienlaikus valsts un pašvaldība nodrošina audžuģimenēm un aizbildņiem finansiālu atbalstu sociālo pabalstu veidā. Pēc VSAA datiem, 2010.gada aprīlī atlīdzību par aizbildņa pienākumu pildīšanu saņēma 4 417 aizbildņi, atlīdzību par audžuģimenes pienākumu pildīšanu saņēma 311 audžuģimenes un atlīdzību par adoptējamā bērna aprūpi saņēma 11 adoptētāji.<sup>84</sup>

Lai veicinātu ģimeniskas vides veidošanu bērnu aprūpes iestādē, iestādes personālam tiek organizēti informatīvi un izglītojošo pasākumi. Bērnu aprūpes iestādēs dzīvojošajiem bērniem tiek nodrošināta iespēja īslaicīgi uzturēties viesģimenēs. 2009.gada vasarā kopumā 233 bērni no ārpusģimenes aprūpes iestādēm viesojās viesģimenēs (Latvijā – 146 bērni, ārvalstīs 87).<sup>85</sup>

Vienlaikus bērnus, kuri dzīvo ārpusģimenes aprūpes iestādēs, ir svarīgi pēc iespējas ātrāk un efektīvāk integrēt sabiedrībā. Diemžēl gan Latvijā, gan citās Eiropas valstīs pārāk daudzi bērni tiek ievietoti ārpusģimenes aprūpes iestādēs. Ja bērni tiek ievietoti bērnu ārpusģimenes aprūpes iestādēs, valstij ir nepieciešams veikt pasākumus, kas nodrošinātu to, ka tie tiek apgādāti ar labi apmācītu personālu, lai bērnu vajadzības tiktu apmierinātas un to dzīves kvalitāte būtu laba un viņi tiktu pasargāti no ļaunprātīgas izmantošanas.<sup>86</sup> Vienlaikus jānorāda, ka pakalpojumu kvalitāte pašvaldībā ir lielā mērā atkarīga no tajā strādājošo amatpersonu un darbinieku attieksmes un profesionalitātes nevis no izstrādātās sistēmas kopumā.

Viens no veidiem, kā palīdzēt bērniem apgūt patstāvīgai dzīvei nepieciešamās iemaņas, ir izveidot ārpusģimenes aprūpes iestādēs jauniešu mājas (dzīvokļus), kur bērns spēs apgūt zināšanas un prasmes personīgā budžeta plānošanai, mājsaimniecības vadīšanā, sevis aprūpei un tamlīdzīgi, jo tas ir būtisks priekšnoteikums sekmīgai patstāvīgas dzīves uzsākšanai. Saskaņā ar pētījuma „Ārpusģimenes aprūpes (ārpusģimenes aprūpes iestādes, audžuģimenes, aizbildnība) un adopcijas sistēmas izpēte un ieteikumi tās

<sup>83</sup> Adopcija 2009.gadā, [http://www.lm.gov.lv/upload/berns\\_gimene/adopcija/adopcija\\_ataskaite\\_2009.pdf](http://www.lm.gov.lv/upload/berns_gimene/adopcija/adopcija_ataskaite_2009.pdf)

<sup>84</sup> Dati par norādīto pensijas (pabalstu) veidu sadalījumā pa gadiem un mēnešiem, <http://www.vsaa.lv/vsaa/content/?lng=lv&cat=651>

<sup>85</sup> Bērnu ārpusģimenes aprūpes iestādēs ievietoto bērnu viesošanās ģimenēs 2009.gada vasarā, [http://www.bti.gov.lv/lat/arpusgimenes\\_aprupe/viesgimenes/?doc=1903&page=](http://www.bti.gov.lv/lat/arpusgimenes_aprupe/viesgimenes/?doc=1903&page=)

<sup>86</sup> Rokasgrāmata „Konvencijas par bērna tiesībām ieviešana praksē”, Apvienoto Nāciju Bērnu fonds, 2002, 285.lpp.



pilnveidošanai” datiem 41% no ārpusģimenes aprūpes iestādē esošajiem bērniem jūtas pilnvērtīgi sagatavoti un ir apguvuši nepieciešamās iemaņas patstāvīgas dzīves uzsākšanai pēc iestādes atstāšanas.<sup>87</sup>

### **Konstatētās problēmas:**

- Daļai bērnu ārpusģimenes aprūpes laikā nav pieejami audžuģimenes pakalpojumi, kā arī nav iespējams atrast aizbildni. Šiem bērniem ārpusģimenes aprūpes laikā ir jādzīvo bērnu aprūpes iestādēs, kur ģimeniskas vides nodrošināšanas iespējas ir ierobežotas.
- Ārpusģimenes aprūpes iestāžu sniegto pakalpojumu nevar uzskatīt par pilnībā kvalitatīvu, jo pastāv personāla izglītības un kvalifikācijas nepietiekamība, bērni netiek pilnvērtīgi sagatavoti patstāvīgai dzīvei, pastāv finanšu un cilvēkresursu trūkums.
- Latvijā ir izveidojusies situācija, kur kopumā ārpusģimenes aprūpes sistēmas darbības aspekts, tā kvalitāte, ir vistiešāk atkarīga no konkrētiem cilvēkiem un to profesionalitātes, nevis no ārpusģimenes aprūpes sistēmas efektivitātes kopumā.
- Ārpusģimenes aprūpes iestādēs esošie jaunieši nav pietiekami izglītoti un apmācīti patstāvīgas dzīves uzsākšanai pēc ārpusģimenes aprūpes iestādes atstāšanas.
- Ne visās pašvaldībās tiek veikts pilnvērtīgs profilaktiskais darbs, lai pēc iespējas samazinātu risku problēmsituāciju attīstībai ģimenēs.

---

<sup>87</sup> Pētījums „Ārpusģimenes, aprūpes (ārpusģimenes aprūpes iestādes, audžuģimenes, aizbildnība) un adopcijas sistēmas izpēte un ieteikumi tās pilnveidošanai”, 21. un 275.lpp.,

[http://www.bti.gov.lv/lat/arpusgimenes\\_aprupe/statistika\\_un\\_petijumi/?doc=1877&page=](http://www.bti.gov.lv/lat/arpusgimenes_aprupe/statistika_un_petijumi/?doc=1877&page=)

LMPam\_VGP\_2011-2017; Ģimenes valsts politikas pamatnostādnes 2011.-2017.gadam

## 4. Rīcības virzieni un prioritārie uzdevumi

Lai nodrošinātu Pamatnostādnēs izvirzīto mērķu sasniegšanu un risinātu identificētās problēmas, noteikti šādi rīcības virzieni un prioritārie uzdevumi:

Rīcības virziens	Ģimenes dibināšana un laulība				
Mērķis	Vecināt atbalstu uzskatam, ka laulībā balstīta ģimene ir vērtība				
<b>Uzdevumi mērķa sasniegšanai</b>			<b>Iesaistītās institūcijas</b>		
1. Iekļaut tiesību akta projekta sākotnējās ietekmes izvērtēšanas kārtībā normu par ietekmi uz ģimeni.			Valsts un pašvaldību institūcijas		
2. Iekļaut izglītības programmu standartos jautājumus par ģimeni, tās lomu un nozīmīgumu; mazināt stereotipus par personu ar dzimumu saistītajām lomām ģimenē.			IZM, LM		
3. Izveidot apmācību programmu personām, kuras gatavojas reģistrēt laulību dzimtsarakstu nodaļā.			TM, LM, LPS		
4. Izveidot apmācību programmu par iespējamām tiesiskajām sekām ģimenē, kura nedzīvo laulībā, it īpaši attiecībā uz bērniem.			TM, LM, VBTAI		
Politikas rezultāts	Rezultatīvais rādītājs	2009.gads	2014.gads	2017.gads*	
1. Palielinājies noslēgto laulību skaits.	Noslēgto laulību skaits uz 1000 iedzīvotājiem.	4.4	5.9	-	
2. Palielinājies reģistrētā laulībā dzimušo bērnu skaits.	Reģistrētā laulībā dzimušo bērnu īpatsvars, %	56.5	57.0	-	
3. Samazinājies bērnu skaits, kuriem nav noteikta paternitāte	Jaundzimušo, kuri dzimtsarakstu reģistrā ierakstīti bez tēva, īpatsvars, %	7.0	6.3	-	
	Jaundzimušo, kuri dzimtsarakstu reģistrā ierakstīti ar paternitātes atzīšanu, īpatsvars, %	36.5	35.4 <sup>88</sup>	-	
Rīcības virziens	Ģimenes dzīves plānošana un bērna ienākšana ģimenē				
Mērķi	<ul style="list-style-type: none"> <li>▪ Palielināt materiālo atbalstu ekonomiski aktīvām ģimenēm.</li> <li>▪ Mazināt reproduktīvās veselības riskus.</li> <li>▪ Veicināt adopciju.</li> </ul>				
<b>Uzdevumi mērķa sasniegšanai</b>			<b>Iesaistītās institūcijas</b>		
1. Paaugstināt nodokļa atvieglojumu par apgādībā esošu personu, paredzot, ka tā apmērs veido 50% no mēneša minimālās algas.			FM, LM		
2. Sagatavot koncepciju kompleksai ģimenes mājokļa problēmu risināšanai.			EM, RAPLM, LM, LPS		
3. Īstenot atbalsta pasākumus neplānotas grūtniecības,			LM, VM		

<sup>88</sup> Pēc TM Dzimtsarakstu departamenta dati par 2005.gadu

grūtniecības pārtraukšanas, negatīvas dzemdību pieredzes, pāragra bērna zaudējuma un neauglības problēmu gadījumos.				
4. Veikt pasākumus iedzīvotāju reproduktīvas veselības saglabāšanai, kas iekļauj informēšanu par veselīgo dzīves veidu, reproduktīvas veselības apdraudējumiem un riskiem, kas palielina neauglību.		VM, IZM		
5. Ieviest atbalsta pasākumus ārpusķermeņa apaugļošanai un sekmēt tās efektivitāti		VM		
6. Veikt pasākumus adopcijas veicināšanai, kas iekļauj informēšanu par adopciju, tās procesu un iespējamām problēmām, vienlaikus popularizējot adoptētāju labo pieredzi.		LM		
Politikas rezultāts	Rezultatīvais rādītājs	2009.gads	2014.gads	2017.gads
1. Palielinājusies dzimstība	Jaundzimušo skaits uz 1000 iedzīvotājiem	9.6	10.2	-
2. Samazinājies abortu skaits	Mākslīgo abortu uz 1000 jaundzimušajiem	410	390	-
3. Palielinājies dabisko dzemdību skaits	Dabisko dzemdību īpatsvars, %	76.6	77.3	-
	Plānoto ķeizargriezienu īpatsvars, %	23.4	22.7	-
4. Uzlabojusies ārpusķermeņa apaugļošanas procedūras un pieejamība	Ārpusķermeņa apaugļošanas rezultātā dzimušo bērnu skaits	212	230	-
5. Palielinājies adoptētāju skaits	Adoptētāju skaits	106	146	-
6. Palielinājies adoptēto bērnu skaits	Adoptēto bērnu Latvijā īpatsvars, %	7.8	10.0	-
	Adoptēto bērnu uz ārvalstīm īpatsvars, %	10.6	9.5	-
<b>Rīcības virziens</b>	<b>Atbalsts vecāku pienākumu īstenošanai</b>			
<b>Mērķis</b>	<b>1. Dažādot darba un ģimenes dzīves saskaņošanas iespējas</b> <b>2. Mazināt šķēršļus preču, pakalpojumu un vides pieejamībai ģimenēm</b> <b>3. Mazināt apdraudējuma riskus bērna fiziskai un emocionālai integritātei</b>			
<b>Uzdevumi mērķa/apakšmērķa sasniegšanai</b>		<b>Iesaistītās institūcijas</b>		
1. Veicināt bērnu dienas aprūpes formu daudzveidību – pašvaldību un privātie bērnudārzi, iestādes, kurās bērni var uzturēties neilgu laiku, aukļu dienests. Ieviest alternatīvus bērnu uzraudzības pakalpojumus (alternatīvas pirmskolas izglītības iestādēm)		LM, RAPLM, LPS, NVO		
2. Veikt bērnu pirmskolas aprūpes iestāžu infrastruktūras uzlabošanu (10 objekti gadā).		RAPLM, LPS		
3. Pašvaldībās izveidot vienotu informācijas sistēmu par aukļu pakalpojumiem attiecīgajā administratīvajā teritorijā.		LM, LPS		

4. Sekmēt bērnu pieskatīšanas un audzināšanas iespēju uzlabošanu, piemērojot bērnu aprūpes iestāžu darba laiku vecāku darba laikiem, izveidojot iestādes, kur bērniem apmesties īslaicīgu ģimenes problēmu laikā un ārkārtas situācijas uzņemšanas centrus mātēm ar bērniem, kas darbojas visu diennakti;	LM, LPS, NVO
5. Izstrādāt metodiskos ieteikumus juridiskām personām bērnu dienas aprūpes centru izveidei darba vietās.	LM, LPS, NVO
6. Sekmēt pirmsskolas iestāžu un pagarināto dienas grupu jaunākā skolas vecuma bērniem pieejamību visām ģimenēm	IZM, LM, LPS
7. Atbalstīt ārpuskolas pasākumu organizēšanu, kas veicinātu bērnu attīstību un vienlaikus samazinātu laiku, kuru bērni spiesti pavadīt bez vecāku uzraudzības.	LM, IZM, LPS, NVO
8. Attīstīt ģimenei draudzīga komersanta kustību	LM, VBTAI, VM, LPS, EM (PTAC), NVO
9. Veicināt valsts un pašvaldību iestāžu darba laiku saskaņošanu ar vecāku darba laikiem;	Visas ministrijas un to padotības iestādes, LPS
10. Nodrošināt informāciju vecākiem par tiesībām izmantot Darba likumā paredzētās tiesības (tiesības uz bērna kopšanas atvaļinājums; paternitātes atvaļinājums, maternitātes atvaļinājums, papildu brīvdienas, tiesības daudz bērnu ģimenēm, vecākiem, kuri aprūpē bērnu ar invaliditāti; par nepilna darba līka izmantošana abiem vecākiem, veicināt tā izmantošanu).	LM (NVA), NVO
11. Veicināt atbalstu nodarbinātības uzlabošanai pēc bērna kopšanas atvaļinājuma – papildus profesionālo orientāciju, nepieciešamības gadījumā pārkvalifikāciju un atbalstu darbā iekārtošanā. <i>Nodrošināt atbalstu ģimenēm, kur apgādnieki zaudējuši darbu (psiholoģiskais atbalsts un palīdzību pēc iespējas ātrāk atrast jaunu darbu).</i>	LM (NVA), NVO
12. Nodrošināt apmācību programmu vecākiem par bērnu emocionālo audzināšanu (visiem vecākiem neatkarīgi no mantiskā stāvokļa pieejams šāds pakalpojums)	LM, LPS, NVO
13. Pilnveidot ģimenes atbalsta centru tīklu pašvaldībās, lai nodrošinātu savlaicīgu sociālo darbu ar vecākiem, lai novērstu krīzes situācijas ģimenē (izglītošana, konsultācijas)	LM, RAPLM, LPS, NVO
14. Attīstīt ģimenei draudzīgas atpūtas vietas iniciatīvu.	LM, RAPLM, LPS, NVO
15. Atbalstīt bērnu rotaļlaukumu iekārtošanu, kā arī zaļo teritoriju saglabāšanu publiskos parkos un dzīvojamos kvartālos	LM, RAPLM, LPS, NVO
16. Ieviest vienotus atlaižu noteikšanas principus kultūras un izklaides pakalpojumu, sporta pasākumu pieejamībai ģimenēm (ģimenēm domāti pasākumi un atlaides muzeju, koncertu, izklaides vietu apmeklēšanai). Sekmēt biļešu cenu samazināšanu ģimenēm ar bērniem un skolēniem kultūras un sporta pasākumu apmeklēšanai	LM, KM, IZM, RAPLM, LPS, NVO

17. Sekmēt ģimenei draudzīgas infrastruktūras un vides iekārtošanu (ieskaitot sabiedrisko transportu, iepirkšanās vietas, veselības aprūpes iestādes, sabiedrisko pakalpojumu institūcijas u.c.).	LM, EM, SM, VM, RAPLM, LPS, NVO
18. Atbalstīt un veicināt pasākumu un projektu īstenošanu, kas rosinātu vecākus atpūsties kopā ar bērniem;	LM, RAPLM, LPS, NVO
19. Nodrošināt skolēnu no 1. līdz 4. klasei valsts daļēji apmaksātu ēdināšanu.	IZM, LPS, pašvaldības
20. Izstrādāt metodiskos ieteikumus skolu un pirmsskolas izglītības iestāžu sadarbībai ar vecākiem izglītības ieguves procesā.	IZM, LPS, NVO
21. Veicināt skolu un bērnudārzu iesaistīšanos ģimenes un interešu izglītības sistēmas izveidē un attīstīšanā;	IZM, pašvaldības, LM
22. Radīt iespēju skolās (pēc iespējas arī bērnudārzos) profesionāla psihologa vai sociālā darbinieka un /vai sociālā pedagoga klātbūtnei, kas varētu sniegt atbalstu gan bērnam, gan ģimenei, gan arī konsultācijas skolotājiem;	IZM, LPS, pašvaldības, NVO
23. Sekmēt subsidētu (ar atlaidēm) sabiedriskā transporta izmantošanu ceļam uz un no izglītības iestādēm;	SM, LPS, pašvaldības, NVO
24. Veicināt ģimeņu ar bērniem izglītošanu veselīga dzīvesveida jautājumos	VM, IZM, LPS, pašvaldības
25. Atbalstīt bērnu-invalīdu un ilgstoši slimojošu bērnu aprūpi mājās.	LM, LPS, pašvaldības, NVO
26. Turpināt izglītības iestāžu pielāgošanu bērnu invalīdu vajadzībām.	IZM, RAPLM, LPS, pašvaldības
27. Palielināt bērnu invalīdu aprūpei piemērotu un dažādotu tehnisko palīgīdzekļu piegādi kvantitatīvi un kvalitatīvi.	LM (VSIA "Nacionālais rehabilitācijas centrs "Vaivari")
28. Izstrādāt metodiku darbam ar bērniem invalīdiem, kas mācās vispārizglītojošās izglītības iestādēs.	
29. Izdot bukletus par bērniem invalīdiem pieejamajiem sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības veidiem, ārstniecības pakalpojumiem, izglītības iespējām.	
30. Nodrošināt valsts apmaksātu sociālās rehabilitācijas kursu ģimenei dzīvesvietā pirmreizēji bērnam noteiktas invaliditātes gadījumā.	
31. Izstrādāt valsts programmu sabiedriskā transporta un infrastruktūras pielāgošanai personām ar īpašām vajadzībām.	
32. Sagatavot ieteikumus raidījumu tēmām ģimenes un bērnu tiesību aizsardzības jomā.	
33. Rīkot sabiedrisko organizāciju projektu konkursus sabiedrības izglītošanai un informēšanai ģimenes popularizēšanas jomā	
34. Veicināt sadarbību starp bērnu, jaunatnes un ģimeņu sabiedriskajām organizācijām. Izveidot un uzturēt bērnu tiesību aizsardzības un ģimenes atbalsta jomā strādājošu NVO reģistru/datu bāzi LM.	

Politikas rezultāts	Rezultatīvais rādītājs	2009.gads	2014.gads	2017.gads
1. Pieaudzis bērnu īpatsvars, kuriem pieejami pirmsskolas izglītības pakalpojumi	bērnu īpatsvars, kuriem pieejami pirmsskolas izglītības pakalpojumi			-
2. Samazinās mājās gūto bērnu traumatiska gadījuma skaits (īpatsvars)	mājās gūto bērnu traumatiska gadījuma skaits (īpatsvars)			-
3. Pieaug vecāku apmierinātība ar pieejamajiem pakalpojumiem (konsultatīvo un atbalsta pakalpojumu pieejamība pašvaldībā)	Vecāku apmierinātība ar pieejamajiem pakalpojumiem (apmierināto vecāku īpatsvars)	-	Aptaujas rezultāti	Aptaujas rezultāti
4. Samazinās nabadzības riskam pakļauto ģimeņu (mājsaimniecību ar nepilngadīgiem bērniem) īpatsvars	Nabadzības riskam pakļauto ģimeņu īpatsvars			
<b>Rīcības virziens</b>	<b>Ģimenes stabilitāte</b>			
<b>Apakšmērķis</b>	<b>Mazināt ģimenes destabilizējošos faktoros</b>			
<b>Prioritārie uzdevumi mērķa/apakšmērķa sasniegšanai</b>			<b>Iesaistītās institūcijas</b>	
1. Definēt vardarbību ģimenē.			LM, TM, IeM, ĢP, Tiesībsargs, CSP	
2. Ieviest regulāru statistiku par vardarbību ģimenē.			LM, IeM, TM, CSP, VM, G'P, NVO	
3. Paplašināt nepieciešamās zināšanas darbam ar cietušajiem no vardarbības ģimenē.			LM, IeM, VM, ĢP	
4. Pilnveidot normatīvo regulējumu, lai aizsargātu no vardarbības ģimenē cietušos un efektīvi sodītu un rehabilitētu vardarbības veicējus.			LM, TM, Tiesībsargs	
5. Izmantojot visus iespējamās informācijas izplatīšanas veidus (gan sabiedrības informēšanas kampaņas, gan izglītības sistēmas satura pilnveidošanu, gan pieaugušo izglītošanu, gan psihologa pakalpojumus krīzē nonākušajām ģimenēm), sniegt zināšanas, lai mazinātu vardarbības tolerances līmeni sabiedrībā, iemācītu rīkoties nevardarbīgi, informēt par to, kā palīdzēt no vardarbības cietušajiem un kādām iestādēm ziņot.			LM, IZM, IeM	
6. Nodrošināt cietušajiem un vardarbības veicējiem valsts apmaksātas rehabilitējošās programmas, psiholoģisko un juridisko palīdzību -???			LM	
7. Noteikt institucionālo mehānismu informācijas apmaiņai un sadarbībai vardarbības ģimenē gadījumos.			LM, VM, IeM, TM, ĢP, pašvaldības	

LMPam\_VGP\_2011-2017; Ģimenes valsts politikas pamatnostādnes 2011.-2017.gadam

Nodrošināt filmu ar vardarbības ainām demonstrēšanas pirms 23.00 televīzijā aizlieguma ievērošanu.				
<b>Politikas rezultāts</b>	<b>Rezultatīvais rādītājs</b>	<b>2009.gads</b>	<b>2014.gads</b>	<b>2017.gads</b>
1. Samazinājies šķirto laulību skaits.	Šķirto laulību skaits uz 1000 iedzīvotājiem.			-
2. Pieaudzis „civilizēti šķirto” laulību skaits.	(precizēt, kādus raksturojošus datus var dabūt)			-
3. Uzlabojas vardarbības ģimenē atpazīstamība.	Ierosināto krimināllietu skaits par nodarījumiem pret tuviniekiem.	370		-
	No vardarbības ģimenē cietušo personu, kuras ieguvušas traumas un vērsušās veselības aprūpes iestādēs, skaits	282		-
	Bērnu skaits, kuru vecākiem ar bāriņtiesas lēmumu atņemtas bērna aprūpes tiesības, ja konstatēta vecāku vardarbība pret bērnu vai ir pamatotas aizdomas par vardarbību pret bērnu	141		-
	No vardarbības cietušo bērnu, kuriem nodrošināta rehabilitācija, skaits, un vardarbības veicēja un cietušā bērna saistība/radniecība	30 dienu kurss institūcijā - 734 bērni (75 pavadoņi); 60 dienu kurss institūcijā - 82 bērni (4 pavadoņi); 10 konsultācijas dzīvesvietā - 1209 bērni		
	Izstrādāti kritēriji psiholoģiskās vardarbības atpazīšanai un tās radīto seku izvērtēšanai un klasificēšanai (TM, LM)			
<b>Rīcības virziens</b>	<b>Ārpusģimenes aprūpe</b>			
<b>Apakšmērķis</b>	<b>Panākt, ka pēc ārpusģimenes aprūpes pakalpojuma saņemšanas bērns ir apguvis sociālās prasmes un ir spējīgs kļūt par pilnvērtīgu sabiedrības locekli ar neizkropļotu izpratni par ģimeni, tās dibināšanu, vecāku lomu tajā un</b>			

bērnu audzināšanu				
Prioritārie uzdevumi mērķa/apakšmērķa sasniegšanai			Iesaistītās institūcijas	
1. Sekmēt jauniešu sagatavotību dzīvei pēc ārpusģimenes aprūpes.			LM, pašvaldības	
2. Sekmēt kvalitatīva pakalpojuma nodrošināšanu, izglītojot iesaistītas personas, kuras ikdienas darbā saskaras ar ārpusģimenes aprūpē esošajiem bērniem.			LM, VBTAI, pašvaldības	
3. Bērnu skaita samazināšana vienā grupā, optimālo bērnu skaitu grupā paredzot 10 bērnus, grupā bērniem ar garīga rakstura traucējumiem – 8 bērnus.			LM	
Politikas rezultāts	Rezultatīvais rādītājs	2009.gads	2014.gads**	2017.gads
1. Samazinājies ārpusģimenes aprūpē esošo bērnu skaits.	Ārpusģimenes aprūpē esošo bērnu īpatsvars vecuma grupā 0 - 17, %	2.3	2.0	-
2. Palielinājies aizbildņu ģimenēs un audžuģimenēs ievietoto bērnu skaits.	Ārpusģimenes aprūpes institūcijās bērnu īpatsvars, %	21.9	20.0	-
	Aizbildņu ģimenē ievietoto bērnu īpatsvars, %	69.4	70.0	-
	Audžuģimenēs ievietoto bērnu īpatsvars, %	8.7	10.0	-
3. Palielinājies „jauniešu māju” skaits ārpusģimenes aprūpes iestādē.	Ar valsts finansiālo atbalstu izveidoto „jauniešu māju” skaits	Līdz 2009.gadam kopā – 3	10	-
Piezīmes: * Sadaļā informācija tiks papildināta pēc <i>ex-post</i> ziņojuma sagatavošanas 2014.gadā.				
** Ņemot vērā nozares specifiku, prognozes ir provizorisks.				



## 5. Ietekmes novērtējums uz valsts un pašvaldību budžetiem

Pamatnostādņu īstenošanai plānotie finanšu avoti ir valsts un pašvaldību budžets, starptautiskais finansējums, t.sk. ES struktūrfondi, kā arī privātais kapitāls, kas piesaistāms, veiksmīgi attīstot publiskās un privātās partnerattiecības un kultūras sponsorēšanas stratēģijas.

Pamatnostādnes 2011. – 2012.gadā tiks īstenotas esošo budžeta līdzekļu ietvaros. Jautājums par papildu valsts budžeta līdzekļu piešķiršanu 2013.gadā un turpmākajos gados izskatāms MK vienlaikus ar visu ministriju un citu centrālo valsts iestāžu budžeta prioritāšu pieteikumiem, sagatavojot valsts budžeta projektu kārtējam gadam.

## 6. Turpmākās rīcības plānojums

Nr.p.k.	Rīcības raksturojums	Izpildes termiņš	Atbildīgā institūcija
1.	Pamatnostādņu iesniegšana apstiprināšanai MK.	2010.gada oktobris	LM
2.	Rīcības plāna Ģimenes valsts politikas pamatnostādņu ieviešanai 2011.-2013.gadam iesniegšana apstiprināšanai MK.	2011.gada marts	LM
3.	Rīcības plāna Ģimenes valsts politikas pamatnostādņu ieviešanai 2014.-2017.gadam iesniegšana apstiprināšanai MK.	2013.gada oktobris	LM
4.	Sniedz vidusposma ziņojumu par Pamatnostādņu īstenošanu izskatīšanai MK. <sup>89</sup>	2014.gada maijs	LM
5.	Ģimenes politikas pamatnostādņu 2018. - 2024.gadam iesniegšana apstiprināšanai MK.	2017.gada jūnijs	LM
6.	Sniedz gala ziņojumu par Pamatnostādņu īstenošanu izskatīšanai MK.	2018.gada maijs	LM

Pamatnostādņu īstenošanas kontroli nodrošina labklājības ministrs, nosakot Pamatnostādņu prioritāro rīcības virzienu īstenošanas pasākumu izstrādi

<sup>89</sup> Iespējams, jāparedz iespēja sagatavot vienu ziņojumu par 1.programmas izpildi un Pamatnostādņu vidusposma izpildi.

un vadot LM vidēja termiņa darbības stratēģijas izstrādi un iekļaujot tajā Pamatnostādņu īstenošanai nepieciešamos pasākumus.

Pamatnostādņu ieviešanu nodrošina LM struktūrvienības, kā arī citas valsts un pašvaldību institūcijas, kas ir iesaistītas ģimenes politikas īstenošanā.

LM sniedz MK informāciju par Pamatnostādņu īstenošanu divas reizes Pamatnostādņu darbības periodā: informatīvo ziņojumu par Pamatnostādņu vidusposma izvērtējumu 2014.gadā un gala ziņojumu par Pamatnostādņu īstenošanu 2018.gadā. Nepieciešamības gadījumā LM var sagatavot grozījumus Pamatnostādņēs un iesniegt tos izskatīšanai MK.

Pamatnostādņu īstenošanu uzrauga LM Bērnu un ģimenes politikas departaments.

## **7. Politikas plānošanas dokumenti, kuri atzīstami par spēku zaudējušiem**

Ar Pamatnostādņēm par spēku zaudējušiem politikas plānošanas dokumentiem atzīstami:

1. koncepcija „Valsts ģimenes politika” (MK 28.05.2002. sēdes protokollēmums Nr.22 50.§);
2. koncepcija „Audžuģimeņu koncepcija” (MK 10.12.2003. rīkojums Nr. Nr.766);
3. Rīcības plāns koncepcijas „Valsts ģimenes politika” īstenošanai 2004. – 2013.gadam.